

Jolijn Geels

Duurzaam reizen in de praktijk

 Dilemma's van reisbegeleiders

Jolijn Geels

Duurzaam reizen in de praktijk

Dilemma's van reisbegeleiders

Uitgeverij Informatie Verre Reizen, Nijmegen

Colofon

Auteur Jolijn Geels woonde in haar jonge jaren in Suriname. Ongetwijfeld werd daar de kiem gelegd voor haar interesse in andere culturen en een andere manier van leven. Vanaf 1990 reist zij haast uitsluitend naar Afrikaanse bestemmingen, het liefst met rugzak en kampeeruitrusting. Sinds 1997 begeleidde zij meer dan 35 groepsreizen met een avontuurlijk karakter, en sinds 2002 is zij betrokken bij de jaarlijkse reisbegeleiders-trainingen van Sawadee Reizen. De afgelopen jaren schreef Jolijn Geels een aantal reisboeken en droeg zij bij aan andere reispublicaties. Inmiddels woont zij in Niger, waar zij werd gevraagd om te helpen met het ontwerpen en bouwen van een hotel en restaurant. Tegenwoordig is zij manager van dit hotel.

Uitgever Informatie Verre Reizen vof
Postbus 1504, 6501 BM Nijmegen
tel. 024-3552534, fax 024-3552473
email: info@tegastin.nl
website: www.tegastin.nl

Deze uitgave kwam tot stand in samenwerking met iucnNederlands Comité (www.iucn.nl) en is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van ncdo.

Tekst- en beeldredactie Kees van Teeffelen
Fotografie Omslag: Peter de Ruiter
Piet Hermans (www.piethermans.nl), Peter de Ruiter (www.peterderuiter.nl),
Penny van Beek, archief ivr.
Vormgeving R1 Vormgeving, Nijmegen
Druk Thieme MediaCenter, Nijmegen

1e druk, maart 2007
ISBN 978-90-76888-78-1

© 2007 Informatie Verre Reizen vof

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, internet of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van de auteur en uitgever.

Deze uitgave werd met de meeste zorg samengesteld. Indien deze toch onjuistheden blijkt te bevatten, kunnen uitgever en auteur daarvoor geen aansprakelijkheid aanvaarden.

Voorwoord

Deze uitgave is ontstaan vanuit de behoefte van reisorganisaties om concreet inhoud te geven aan duurzaam toerisme. Dit mede naar aanleiding van steeds terugkerende dilemma's vanuit 'het veld' en de wens om daar als organisatie correct en onderbouwd op te reageren. Tijdens hun werk krijgen reisbegeleiders regelmatig te maken met situaties die vragen oproepen, maar waar geen standaard oplossing voor is. Toch wordt er van ze verwacht dat ze met een antwoord komen. Wat doe je als reisbegeleider bijvoorbeeld met plastic waterflessen? Wat doe je met het afval tijdens een kampeersafari? Wat moet je met deelnemers die pennen en ballonnen aan kinderen willen uitdelen? Hoe maak je deelnemers duidelijk dat bepaalde bevolkingsgroepen niet gefotografeerd willen worden? Hoeveel fooi moet je geven en waarom? Het zijn schijnbaar eenvoudige zaken, maar voor reisbegeleiders is het niet altijd even makkelijk om een eenduidig advies aan de groepsleden te geven. Door serieus in te gaan op dit soort dilemma's kunnen reisorganisaties hun reisbegeleiders betrekken bij de uitvoering van een duurzaam toerismebeleid.

Om deze publicatie te kunnen realiseren werd gezocht naar organisaties die zich betrokken voelden bij deze thematiek. iucn Nederlands Comité (iucn nl) en uitgeverij Informatie Verre Reizen (ivr) waren graag bereid om mee te werken aan dit project.

iucn nl stimuleert duurzaam toerisme dat bijdraagt aan het behoud van natuur en biodiversiteit. Ze werkt hiervoor samen met reisorganisaties in Nederland om het toerisme duurzamer te maken. Ook ondersteunt ze organisaties in met name ontwikkelingslanden bij projecten waarbij toerisme wordt ingezet als manier om de natuur te beschermen en tegelijk de lokale bevolking te ondersteunen en armoede te bestrijden. iucn nl heeft vanuit die invalshoek dit project financieel en organisatorisch ondersteund.

ivr is uitgever van de landenreeks 'te gast in'. Deze uitgaven zijn speciaal ontwikkeld voor reisorganisaties om hun deelnemers adequaat te kunnen informeren over gebruiken en omgangsvormen in verre vakantiebestemmingen. Door het uitbrengen van deze publicatie wil ivr graag een andere belangrijke doelgroep - reisbegeleiders - informeren over respectvol reizen. Vandaar dat ivr de coördinatie en productie van dit boek op zich heeft genomen. Dat gebeurde in nauw overleg met Jolijn Geels, de auteur van deze uitgave, die de afgelopen jaren vele reizen heeft begeleid en trainingen aan reisbegeleiders heeft gegeven.

Woord van dank

Het was geen gemakkelijke opgave deze uitgave te realiseren. Dat het

uiteindelijk gelukt is hebben we mede te danken aan de inzet van een groot aantal enthousiaste mensen. Een aantal van hen willen we graag persoonlijk bedanken. Allereerst Ine Schaeckers en Saskia Griep, tevens de initiatiefnemers van dit project. Daarnaast Kike Olsder en Penny van Beek die er voor gezorgd hebben dat het project van start kon gaan. Verder een aantal professionals die bereid waren vanuit hun deskundigheid commentaar te leveren op de conceptteksten: Ruud Klep, Eppo Steenhuisen, Onno Reichwein, Emile Reinards, Jef Van Eyck, Paul Peeters, Theo Noten en Leo van der Vlist. Voor het beeldmateriaal de fotografen Piet Hermans, die het merendeel van de foto's heeft aangeleverd, en Peter de Ruiter.

Tot slot willen we de reisorganisaties bedanken die bereid waren hun reisbegeleiders een vragenlijst voor te leggen waarin zij zich konden uitspreken over een aantal dilemma's. Velen grepen de gelegenheid aan en kwamen met praktijkvoorbeelden en concrete adviezen. Deze 'input' vormde de basis voor deze uitgave. Daarvoor bedanken we: Mirjam van der Kooij, Maartje Lof, Heidi Kusters, Suzy Borms, Suzanne Degeling, André van Dijk, Peter den Hond, Jane Geels, Johan D'Haeyer, Nienke Derks, Marja Oosten, Pieter Lammers, Marcel Breedveld, Yacine Hesseling, Hettie Heerink, Suzanne Hulsbos, Marlies Horvers, Derk Beltman, Pauline van Weeren, Pieter Neele, Lucien Lavrysen, Jacqueline Antonissen, Rudy Meuws, Charlotte Vogels, George Siemensma, Ivonne Kopmels, Ellen de Groot, Steven Brok, Angelique van Til, Michel Goetghebeur, Ben Buijtdorp, Pauline van Weeren, Harriet Steffens, Gea Broenink, Hans Bekaert, Karin Neijenhuis, Rob IJsselmuiden, Erik de Preter, Frank Nietveld, Mieke Coppieters, Jo Franckx, Leen Cools, Wouter Denckers, Greet Ghekiere, Kasper Claes en Piet Hermans. Mochten we iemand vergeten zijn, neem het ons vooral niet kwalijk.

Tot slot hopen wij dat reisbegeleiders en andere geïnteresseerden veel inspiratie uit dit boek mogen halen en dat het zal bijdragen tot duurzamer reizen. Reacties verwelkomen we graag op de website www.duurzaamreizen.com

Marielies Schelhaas (iucn Nederlands Comité)

Kees van Teeffelen (uitgeverij Informatie Verre Reizen)

Inleiding	6
Reisbegeleiders en duurzaam toerisme	8
Natuur- en milieuvraagstukken	
Natuurlijke hulpbronnen	16
Drinkwater en voedsel	24
Afvalbeleid	30
Wandelen en kamperen in de natuur	38
Impact van sportieve activiteiten	48
Foute souvenirs	54
Culturele- en sociaal-economische vraagstukken	
Bezoek aan inheemse volken	62
Respect voor cultuur en religie	70
Projecten en instellingen bezoeken	78
Toerisme als armoedebestrijding	86
Onderhandelen	92
Het geven van fooien	96
Bedelen	100
Fotograferen	110
Prostitutie en kinderseksuisme	120

Steeds meer reisorganisaties en toerismeopleidingen besteden aandacht aan duurzaam toerisme, en ook door de media wordt de ideologie van duurzaam reizen in toenemende mate belicht. Meer dan voorheen stelt de consument kritische vragen die verband houden met duurzaam toerisme.

Maar wat houdt die term nou eigenlijk in?

Waar komen ideeën omtrent duurzaam toerisme vandaan?

En wat betekent duurzaam toerisme in de praktijk?

Deze laatste vraag vormt de kern van deze publicatie.

Doelgroep en inhoud

Hoewel deze uitgave ook voor toeristen veel bruikbare informatie bevat, is het in de eerste plaats ontwikkeld voor reisbegeleiders. Zowel voor individueel gebruik als bij trainingen. Deze publicatie pretendeert niet om pasklare antwoorden te geven: het is vaak gemakkelijker om moeilijke vragen te stellen dan om die te beantwoorden. Bovendien zijn veel dilemma's situatie-afhankelijk: in een andere cultuur of context is er mogelijk zelfs geen sprake van een dilemma!

Maar zelfs als er geen sprake is van één 'goed' antwoord, schetst deze uitgave een kader dat houvast biedt om standpunten te funderen en over te dragen.

Onderwerpen die aan bod komen hebben betrekking op natuur- en milieuvraagstukken, sociaal-culturele vraagstukken en sociaal-economische vraagstukken. Algemene aspecten van reisleiding geven zoals groepsdynamiek, briefings, klachtenbehandeling en verzekeringen komen in deze uitgave niet aan de orde. Wel verwijzen we in de appendix naar enkele organisaties die zich richten op de opleiding van reisbegeleiders.

Om te achterhalen welke vraagstukken reisbegeleiders het meest bezig houdt hebben we hen een uitgebreide vragenlijst voorgelegd. De meeste reacties waren afkomstig van reisbegeleiders die werken op bestemmingen in niet-westerse landen. De genoemde voorbeelden in deze uitgave en de uitwerking daarvan weerspiegelen deze inbreng van reisbegeleiders.

Dat betekent zeer zeker niet dat duurzaam toerisme alleen in

niet-westerse landen van belang is. Het geeft wel aan dat bepaalde dilemma's van reizigers buiten de westerse cultuur scherper zijn afgetekend, omdat de contrasten met de eigen cultuur en westerse toeristische faciliteiten meer in het oog springen. Reisbegeleiders, hostesses en standplaatsmedewerkers die binnen Europa werken, zullen daarom minder herkenningpunten hebben dan reisbegeleiders die in niet-westerse landen werken. Echter, de uitgangspunten van duurzaam reizen in de praktijk blijven voor allen hetzelfde.

Structuur

De hoofdtekst omvat een gedeelte met achtergrondinformatie. Soms is deze erg theoretisch, met verwijzingen naar de ideeënontwikkeling binnen duurzaam toerisme. Deze informatie is nodig om een breder kader te schetsen. Reisbegeleiders krijgen hiermee argumenten aangereikt waarmee zij informatieverstrekking aan groepsleden kunnen onderbouwen. De theoretische gedeeltes pretenderen niet volledig te zijn en zijn vooral bedoeld ter ondersteuning van de praktische richtlijnen. De gegevens kunnen worden gebruikt als ingang om naar behoeven zelf verder op onderzoek uit te gaan.

Het zwaartepunt van de hoofdtekst ligt bij praktijkvoorbeelden. Elk onderwerp wordt belicht aan de hand van dilemma's, vragen, uitspraken en ervaringsverhalen van reisbegeleiders. Hun citaten zijn duidelijk herkenbaar in de tekst weergegeven in rood cursief.

Ingebed in de hoofdtekst staan veel praktische aanwijzingen en ondersteunende argumenten. Deze worden nog eens samengevat aan het eind van elk onderwerp. Waar relevant wordt melding gemaakt van organisaties zich bezighouden met een bepaald (deel)gebied van duurzaam toerisme. Deze worden achterin het boekje nogmaals vermeld met hun websites.

Reisbegeleiders en duurzaam toerisme

Duurzaam toerisme is een term die van toepassing is op allerlei vormen van toerisme, zoals zon- en strandtoerisme, avontuurlijke rondreizen, stedentoeerisme en ecotoerisme. Om al deze uitingen van toerisme 'duurzaam' te maken, is het belangrijk dat er rekening wordt gehouden met de lange termijn effecten die toeristische activiteiten kunnen hebben op het milieu, de cultuur en de economie van het gastland. De negatieve effecten – zoals milieuvervuiling, vernieling van monumenten en aantasting van een sociaal-culturele omgeving – dienen in ieder geval zoveel mogelijk te worden teruggedrongen. Dat alleen is niet genoeg: bovendien moeten de positieve effecten van toerisme voor het gastland zoveel mogelijk worden gestimuleerd.

PEOPLE, PLANET EN PROFIT

Er zijn verschillende manieren om de belangen van het gastland te benoemen. In samenhang met duurzaam toerisme spreekt men wel van 'People, Planet en Profit', een term uit de Engelse taal die de laatste jaren ook in Nederland en België aardig ingeburgerd is geraakt.

People staat voor sociaal-culturele belangen: respect voor de lokale gebruiken; instandhouding van de cultuur (zoals monumenten, traditionele middelen van bestaan en culturele uitingen); participatie (dat wil zeggen dat de lokale bevolking inspraak heeft in de ontwikkeling van toeristische structuren); respect voor mensenrechten; aandacht voor kwetsbare groepen (onder andere vrouwen, kinderen, inheemse volkeren, religieuze minderheden); culturele uitwisseling tussen gastbevolking en toeristen.

Planet staat voor milieubelangen: behoud van natuurlijke hulpbronnen; bescherming van flora en fauna; minimaliseren van de negatieve impact op de natuur, het klimaat en mondiale ecosystemen.

Profit staat voor economische belangen: inkomsten uit toerisme komen ten goede aan de lokale bevolking; toeristische voorzieningen blijven in handen van de lokale bevolking; de toeristensector draagt bij aan de werkgelegenheid (bijvoorbeeld gidsen, leveranciers van goederen aan de toeristensector); de kwaliteit van banen en arbeidsomstandigheden in de sector dienen te worden bewaakt.

ORGANISATIES EN PROJECTEN

Al deze belangen hebben betrekking op zeer uiteenlopende facetten van een samenleving. Dat zij hier onder de noemer van duurzaam toerisme zijn samengebracht, betekent niet per definitie dat de ideeën die eraan ten grondslag liggen vanuit de toeristensector zijn ontwikkeld. In tegendeel: de meeste initiatieven worden aangedragen vanuit niet-commerciële organisaties en projecten die zich bezighouden met het bevorderen van duurzaam toerisme. Er zijn bovendien erg veel dwarsverbanden te leggen met organisaties en projecten die op een ander

terrein actief zijn, maar die wel een raakvlak hebben met duurzaam toerisme.

Veel van de grondslagen van duurzaam toerisme zijn terug te voeren tot conventies, declaraties en aanbevelingen zoals die worden gedaan door organisaties die vallen onder de vlag van de Verenigde Naties zoals unesco, unep en un-wto. Een aantal belangrijke conventies in verband met duurzaam toerisme vind je vermeld in de appendix. Deze conventies komen tot stand vanuit de behoefte van de samenleving voor meer duurzaamheid. Non-governmental Organizations (ngo's), overheden en private organisaties sturen op verschillende niveaus beleidsprocedures aan, spreken de toeristensector direct aan, zetten lokale projecten op of sturen die aan, en voeren publiekscampagnes. Enkele van deze organisaties zullen in deze publicatie nog nader genoemd worden.

DE ROL VAN DE REISBEGELEIDER

Als reisbegeleider sta je ver van de processen van ideeënontwikkeling en beleidsvorming, en deze processen blijven in dit boekje goeddeels onbesproken. In de praktijk krijg je echter steeds meer te maken met de gevolgen van veranderende opvattingen en een veranderend beleid. Bovendien vorm je een belangrijke schakel tussen de organisatie waarvoor je werkt, de lokale agent en hoteliers, en de groepsleden. In die positie kun je meer betekenen voor de ontwikkeling van duurzaam toerisme dan je misschien wel dacht. Alles draait hierbij om informatieverstrekking.

Feedback naar jouw organisatie

Is jouw organisatie aangesloten bij het anvr, dan past deze het Produktgericht Milieuzorgsysteem (pmz) toe. Dit is een systematisch opgezet beheersysteem waarmee alle inspanningen en activiteiten binnen een bedrijf zodanig worden gestructureerd dat de milieubelasting van producten (en diensten) in de keten continue kan worden beheerst, beperkt en waar mogelijk worden voorkomen. Het betekent dat de reisorganisatie een milieubeleidsverklaring opstelt, een minimaal aantal maatregelen ten aanzien van vervoer, verblijf en vermaak neemt en geen vastgestelde onverantwoorde reisproducten aanbiedt.

Bovendien is elke anvr-reisorganisatie verplicht een milieuoördinator aan te stellen en op te leiden. Deze milieuoördinator is tevens jouw aanspreekpunt over interne afspraken met betrekking tot duurzaam toerisme.

Ook reisorganisaties die niet zijn gekoppeld aan het pmz-systeem, hebben vaak enig beleid met betrekking tot de duurzaamheid van hun reizen. Hoe de uitgangssituatie ook is, jij bent de aangewezen persoon om jouw organisatie feedback te geven over de praktijk. Zorg dat je weet welke afspraken er zijn gemaakt met al diegenen met wie je te maken krijgt op jouw bestemming (de lokale agent, hoteliers, crew, gidsen). Jij bent als geen ander in de positie om vast te stellen of gemaakte afspraken worden nagekomen, en of er andere afspraken nodig of wenselijk zijn.

Informatieverstrekking aan contactpersonen op jouw bestemming

Jij vertegenwoordigt jouw organisatie. Als jij daartoe opdracht hebt gekregen, kun je op jouw bestemming bespreken wat de 'duurzame wensen' van die organisatie zijn. Het is niet vanzelfsprekend dat je dit op eigen initiatief doet. Sommige onderwerpen kunnen het best besproken worden op organisatorisch niveau, 'van kantoor tot kantoor'. Er zijn echter situaties waarin je zonder tussenkomst van de organisatie afspraken kunt maken met bijvoorbeeld lokale gidsen of de crew. In grote lijnen kun je dan de (vetgedrukte) richtlijnen opvolgen die op pagina 12 genoemd worden onder de kop 'Hoe overtuig je de deelnemers'.

Informatieverstrekking aan jouw deelnemers

Duurzaam toerisme draait om de belangen van het gastland en een uitwisseling van culturen. Voor toeristen betekent dit dat er van hen een bepaald gedrag wordt verwacht, waarin ze tegemoet komen aan die verschillende belangen van het land. Daarbij kun je onderscheid maken tussen noodzakelijk en wenselijk gedrag. Bepaald gedrag is noodzakelijk als er sprake is van wettelijke voorschriften (bijvoorbeeld seksueel contact met minderjarigen is strafbaar), belangrijke culturele of religieuze voorschriften (bijvoorbeeld schoenen uit en hoofd bedekken bij bezoek aan een moskee), of specifieke dwingende omstandigheden (bijvoorbeeld water-rantsoen in een gebied dat met droogte te kampen heeft).

Duurzaam toerisme doet echter vaak een beroep op de goodwill van toeristen: zij zijn vrij om al dan niet te kiezen voor een bepaald – duurzaam – gedrag, er is geen verplichting. Dan is er sprake van wenselijk gedrag. Het is lang niet altijd mogelijk om een harde grens tussen de twee aan te geven, vaak is er sprake van een glijdende schaal.

De bereidwilligheid van toeristen om te kiezen voor 'duurzaam gedrag' hangt sterk samen met de mate waarin zij geïnformeerd zijn. Dat klinkt als een schot voor open doel, maar onderschat de waarde van die uitspraak niet. Welwillendheid van toeristen is één van de pijlers van duurzaam toerisme. En die welwillendheid kan niet los worden gezien van de informatie die jij als reisbegeleider verstrekt.

HOE OVERTUIG JE DE DEELNEMERS?

'Wanneer je als begeleider advies over duurzaam toerisme probeert te geven kom je soms heel belerend over. Hoe breng je dit spontaan over zonder belerend te zijn?

En hoe breng je dit over zonder hypocriet te zijn? Zelf neem je ook plastic zakjes mee op reis, en niet alle producten in je reistas of rugzak zijn even duurzaam of milieuvriendelijk...'

Zorg dat je beslagen ten ijs komt. Als jij kunt voorzien dat bepaalde onderwerpen vroeger of later tijdens de reis ter sprake zullen komen, wees dan voorbereid. Deze uitgave biedt je daarbij een kader met richtlijnen. Daarnaast is het soms raadzaam je nog verder in een onderwerp te verdiepen, bijvoorbeeld door websites te raadplegen. Hoe beter jij op de hoogte bent van een kwestie, des te beter jij jouw betoog kunt onderbouwen.

Kies een geschikt moment om iets te vertellen. Sommige algemene onderwerpen moet je al aan het begin van de reis bespreken, zoals bijvoorbeeld fotografiebeperkingen of algemene richtlijnen voor het geven van fooien. Andere onderwerpen kun je wellicht beter uitstellen tot het aan de orde is, bijvoorbeeld kledingvoorschriften bij bezoek aan een tempel of moskee. Vertel daar pas iets over als je een briefing houdt over dit bezoek.

Doseer de informatie en maak het niet te zwaar. Het is belangrijk om voldoende achtergrondinformatie te verstrekken, zodat duidelijk wordt waarom je bepaalde afspraken wilt maken, of waarom je een bepaald verzoek richt tot je groep. Op die manier kweek je begrip, en begrip leidt tot welwillendheid. Het hoeft echter geen moralistisch college te worden. Houd het zo luchtig mogelijk, en sluit een onderwerp af als de boodschap is aangekomen en deelnemers geen vragen meer hebben.

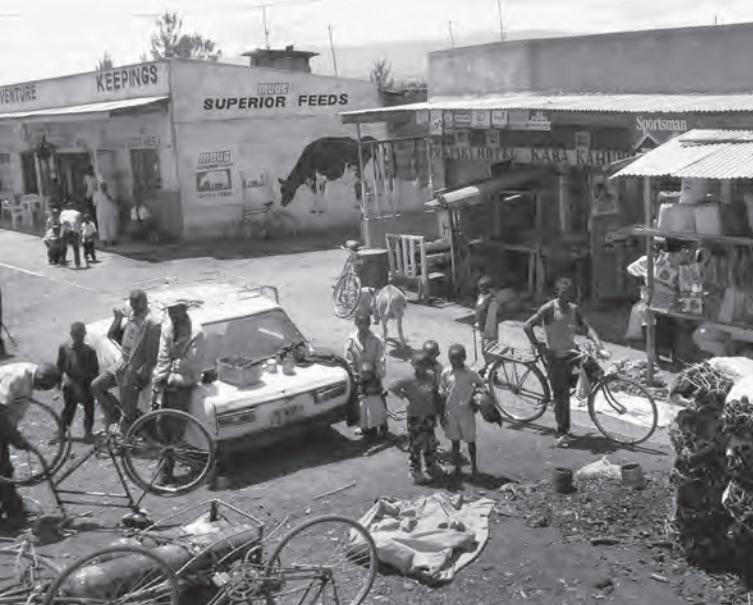
Maak onderscheid tussen noodzakelijk en wenselijk gedrag. Als er sprake is van noodzakelijk gedrag, neem dan ferm stelling. Laat ruimte voor discussie, maar laat er geen twijfel over bestaan wat er van jouw groepsleden verwacht wordt. Bij wenselijk gedrag ligt dat genuanceerder.

Probeer de deelnemers met reële argumenten te overtuigen van het belang van bepaald gedrag. Plaats een kwestie in een begrijpelijke context, en geef aan wat het positieve effect is als zij bereid zijn om hun gedrag aan te passen. Met name waar sprake is van een grijs tussengebied, mag je de discussie stimuleren. Sta open voor verschillende opvattingen en nuances, en geef het gerust toe als je zelf ook niet precies weet waar de grens tussen 'goed' en 'fout' gedrag ligt. Vaak is er niet eens een harde grens, en veel hangt af van de lokale situatie. Kom uiteindelijk weer terug bij de kern: het positieve effect van duurzaam gedrag.

Geef zelf het goede voorbeeld. Je bent niet geloofwaardig als jij je niet houdt aan gemaakte afspraken. Als reisbegeleider heb je een voorbeeldfunctie, jouw gedrag wordt zeker getoetst aan je eigen uitspraken. Je hoeft daarentegen ook weer geen heilig boontje te zijn: thuis is niemand perfect, en op reis is dat niet anders. Probeer in elk geval 'correcter' te zijn dan wat je minimaal van de deelnemers verwacht.

Spreek je waardering uit voor een positieve inzet. Dat geeft extra stimulans, en het trekt twijfelaars wellicht over de streep. De groepsleden voelen zich vaak prettig bij de gedachte dat zij een steentje kunnen bijdragen, en dat ze meer inzicht in de problematiek van een land (of van toerisme) krijgen. Het kan de reiservaring verdiepen.

Natuur- en milieuvraagstukken

Natuurlijke hulpbronnen

Drinkwater en voedsel

Afvalbeleid

Wandelen en kamperen in de natuur

Impact van sportieve activiteiten

Foute souvenirs

NATUURLIJKE HULPBRONNEN

De toeristenindustrie is een ware grootgebruiker van hulpbronnen zoals brandstoffen en water. Om de duurzaamheid van toerisme te bevorderen, is het nodig om maatregelen te nemen die het bovenmatige verbruik van deze stoffen beperken. In toenemende mate worden reisorganisaties zich bewust van dit belang, maar er is een lange weg te gaan voordat mooie voorname ook echt uitgevoerd worden. Veel beslissingen die reizen op termijn duurzamer moeten maken, worden genomen op het niveau van de organisatie, en niet zo zeer tijdens de reis zelf. Jouw rol in deze is daarom in zekere zin beperkt, maar niet minder belangrijk.

Naar de organisatie toe kun je informatie doorspelen over hoe er door hotels, vervoerders en dergelijke wordt omgesprongen met het gebruik van hulpbronnen, en hoe zij milieuzaken in het algemeen hanteren. Ook zou je informatie kunnen doorgeven over de invulling van de reis en hoe die mogelijk minder milieubelastend gemaakt zou kunnen worden. Dat kan door hen te wijzen op eventuele alternatieven voor een transfer met het vliegtuig zoals bijvoorbeeld per trein of bus, en hoe die in het programma zouden kunnen worden ingepast. Onderweg kun je op bepaalde punten keuzes maken, bijvoorbeeld als het gaat om de aankoop van hout of houtskool. Een enkele keer krijgen de deelnemers direct te maken met de hulpbronbesparende maatregelen, bijvoorbeeld in een gebied waar droogte heerst. Verder kun jij je deelnemers algemeen informeren over deze aspecten van reizen en zo bijdragen aan de bewustwording over toerisme en milieu.

FOSSIELE BRANDSTOFFEN

Kerosine

Het is minder schadelijk voor het milieu om een busreis in Europa te maken dan naar een verre bestemming te vliegen. Vliegen behoort tot de meest vervuilende vervoerwijzen: de verbranding van fossiele brandstof levert een hoge uitstoot van CO₂, stikstofoxiden en koolwaterstoffen. Deze gassen zijn belangrijke veroorzakers van het broeikas-effect, en ongeveer tien procent van alle uitstoot van CO₂ door Europeanen wordt veroorzaakt door hun vlieg-reizen. Door de enorme groei van de luchtvaart zal dit oplopen tot twintig procent in 2050, en dat is meer dan de totale emissie zou mogen zijn als we een gevaarlijke klimaatverandering – een temperatuurstijging van meer dan twee graden Celsius – willen voorkomen.

De meest duurzame beslissing zou zijn om niet te vliegen, maar voor verre reizen is dat praktisch gezien geen optie.

Als je toch vliegt dan helpt het om de CO₂-uitstoot van een vlucht te 'compenseren'. Hiermee wordt bedoeld dat een passagier een bedrag betaalt (gerelateerd aan de CO₂-uitstoot per stoel op de betreffende vlucht) voor de aanschaf en aanplant van bomen. Bomen halen CO₂ uit de lucht en zetten het vast tijdens het groei-proces, een deel wordt weer omgezet in zuurstof. De kosten voor compensatie bedragen doorgaans zo'n vijf procent van de kosten van een ticket, dus slechts enkele procenten van de totale reissom. Twee organisaties die zich bezighouden met deze vorm van CO₂-compensatie, zijn Greenseat en Trees for Travel. Greenseat en andere organisaties - waaronder het WNF - zijn bezig met het ontwikkelen van andere compensatiemogelijkheden en investeringen in duurzame energieprojecten.

Steeds meer reisorganisaties bieden hun klanten de mogelijkheid om hun vlucht via Greenseat of Trees for Travel te compenseren, of zij geven hier informatie over. De effectiviteit hangt sterk samen met de manier waarop de informatie wordt verstrekt. Wordt er alleen ergens melding gemaakt van de website of kunnen klanten bij boeking al aangeven dat zij hun vlucht willen compenseren? Het zal duidelijk zijn dat deze methode pas echt werkt naarmate er meer gebruik van wordt gemaakt. Stimuleer de deelnemers daarom om mee te werken aan de aangeboden mogelijkheden.

Benzine en diesel

De route die je met jouw groep aflegt, ligt meestal van begin

tot eind vast. Je zult dus weinig invloed kunnen uitoefenen op de hoeveelheid brandstof die er nodig is voor vervoer. Wel kun je natuurlijk feedback geven aan je organisatie als je kansen ziet om met een ander reisschema hetzelfde te doen en toch veel brandstof te besparen. Als vuistregel: een auto is zuiniger dan een vliegtuig per passagierkilometer (behalve bij

rijden op onverharde wegen) en een bus of trein is enkele keren zuiniger. Bedenk ook dat de deelnemers niet altijd van hot naar her willen reizen. Soms kan het beter zijn wat meer tijd voor wat minder excursies uit te trekken. Voor facultatieve excursies ligt dat misschien anders. Een truck of een grote bus op pad sturen met slechts een paar deelnemers is in dit verband geen goede keuze. Als je de mogelijkheid hebt om een kleiner vervoermiddel in te zetten, overweeg dit dan. Het zal samenhangen met de aard van jouw reis en het budget. Het mag duidelijk zijn dat alle uitstapjes met kleine vliegtuigjes en zeker met helikopters naar verhouding zeer veel brandstof kosten.

In niet-westerse landen zijn de meeste fossiele brandstoffen van slechte kwaliteit, met een meer vervuilende uitstoot als gevolg. In grotere steden zijn er soms verkooppunten van schonere brandstoffen, die meer voldoen aan de normen zoals die in Nederland en België gelden. Het is wenselijk om hier zoveel mogelijk gebruik van te maken, maar laat het aan jouw reisorganisatie en de lokale vervoerder om hier afspraken over te maken. Geef (nieuwe) mogelijkheden voor de aanschaf van relatief schone brandstoffen door aan jouw organisatie. Veel chauffeurs laten de motor van hun voertuig langdurig stationair draaien. Soms is dit functioneel, bijvoorbeeld omdat een dieselmotor enige tijd nodig heeft om warm te draaien. Soms is het echter geheel onnodig of onnodig lang, het levert wel

lawaai, stank en vervuiling maar geen voordelen. Het is vaak een hardnekkige gewoonte, maar je kunt allicht proberen om er invloed op uit te oefenen.

GAS, HOUT EN HOUTSKOOL

'Ik schrik altijd van de enorme hoeveelheden houtskool die we er tijdens een kampeerreis doorheen draaien. Volgens mij is het beter om op gas te koken, en ik heb de kok gevraagd wat hij daarvan vond. Hij zei daar geen verstand van te hebben, en hij had ook geen zin om zich erin te verdiepen. Het was een vervelend gesprek zonder resultaat.'

Als je een kampeerreis maakt, reist er wellicht een kok mee. Welke brandstof gebruikt de kok voor de bereiding van de maaltijden? Gas geniet de voorkeur boven hout en houtskool. Het rendement van gasverbranding is het grootst, terwijl de vervuiling relatief gering is. De keuze wordt echter gemaakt door de kok zelf of de lokale agent die de kok inhuurt. Als reisbegeleider kun je weinig of geen invloed uitoefenen op deze keuze. Geef eventueel feedback aan jouw organisatie als je van mening bent dat er op jouw bestemming betere keuzes gemaakt kunnen worden. De discussie kan dan verder op een ander niveau worden gevoerd.

Als het niet de gewoonte is om op gas te koken, gaat de voorkeur naar houtskool. Goede houtskool verbrandt vollediger dan hout – zeker in vergelijking tot hout dat nog niet door en door droog is – en is daardoor minder belastend voor het milieu. Verder is het rendement beter dan dat van een open vuur, vooral als er een gesloten 'stoof' wordt gebruikt. Let maar eens op informatieborden langs de weg: in veel niet-westerse landen wordt op grote schaal campagne gevoerd voor het gebruik van dergelijke houtskoolstoven, die lokaal goedkoop vervaardigd kunnen worden. Het levert een aanzienlijke brandstofbesparing op.

Maar ook voor houtskool is er hout gekapt, terwijl er in veel landen en gebieden juist een enorm tekort aan bomen en hout is. Heel vaak is de houtskoolproductie in handen van de allerarmsten, omdat er geen productiemiddelen voor nodig zijn. Er zijn leefgebieden (bijvoorbeeld de Sahel in Afrika) waar de lokale bevolking de omgeving beetje bij beetje stript van dode én levende bomen. Hoewel je begrip moet opbrengen voor

hun poging om in het levensonderhoud te voorzien, is het niet raadzaam om aan deze kaalslag mee te werken. Laat dat beetje hout wat er is aan de bevolking zelf, want zij hebben weinig alternatieven voor de bereiding van hun eigen maaltijden. Er zijn gebieden waar houtkap en houtskoolproductie in combinatie met de aanplant van productiebossen een duurzame balans opleveren. Mocht je een plaats weten waar dit het geval is, maak hier dan zoveel mogelijk gebruik van, en sla hier eventueel een voorraad houtskool in. Geef deze mogelijkheid door aan jouw reisorganisatie en aan collega's.

'Tijdens onze kampeerreizen koken we vaak op hout, en na het eten wordt de kookplaats opgerakeld tot een kampvuur. Ik probeer altijd aan te geven dat het een luxe is en dat we zuinig moeten zijn met brandhout. Toch gaan sommige deelnemers op eigen houtje nog eens de omgeving afstruinen om takken af te breken en stukken hout te rapen. Soms verdwijnen er halve boomstammen op het vuur. Erg gezellig hoor, maar het lijkt mij bezwaarlijk.'

Is er voldoende hout, of is er geen alternatief voor koken-op-hout aanwezig, let er dan op dat je alleen dood hout gebruikt dat lange tijd heeft kunnen drogen. Hout dat nat is van de regen is minder bezwaarlijk dan jong, net gekapt hout. Het gaat erom dat het hout van binnenuit heeft kunnen drogen, omdat er dan een meer volledige, dus minder vervuilende verbranding plaats zal vinden. Als er meer dan voldoende dood hout lijkt te zijn, wees dan toch terughoudend. Dood hout is van essentieel belang voor alle ecosystemen. Het vormt de voedselbron en behuizing van insecten, spinnen, larven, kleine reptielen en zoogdieren. 'Dood' hout is een belangrijke schakel in de voedselketen.

Het spreekt voor zich dat je ook terughoudend moet zijn bij het stoken van kampvuren. Zelfs als er voldoende droog hout voorradig is, stook dan niet onnodig grote vuren, maar houdt het bescheiden. Gebruik indien mogelijk een plaats die al eerder is gebruikt voor vuur. Zorg ervoor dat het vuur goed is gedoofd voor het slapen gaan en voor vertrek.

WATER

Waterbeleid in de toeristensector

'Reisbureaus zouden niet in zee moeten gaan met hotels die in

droge gebieden bedreigend grote hoeveelheden water gebruiken voor gazons, zwembaden en dergelijke terwijl de vegetatie buiten het hek verdroogt.

De toeristensector verbruikt erg veel water. Een wc met spoelbak en zo mogelijk dagelijks een douche behoren tot de wensen van toeristen, een zwembad staat hoog op het verlanglijstje. Maar hier is wel erg veel voor nodig. Daarnaast wordt er veel water gebruikt voor schoonmaak en om tuinen rond hotels te besproeien. Er is extreem veel water nodig om een golfcourse groen te houden. Het totale waterverbruik door toeristen is vaak tientallen malen hoger dan het waterverbruik van de lokale bevolking. Juist op plaatsen waar een ver ontwikkelde toeristeninfrastructuur bestaat - zoals in de landen rond de Middellandse Zee - is dit het geval, maar de meeste toeristen hebben hier geen weet van.

Op veel reisbestemmingen is schoon water een kostbaar en schaars goed. De grondwatervoorraad wordt soms op onverantwoorde wijze aangesproken: een daling van het waterpeil kan grote gevolgen hebben voor het milieu. Bovendien hebben waterzuiveringsinstallaties vaak een beperkte capaciteit, of zij ontbreken in het geheel. Dan wordt vervuild water rechtstreeks in de natuur of in de zee geloosd, met alle gevolgen voor milieu en volksgezondheid.

Op internationaal niveau worden er in de toeristenindustrie steeds meer afspraken gemaakt om de schadelijke effecten van toerisme op het milieu te beperken. Afspraken met betrekking tot waterverbruik horen daar ook bij. Idealiter zal dit ertoe leiden dat alle toeristische faciliteiten aan bepaalde normen moeten voldoen, en dat reisorganisaties kritische keuzes maken wanneer zij bepalen met welke lokale agenten, hotels en dergelijke zij contracten aangaan. Beslissingen hierover worden op een ander niveau genomen, maar jij kunt een rol spelen als informant. Jij kunt immers op de bestemming vaststellen hoe er in de praktijk wordt omgegaan met bijvoorbeeld waterbesparende maatregelen, en je kunt deze informatie doorspelen naar jouw organisatie.

Waterverbruik tijdens de reis

Hoe zuinig de deelnemers moeten zijn op schoon water hangt af van jouw bestemming. Wees hier alert op, en vraag je af wat de gevolgen van overmatig waterverbruik zijn, ook als deze

niet direct in het oog springen. Uiteraard kun jij de deelnemers hierover informeren, en soms ontkom je daar ook niet aan.

'Het probleem met waterverbruik was met name op de Kaapverdise eilanden aan de orde. Ik kreeg regelmatig verzoeken van gasten om een kamer met bad, terwijl ik in de informatiebijeenkomst toch duidelijk probeerde uit te leggen dat er een watertekort heerste op het eiland Sal. Hotels hadden daarop zelf al een 'oplossing' gevonden: de stoppen waren overal uit de appartementen gehaald. Alleen in speciale gevallen, bijvoorbeeld mensen met kleine kinderen of mensen die slecht konden staan, werd wel een stop uitgegeven door de receptie.'

Als er sprake is van een tekort aan schoon water, wijs de deelnemers dan op het belang om actief mee te werken aan waterbesparende maatregelen en respecteer deze. Kortere douchen is een effectieve manier om water te besparen. Een wc hoeft niet na elk plasje te worden doorgetrokken, een halve emmer water is voldoende voor een verfrissende wasbeurt. Stel het wassen van kleding zonnig uit.

Gebruik in de natuur zoveel mogelijk (meegebrachte) biologisch afbreekbare zeep, zowel voor badden in een meertje of rivier, als voor het doen van wasjes in open water. Hiermee voorkom je dat er milieubelastende stoffen in de natuur terecht komen. Dit water kan immers drinkwater zijn voor mensen en dieren.

NATUURLIJKE HULPBRONNEN

Wees zuinig met natuurlijke hulpbronnen, zeker daar waar er sprake is van tekorten. Geef de deelnemers inzicht in de noodzaak om zorgvuldig om te springen met deze hulpbronnen.

Stimuleer de deelnemers om hun vlucht te compenseren via Greenseat of Trees for Travel.

Van de verschillende brandstoffen om op te koken, gaat de voorkeur naar gas, dan houtskool (het liefst van een duurzame bron), en als laatste keuze (droog) hout.

Wees terughoudend met het stoken van kampvuren.

Adviseer de deelnemers hoe zij het beste water kunnen besparen indien dit nodig is. Wijs ze op het belang hiervan en vraag begrip.

Voorkom of beperk vervuiling van open water. Gebruik bij voorkeur biologisch afbreekbare zeep

Laat jouw organisatie weten als er ergens sprake is van verkwisting van natuurlijke hulpbronnen, en informeer ze als je mogelijkheden ziet voor milieubescherpende maatregelen.

DRINKWATER

'Deelnemers gebruiken gemiddeld twee liter mineraalwater per dag, gedurende de reis van 23 dagen. Dat zijn maar liefst 46 flessen per persoon. Die verbranden we onderweg, ondanks het feit dat het slecht is voor het milieu. Maar wat moeten we anders? Er is geen afvalverwerkingsysteem, en we kunnen die flessen toch moeilijk meenemen naar Nederland?'

'In Jemen kun je in de steden meestal zuiver, ongebotteld drinkwater kopen. Als je zorgt dat je enkele jerrycans bij je hebt dan kun je die daar laten vullen. De deelnemers vullen dan hun eigen fles met dit water. Dit bespaart honderden plastic flessen per tour. Het is ook een stuk goedkoper!'

Toeristen zijn terecht kritisch op de kwaliteit van hun drinkwater, vuil water kan immers een bron van ziekteverwekkers zijn. Vaak komt het er daarom op neer dat er grote hoeveelheden plastic flessen met mineraalwater worden ingeslagen, en dat levert erg veel afval op. Soms is dat geheel overbodig, want er zijn landen en plaatsen waar goed drinkwater uit de kraan of uit een pomp komt. Verder zijn er betrouwbare methodes om water te zuiveren. Desondanks blijven veel toeristen hardnekkig gebruik maken van die plastic flessen. Voor een deel komt dat voort uit het beleid van reisorganisaties, voor een deel heeft het te maken met de informatieverstrekking aan toeristen.

Op sommige bestemmingen is goed drinkwater 'los' verkrijgbaar (meestal kraanwater of water uit goede, gesloten bronnen). Check dit uiteraard zorgvuldig – in ieder geval bij de lokale reisagent – en overleg met jouw reisorganisatie of dit water een verantwoord alternatief kan zijn voor flessenwater. Als dat inderdaad het geval is, vertel het dan aan de deelnemers en maak er zoveel mogelijk gebruik van. Als zij twijfel hebben aan

de hygiëne van eerder gebruikte jerrycans: het is goedkoper om een aantal nieuwe jerrycans voor drinkwater te kopen, dan om honderden plastic literflessen in te slaan.

Ten overvloede kun je het water ook nog eens zuiveren. Dat kan door middel van chemicaliën zoals chloortabletten, jodinedruppels of micropur (op basis van zilver); of met behulp van filters. Sommige waterfilters worden gebruikt in combinatie met chemicaliën, terwijl keramische filters ook zonder chemicaliën een betrouwbaar resultaat leveren. Al deze middelen zijn in niet-westerse landen moeilijk verkrijgbaar, en dienen daarom vanuit het thuisland te worden meegenomen. Het is uiteraard niet de taak van de reisbegeleider om hiervoor te zorgen, maar idealiter voert de reisorganisatie een beleid dat hierin voorziet. Informeer er naar en geef jouw organisatie inzicht in de hoeveelheden plastic flessen die er per reis gebruikt worden, en overleg of er vanuit de organisatie een oplossing kan worden geboden.

Als deelnemers toch liever gebotteld water gebruiken, of als er geen betrouwbaar alternatief is, wat doe je dan met al die lege flessen? Laat ze in ieder geval nooit in de natuur achter, maar zamel ze in en geef ze af op een plek waar afval verwerkt (doorgaans: verbrand) wordt. Als er geen afvalverwerkingsysteem is, kun je de lokale bevolking misschien blij maken met de lege flessen. Nadeel is dan wel dat de flessen uiteindelijk alsnog in de natuur terecht komen. Anders blijft er maar een oplossing over: verbranden, ondanks de grote bezwaren die daaraan kleven.

VOEDSEL

Herkomst van voedsel

'Tijdens een meerdaagse trekking nemen we al ons eigen voedsel mee. Ook niet echt noodzakelijke lekkernijen als notenmix, mueslirepen en zelfs blikken olijven. Dat zit in het standaard boodschappenpakket van de reisagent. Ik vind dat raar. Het zijn dure spullen, terwijl er zoveel lokale alternatieven zijn! Gedroogd fruit en gedroogde kokos, doppinda's, bananenchips en gedroogd vlees. Dat zijn lekkere snacks die bij het land horen, en deelnemers vinden het leuk om die dingen te proeven.'

De aard van sommige reizen kan vereisen dat er speciaal voed-

sel uit het thuisland wordt meegenomen, bijvoorbeeld gevriesdroogde maaltijden voor bergexpedities. Het gaat dan om uitzonderlijke reizen waar bijzondere eisen worden gesteld aan het mee te dragen gewicht en de voedingswaarde van elke maaltijd. Over het algemeen worden maaltijden echter samengesteld door lokaal gekochte voedingsmiddelen, of het nu gaat om maaltijden die in restaurants of hotels worden genuttigd, of om maaltijden die tijdens een kampeerreis worden bereid. Lokaal gekochte voedingsmiddelen zijn niet per definitie lokaal geproduceerd. Het kan ook gaan om dure, geïmporteerde producten. Sommige van die producten worden uitsluitend ingevoerd om tegemoet te komen aan de voedingsgewoonten van toeristen, die het prettig vinden om te eten wat zij van huis uit kennen. Wie er in eigen land de voorkeur aan geeft om bijvoorbeeld een lokale appelsoort te kopen in plaats van geïmporteerde appels uit Nieuw-Zeeland, zou ook tijdens een reis moeten letten op de herkomst van producten: geïmporteerde producten zijn vervoerd, gekoeld of ingevroren, geconserveerd en verpakt. In dat hele proces zitten milieubelastende factoren. Om die reden alleen al heeft het de voorkeur dat er vooral lokaal geproduceerde voedingswaren worden gebruikt. Vaak zijn er goede lokale alternatieven voor een geïmporteed product, en op deze manier kun je ook nog eens geld besparen. Bovendien steun je op die manier de lokale economie, en het geeft reizigers de kans om kennis te maken met het lokale voedsel, vers van het veld of uit de boom. Een reis kan zo ook nog een culinair avontuur worden. Zoek vooral restaurant op waar lokale gerechten geserveerd worden.

Herkomst van vlees en vis

'Na vijf dagen in het benauwde binnenland van Suriname, waar de groep dagelijks kleine maaltijden voorgeschoteld krijgt, slaapt in hangmatten, de dag doorbrengt in een kleine korjaal, regelmatig een nat pak haalt en bang is voor bilharzia, malaria en knokkelkoorts, krijgt de groep 's avonds 'pingo' voorgeschoteld. Bosvarken. Hoewel het een normaal vleesproduct is en uitermate smakelijk bereid door het zeer ervaren kokkinnetje, is het enthousiasme minimaal. Iedereen heeft namelijk 's middags gezien dat het beest gevild werd, gewassen in het rivierwater waar zij zich ook in wasten en uiteindelijk pas in de avond bereid werd, zodat het in de tussentijd zo'n drie uur in de zon in een pan in de korjaal lag te smeulen. Als reisbegeleider geef je

het goede voorbeeld en 'weet' je dat de crew je echt geen ver-
vuild of gevaarlijk voedsel voorschotelt, maar op enkele deelne-
mers na was de groep niet gecharmeerd. Bovendien: deze
pingo heeft een beter leven gehad dan de meeste varkens in
Nederland, maar ja, die eindigen als anonieme karbonaadjes in
cellofaan verpakking. Dat is kennelijk niet zielig.'

In Nederland en België geven steeds meer vleeseters er de
voorkeur aan om scharrelvlees te eten in plaats van vlees uit de
bio-industrie. Op jouw reisbestemming heb je die keuze wel-
licht ook. Let wel op: zelfs vlees van exotische diersoorten, kan
afkomstig zijn uit productieboerderijen, zoals krokodillenfarms
en struisvogelfarms. De leefomstandigheden zijn hier, net als in
de Europese bio-industrie, mogelijk verre van wenselijk. Wees je
hiervan bewust en maak keuzes op dezelfde gronden als je in
eigen land zou doen.

Er zijn restaurants die vlees van wilde, inheemse diersoorten
serveren. Het kan gaan om dieren die in een wildpark leven, en
waar de wildstand door gecontroleerde jacht wordt bijgehou-
den. Dat is geoorloofd indien het diersoorten betreft die niet
beschermd zijn, en die uit een vrije, maar gecontroleerde
omgeving komen. Veel reizigers vinden het een naar idee om
een biefstuk te eten van een mooie gazellensoort of een zebra
die zij diezelfde dag in een wildpark hebben bewonderd. Je kan
echter stellen dat het hier om hoogwaardig scharrelvlees gaat,
en dat de dieren in volledige vrijheid hebben geleefd totdat de
jager over zijn lot besliste. Het is een 'diervriendelijker' lot dan
dat van dieren uit de bio-industrie.

Pas echter op voor zogenaamde bushmeat of vlees van een
onduidelijke herkomst. Dan betreft het meestal het werk van
stropers, die er vaak brute jachtmethoden op nahouden. Dieren
lijden soms onnodig lang in valstrikken en klemmen.

Bovendien zijn de stropersmethoden niet-selectief, met als
gevolg dat ook inheemse, beschermde diersoorten het slacht-
offer worden. Het is illegaal om beschermde dieren te doden,
en ook om ze te eten. Wees hier alert op, en mocht je
twijfels hebben over de herkomst van vlees, koop dan elders in.
Werk op geen enkele wijze mee aan stroperij en de illegale
jacht op (beschermde) diersoorten.

'Op reis door het noordelijk deel van de Congo komen we een
kleine auto met open laadbak tegen. De laadbak ligt vol jute
zakken en kartonnen dozen. Daar boven op zitten een tiental

Congolezen. Omdat er nauwelijks tegenliggers zijn, stoppen we om elkaar te begroeten. Natuurlijk nemen de Afrikanen de kans waar om te proberen wat extra geld te verdienen en wat te verhandelen. We leven al enkele dagen van het ingeblikte eten dat we meegenomen hebben en dus vraagt iemand of ze verse groenten of iets dergelijks te koop hebben. Een man begint te stralen, hij heeft vers vlees! Bushmeat! Hij loopt naar de laadbak en komt met een pas afgeschoten aap aanlopen. De staart is om de kop geknoopt zodat de aap erbij hangt als een schoudertasje. Terwijl sommige mensen geschokeerd de man de rug toekeren, maken andere foto's van de trotse eigenaar met de dode aap. Later ontstaan in de truck felle discussies over de ziele aap en hoe belachelijk het is dat mensen dit gefotografeerd hebben.'

Wereldwijd wordt de visserij onder de loep genomen door natuurbeschermingsorganisaties als het Wereld Natuur Fonds. Zij hebben daarbij vooral aandacht voor: overbevissing op sommige vissoorten, schaal- en schelpdieren, schadelijke gevolgen voor de zeebodem en bijvangst (bijvoorbeeld wanneer haaien, dolfijnen, zeeschildpadden en zeevogels het onbedoelde slachtoffer van een visserijmethode zijn). Tevens zijn verschillende kweekmethoden onderzocht op schadelijke effecten voor het milieu. Doel is om zoveel mogelijk visserijorganisaties te stimuleren om duurzame visserijtechnieken te gebruiken, zodat de schade aan de visstand en de leefomgeving van zeedieren beperkt blijft.

In Nederland en België geeft de viswijzer van Stichting de Noordzee een overzicht van vissoorten die je beter niet kunt kopen. Buiten Europa is er echter nog niet veel informatie beschikbaar, maar het ligt wel in de bedoeling dat die informatie er gaat komen. Check voor de meest actuele informatie de website van genoemde stichting.

DRINKWATER EN VOEDSEL

Informeer de deelnemers over het bezwaar van mineraalwater in plastic flessen: het levert erg veel milieubelastend afval op.

Maak zo mogelijk gebruik van 'los' verkrijgbaar drinkwater in jerrycans, en zuiver dit eventueel.

Zamel lege flessen in, geef ze weg, of verbrand ze. Laat plastic flessen nooit achter in de natuur.

Koop zoveel mogelijk lokaal geproduceerde voedingswaren in: dat is beter voor het milieu en de lokale economie. Bovendien is het een leuke manier om de lokale specialiteiten te proeven.

Informeer deelnemers over de herkomst van vlees van verschillende (inheemse) diersoorten. Vlees van wilde diersoorten kan afkomstig zijn van productiefarms, van gecontroleerde, geoorloofde jacht, maar ook van illegale stroperijpraktijken. Eet nooit vlees van beschermde diersoorten.

Informeer deelnemers indien mogelijk over vissoorten, schaal- en schelpdieren die overbevist zijn, of die gevangen worden op een manier die schadelijk is voor de leefomgeving van vissen en de zeebodem.

DE PROBLEMATIEK VAN DE AFVALVERWERKING

'Westerlingen zijn zich vaak beter bewust van het afvalprobleem dan Indiërs. In Dharamsala heb je op weg naar Bagsu een enorme berg afval en het stinkt ook. Je ruikt eerst voordat je ziet. Hetzelfde geldt als je Delhi binnen komt rijden. De stank is enorm en als je dan om je heen kijkt, zie je de bergen afval en de rivier waar ze chemisch spul in gestort hebben, het witte schuim drijft er boven op.'

'Tijdens een excursie in een minibusje op Mauritius vraag ik de chauffeur wat ik met de lege blikjes moet doen. Uit het raam gooien zegt hij. Ik twijfel even of ik het goed verstaan heb en vraag het opnieuw. Hij blijkt het serieus te menen en wordt boos op mij als ik het niet doe. Toch weiger ik zijn advies te volgen met als gevolg dat onze verstandhouding verkoelt.'

'De drukere zones in Calabrië doen denken aan een vuilnisbelt. Een ruim assortiment lege waterflessen op het strand, blikjes, tasjes, diverse verpakkingen stapelen zich op in de berm. Een wegversperring van lege kartonnen dozen bijvoorbeeld. Een oud matras naast een rokende container. En intussen ziet iedereen het, maar niemand weet waar te beginnen. Per stadje is er misschien al wel een container speciaal voor papier, en eentje alleen voor glas. Maar niemand die er iets mee doet. En waar het afval naar toe gaat? Afvalverwerking is er niet, vervoer van afval is mondjesmaat.'

In de meeste westerse landen is een uitgekiend afvalverwerkingsysteem, dat begint bij het huis-aan-huis ophalen van afval en dat eindigt met een verantwoorde verbranding, verwerking, opslag of voorbereiding tot hergebruik. Dankzij publieke voorlichting is er een behoorlijke medewerking vanuit de bevolking. Er wordt betrekkelijk weinig rommel in de natuur achtergelaten, veel afval wordt gesorteerd ingeleverd en er is een tendens tot hergebruik van sommige producten en materialen. Zelfs het aankoopgedrag van consumenten is veranderd door informatieverstrekking over de milieu(on)vriendelijkheid van produc-

ten. Bewustzijn ten aanzien van afvalstoffen en milieu is voor velen een vanzelfsprekendheid geworden.

In niet-westerse, maar ook nog steeds in sommige westerse landen, is de situatie doorgaans heel anders, en veel schakels in het traject van voorlichting en consumentengedrag tot georganiseerde afvalverwerking zijn minder goed ontwikkeld of ontbreken geheel. De gevolgen zijn vaak erg zichtbaar: stinkende vuilstortplaatsen waar het afval ongesorteerd verbrand wordt, gedoogde dumpplaatsen van huisafval in woonwijken, chemisch afval en plastic dat in de natuur rondslingert.

Bezoekers aan een zichtbaar vervuild gebied reageren vaak geschokt en zelfs verontwaardigd bij de aanblik van deze milieuvervuiling: 'Zien ze dan zelf niet dat dat zo niet kan? Waarom doen ze daar niets aan?' Situaties kunnen per land of locatie aanzienlijk verschillen, maar een aantal factoren spelen doorgaans een rol als er sprake is van een gebrekkig of ontbreken van milieubeleid. Allereerst gebrek aan motivatie, want het duurt een tijd voordat een afvalprobleem door de overheid en door de bevolking erkend wordt: 'de natuur is immens, dus die

plastic zakken waaien vanzelf wel weg!’ Het inzicht dat het plastic daarmee niet verdwijnt en de langetermijnevolgen worden langzaam maar zeker duidelijk, en kennis over milieubelastende stoffen (bijvoorbeeld batterijen en accuzuur) moet eerst overgedragen worden. Pas dan neemt het bewustzijn dat er ‘iets’ moet gebeuren toe. Vervolgens gaat er weer de nodige tijd overheen voordat er oplossingen kunnen worden bedacht en doorgevoerd.

PAS OP MET WAARDEORDELEN

‘Lokale gidsen hebben er vaak geen benul van waarom je geen papiertje op de grond mag gooien, ze weten immers niet wat de gevolgen op lange termijn zijn (wat kan dit kleine papiertje nu misdoen in een 100 km² groot groen moeras?), zoals die gekend zijn in Europa. De verleiding is onder toeristen dan ook vaak groot om hun voornemen te laten varen en ‘zoals de locals’ te handelen... Het is waardevol om je houding te handhaven en hen uit te leggen waarom je dat doet, zonder boos op hen te worden, of hen te verplichten ook hun verpakking mee te nemen.’

Bedenk het volgende: de (massa)productie van goederen die wereldwijd tot een toename van milieubelastende afvalstoffen hebben gezorgd, is aangezwengeld door westerse, industriële landen. Ook in die westerse landen heeft het lang geduurd alvorens het groeiende afvalprobleem werd erkend. Uiteindelijk heeft dat tot ingrijpende oplossingen en uitgebreide voorlichtingscampagnes geleid.

In veel niet-westerse landen is het afvalprobleem van een veel recenter datum, en er moet ook daar eerst een onhoudbare situatie ontstaan voordat prioriteiten worden verschoven. Dan nog kunnen financiële beperkingen en een gebrekkige infrastructuur belemmerende factoren zijn in het lange traject dat tot structurele verbeteringen kan leiden. Soms is de wil er wel degelijk, maar blijft de uitwerking daardoor achterwege. Ook als individuen het inzicht hebben dat er ‘iets’ moet gebeuren, ligt het zelden binnen hun mogelijkheden om het afvalprobleem daadwerkelijk aan te pakken.

Om die redenen is het wenselijk dat reizigers voorzichtig zijn met het uitspreken van waardeoordelen naar de lokale bevolking van het gastland toe. Een kritische discussie kan interes-

sant zijn en het is een goede gelegenheid om inzichten te delen. Praktisch gezien kun je niet veel anders doen dan kennis nemen van het (gebrek aan) afvalbeleid, en daarbij proberen het eigen beleid zo goed mogelijk aan te passen aan de lokale situatie. Als reisbegeleider kun je hier op verschillende manieren een rol spelen: door informatieverstrekking, en het maken van afspraken met de crew en deelnemers.

AFSPRAKEN MET DE CREW EN DE REISORGANISATIE

'In Mali waren wij onderweg met een gids. Nadat er mango's waren gegeten ging ik rond om de schillen te verzamelen. Ik wou ze in mijn rugzak stoppen, maar de gids nam ze over. Zonder er iets over te zeggen, gooide hij ze in een geul. Nog net voor ik een opmerking hierover wou maken, kwamen er geiten langs die de schillen binnen de kortste keren verorberd hadden.'

Maak allereerst afspraken met de lokale gidsen, koks en chauffeurs. Jij kunt ze uitleggen waar je naar streeft (zo min mogelijk schadelijke en ontsierende milieuvervuiling), en samen kun je overleggen op welke manier je dat het best kunt bereiken. In een ideale wereld worden jullie het snel eens en ontstaat er een positieve samenwerking.

In de praktijk zal dat niet altijd eenvoudig gaan; vastgeroeste gewoontes doorbreek je niet zomaar omdat jij dat toevallig zo wilt, inzichten veranderen niet van de ene dag op de andere, misschien heb jij niet voldoende inzicht in de lokale situatie, en soms is er geen duidelijke 'beste oplossing'. Bovendien heb je te maken met onderlinge machtsverhoudingen: pikt de kok het wel dat jij je bemoeit met zaken (bijvoorbeeld keukenafval) die hij als zijn domein beschouwt? Laat de chauffeur die ouder is dan jij zich zonder meer opleggen dat hij zijn snoeppapiertjes niet meer uit het raam gooit?

Om de dialoog boven de persoonlijke verhoudingen uit te tillen, is het beter als je je kunt beroepen op afspraken die er liggen tussen jouw reisorganisatie (die jij vertegenwoordigt) en de lokale agent (die wordt vertegenwoordigd door de gids, kok en chauffeur). Mits die afspraken over afvalbeleid er zijn, natuurlijk. Als dat niet het geval is en het lijkt je wel wenselijk, dan kun je dat doorgeven aan jouw organisatie. Jouw ervaring en adviezen zijn daarbij erg belangrijk, maar soms is het beter

als de discussie zich op een hoger niveau afspeelt. Het kan ertoe leiden dat jouw organisatie de lokale agent verzoekt om het personeel te instrueren over een bepaald afvalbeleid. Die informatie kan dan tevens worden opgenomen in het draai-boek voor reisbegeleiders.

AFSPRAKEN MET DE GROEP

Uiteraard zul je ook de deelnemers moeten informeren. Probeer enig inzicht te krijgen in de georganiseerde afvalverwerking op jouw bestemming, en leg ze vervolgens uit wat dat betekent voor jullie afvalbeleid op verschillende locaties tijdens de reis. Maak duidelijke afspraken.

Over het algemeen zijn deelnemers zeer ontvankelijk en bereidwillig om mee te werken, maar - zoals gezegd - er ontstaan vaak discussies als duidelijk wordt dat de lokale bevolking het niet zo nauw neemt. Het zou jammer zijn als zo'n discussie blijft hangen in waardeoordelen. Geef de deelnemers enig inzicht in de problematiek van de afvalverwerking, en probeer andere, lokale normen en ander gedrag in perspectief te plaatsen. Probeer in elk geval te voorkomen dat reizigers laks worden 'omdat het toch niets uitmaakt'. Elke positieve bijdrage is er eentje, en hopelijk zullen omstandigheden en inzichten op jouw reisbestemming op termijn tot structurele verbeteringen in afvalbeleid leiden. Uiteraard geef je zelf het goede voorbeeld.

AFSPRAKEN IN DE PRAKTIJK

Beperk de hoeveelheid afval

- Koop zorgvuldig in en kies voor producten die zo min mogelijk schadelijk afval opleveren. Bijvoorbeeld: vervang grote voorraden plastic flessen met mineraalwater door jerrycans met (gezuiverd) drinkwater.
- Gebruik dozen en plastic tassen meer dan eens.
- Beperk het gebruik van wegwerpartikelen, zoals washandjes voor eenmalig gebruik en 'gezichtsverfrissende' spuitbusjes mineraalwater. Daar zijn alternatieven voor te bedenken.

Zamel afval zorgvuldig in

- Zamel afval zoveel mogelijk in, dus ook: wc-papier, peuken, flessendoppen en dergelijke.
- Zorg ervoor dat groepsleden en crew hun afval altijd ergens kwijt kunnen.

Maak gebruik van de bestaande mogelijkheden voor afvalverwerking

- Zijn er vuilnisbakken, prullenbakken en containers? Dan zullen die ook met enige regelmaat geleegd worden, dus maak er gebruik van.
- Misschien is de lokale afvalverwerking niet optimaal, bijvoorbeeld omdat alles niet geselecteerd gestort of verbrand wordt. Overweeg in hoeverre je zelf maatregelen kunt nemen waardoor het afval van jouw groep zo goed mogelijk wordt verwerkt.
- De kans dat klein chemisch afval apart verwerkt wordt, is minimaal. Vraag daarom aan de deelnemers om bijvoorbeeld hun lege batterijen mee terug te nemen naar eigen land, zelfs als er een georganiseerde afvalverwerking is.

Als er geen duidelijk systeem van afvalverwerking is, zul je zelf iets moeten ondernemen. Maak dan onderscheid tussen verschillende soorten afval

- Biologisch afbreekbaar afval kan meestal in de natuur achterblijven. Voor zover dit afval eetbaar is voor lokaal vee (check dit wel even), kun je het achterlaten op een plaats waar dit vee passeert. Voor overig afval: voorkom dat het ontsierend is, dus laat het achter op een discrete plaats. Begraaf het afval eventueel, zeker op die plaatsen waar het natuurlijke afbraakproces erg langzaam is (bijvoorbeeld extreem droge gebieden) of waar rottend afval een risico voor de volksgezondheid kan opleveren. Houd het afval om die reden ook uit de buurt

van water. Biologisch afbreekbaar afval hoort niet thuis in wildparken en beschermde natuurgebieden, want het past niet in het natuurlijke dieet van de diersoorten. Neem het daarom altijd mee tot buiten de grenzen van dat gebied en 'verwerk' het daar.

- Kringloopafval. Sommige afvalproducten kunnen worden hergebruikt door de lokale bevolking, zoals flessen, blikjes, stevige kartonnen dozen of plastic tassen. Geef het af of laat het achter op een plek waar het zeker gevonden zal worden. Vraag advies aan een lokale gids.
- Klein chemisch afval. In de praktijk gaat het hier meestal om batterijen, een enkele keer om filmmateriaal en ongebruikte medicijnen. Vraag de deelnemers om die mee terug te nemen naar eigen land. Zamel ook klein chemisch afval van de crew in.
- Overig afval kun je het beste verbranden. Hieronder vallen (wc)papier en karton, maar ook plastic voorwerpen en andere materialen die bij verbranding milieuvervuilende stoffen opleveren. Verbranding van deze materialen in de open lucht is onwenselijk, maar is soms toch te verkiezen. Het enige alternatief is dat deze producten een lange periode in de natuur rondslingeren. Kies een veilige plek voor vuilverbranding. Zorg dat het afval zo goed mogelijk verbrandt en begraaf de niet-verbrande resten.

AFVALBELEID

Probeer enig inzicht te krijgen in de problematiek van de afvalverwerking op jouw bestemming en vertel de deelnemers hierover. Wees voorzichtig met waardeoordelen naar de lokale bevolking toe. Probeer de deelnemers te motiveren om rekening te houden met het milieu. Bepaal wat het beste afvalbeleid op jouw bestemming is. Maak hierover afspraken met zowel de crew als de groepsleden. Geef zelf het goede voorbeeld.

Maak gebruik van adequate bestaande afvalverwerking, of verwerk het zelf zo goed mogelijk volgens de hierboven gegeven richtlijnen. Maak daarbij onderscheid tussen verschillende soorten afval.

Geef jouw organisatie feedback indien het afvalbeleid te wensen over laat. Jouw organisatie kan hierover overleg plegen met de lokale agent.

ALGEMENE AANDACHTSPUNTEN

Een populaire uitdrukking luidt: 'take nothing but pictures, leave nothing but footprints'. Dit is de meest compacte samenvatting van alle gedragsregels die moeten voorkomen dat de natuur schade ondervindt van de aanwezigheid van toeristen. In Nederland en België is men over het algemeen vertrouwd met de meest gangbare regels, maar ze mogen hier niet ontbreken. Een korte opsomming van richtlijnen vind je op het eind van dit hoofdstuk. Een paar aspecten verdienen extra aandacht.

Voetpaden

Op populaire wandelroutes kunnen voetpaden aan zware erosie onderhevig zijn. Wat eerst een vlak pad is, wordt op den duur een kaalgeslagen spoor, dan een uitgesleten moddergeul. Herstel duurt jaren of zelfs decennia, de natuur is hier vergaand vernield. Werk verdere erosie niet in de hand: blijf als het maar enigszins kan op het bestaande pad, en neem de ongemakken op de koop toe. Ga dus nog een stapje verder dan de hierboven genoemde uitdrukking, en laat geen blijvende voetafdrukken achter.

Toiletvoorzieningen

Als er geen wc's zijn, zul je zelf een oplossing moeten bedenken. Meestal betekent dit dat deelnemers zich terugtrekken 'achter de bosjes'. Laat ze bij voorkeur een kuiltje graven om hun behoefte discreet en hygiënisch af te dekken. Verzoek ze dringend om geen wc-papier of maandverband achter te laten.

Niet alleen omdat het ontsierend is, maar ook om te voorkomen dat het een besmettingsbron voor mens en dier wordt.

Als de omgeving het toelaat, kun je deelnemers vragen om hun wc-papier ter plaatse te verbranden. In een droge omgeving met gevaar voor bos- of steppebrand, is dat niet verantwoord. Vraag de groepsleden dan om papier of maandverband op te rapen en mee te nemen. Uiteraard moet je er dan wel voor zorgen dat ze dat afval op discrete wijze ergens kwijt kunnen. Zorg dat er altijd een speciale afvalzak beschikbaar is en verbrand deze op een geschikte plek, of laat het achter op een plaats waar afval opgehaald wordt. Gooi geen wc-papier op een vuur waarop gekookt wordt.

'Ik zorg ervoor dat ik altijd een voorraadje papieren zakjes in de bus heb. Bij een plaspauze deel ik die dan uit, dan kunnen de deelnemers hun wc-papier daarin stoppen. Die zakjes gaan dan weer in een plastic vuilniszak. Ze moeten daar eerst aan wennen, maar uiteindelijk zijn ze trots op hun eigen gedrag. Ze spreken al snel hun afgrijzen uit als we eens op een plek stoppen waar veel toiletpapier onder de struiken ligt.'

'In Kameroen is het tijdens de wild-kampeerovernachtingen gebruikelijk om je wc-papiertjes te verbranden, maar dit ging één keer behoorlijk mis. Een man uit mijn reisgezelschap had een mooi plekje met redelijk hoog gras uitgezocht om zijn behoefte te doen en verbrandde zijn wc-papier na afloop. Ondanks dat hij heel goed had opgelet dat het vuur gedoofd was, bleek het toch te kunnen oplaaien. Een boze Kameroener kwam van het veld gerend toen hij ontdekte dat het omliggende gras begon te branden. We waren nog net op tijd om het vuur stampvoetend en met water te doven. De schade viel reuze mee, maar de les was duidelijk: in droge gebieden is het niet verstandig om je wc-papier te verbranden!'

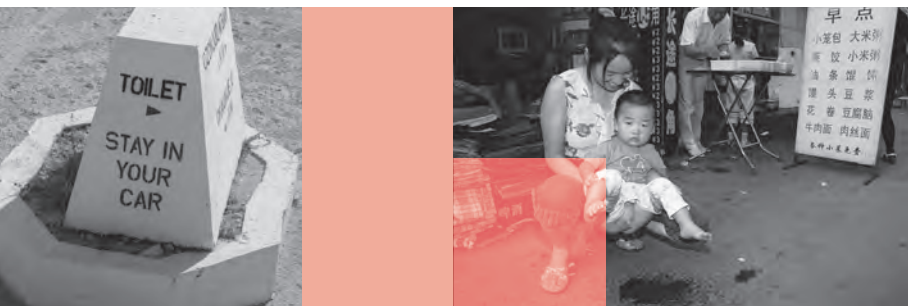
Als je tijdens een kampeerreis met een groep overnacht op plaatsen zonder toiletvoorzieningen, is het risico van vervuiling van de omgeving nog groter. Het is dan wenselijk om extra maatregelen te treffen. Vaak hebben lokale reisagenten die ook andere kampeerspullen leveren wel zoiets als een 'bush-toilet', maar er zijn allerlei mogelijkheden om te improviseren. Met een spade om een wc-kuil te graven en twee planken om de voeten op te zetten, kom je al een heel eind. Als er oppervlaktewater of

een put in de buurt is, graaf de wc-kuil dan op enige tientallen meters afstand. Laat deelnemers na gebruik wat zand in de kuil gooien, om stank te verminderen en de hygiëne te bevorderen. Gooi de kuil bij vertrek dicht.

In veel Nationale Parken, met name wildparken, is het slechts op een paar plaatsen toegestaan om het vervoermiddel te verlaten. Alleen daar kunnen toeristen gebruik maken van bestaande toiletten, wild plassen is meestal niet toegestaan. Dit heeft in de eerste plaats te maken met de veiligheid: achter elk bosje kunnen wilde dieren zitten. Verplaats je je in een voertuig, vraag de deelnemers dan om tijdig aan te geven wanneer zij een toilet willen bezoeken, zodat de chauffeur daar rekening mee kan houden. En is er echt geen toilet in de buurt, dan weet hij wellicht een relatief veilige plaats waar het gedoogd wordt dat bezoekers een plasje doen.

Naast veiligheid is er nog een reden om de natuur niet als openbaar toilet te willen gebruiken. Menselijke fecaliën bevatten ziektekiemen die schadelijk zijn voor dieren. Met name primaten zijn in dit opzicht erg kwetsbaar. In leefgebieden van chimpansees, gorilla's en orang oetans gaan toeristen meestal te voet op zoek naar de dieren, en juist hier gelden strenge regels met betrekking tot hygiëne.

NATUURBEHOUD IN NATIONALE PARKEN

Nationale Parken zijn gebieden waar de natuur zo bijzonder is, dat het een beschermde status heeft verkregen. Bezoekers zijn er welkom, mits zij de natuur niet vernielen en de dieren niet storen. Dat is bijna onmogelijk, want elke menselijke aanwezigheid is per definitie een inbreuk op de omgeving. Openstelling

voor bezoekers is daarom altijd een compromis met twee hoofddoelen: bezoekers laten genieten van de natuur en entreegeld innen voor de bekostiging van het park. In Nationale Parken gelden – naast de gebruikelijke regels voor elk verblijf in de natuur – speciale regels die de positieve balans van het compromis moeten bewaken. De bovengenoemde wv-beperkingen zijn daar een voorbeeld van. Hieronder volgen nog een aantal voorbeelden.

Entreegeld

Waarom zijn de entreebedragen van Nationale Parken soms zo hoog? Het geld wordt gebruikt om de faciliteiten in het park in stand te houden, de staf te trainen, salarissen te betalen, natuurbeschermingsprogramma's te bekostigen en dergelijke. Er is veel geld nodig voor een goed beheer van natuurparken. Soms worden entreegelden bewust opgeschroefd om het aantal bezoekers terug te dringen, terwijl de parkinkomsten gelijk blijven. In het Engels heet dit: 'low density, high cost'. Het is feitelijk een ontmoedigingsbeleid, ten nadele van minder bedelenden. Dat laatste is een jammerlijke bijkomstigheid waar geen ideale oplossing voor is. Het doel heiligt hier echter de middelen, want er zijn parken waar zoveel bezoekers komen, dat de druk op de natuurlijke omgeving te groot wordt. Het meest schadelijke effect is dat dieren teveel verstoord worden in hun natuurlijke gedrag. Daarmee is er een grens overtreden: in Nationale Parken gaat het in de eerste plaats om het natuurbehoud, de belangen van bezoekers zijn daaraan ondergeschikt. Hoge entreegelden zijn dus soms eenvoudigweg een natuurbeschermende maatregel.

Niet van de weg af, op tijd het park uit

Om de natuur niet te verstoren dienen bezoekers aan Nationale Parken zich zo 'onzichtbaar' mogelijk op te stellen. Uiteraard is een voertuig geen natuurlijk object, en een groep wandelaars die in colonne door een woud trekt wordt al van verre opgemerkt door het wild. Dieren kunnen aan deze aanwezigheid gewend raken, mits de verstoring beperkt blijft.

'In natuurparken in Kenia, vooral in de Masai Mara, rijden de busjes van het pad af om zo dicht mogelijk bij de dieren te komen. Ik vind dit vreselijk en wordt er echt moedeloos van. Het wild wordt verstoord, soms worden kleine dieren die zich in

het gras verstoppert doodgereden, de vegetatie wordt vernield en niemand kan meer iets zien.'

Gun de dieren rust en ruimte. In drukbezochte wildparken in Kenia en Tanzania staan soms tientallen busjes en trucks rond één enkel roofdier. Omdat de aanwezigheid van veel voertuigen hun kansen op een succesvolle jacht ernstig vermindert,

hebben veel roofdieren hun jachtgedrag moeten aanpassen: zij wachten tot de rust in het park is weergekeerd, en jagen nu vooral na zonsondergang. Ook paargedrag en de zorg voor jongen zijn bij een aantal diersoorten nadelig beïnvloed. In extreme gevallen laat de moeder haar jongen zelfs in de steek. Om al deze redenen is het uit den boze om van de weg af te gaan; dan ontnem je de dieren een kans om zich aan al te veel aandacht te onttrekken. Voertuigen die de weg verlaten vernielen bovendien de vegetatie, en bandensporen kunnen het landschap jarenlang ontsieren.

Chauffeurs weten wat hun klanten willen zien, ze weten ook dat een fooi hoger kan uitvallen naarmate zij meer moeite doen om aan de wensen van klanten tegemoet te komen, zelfs al riskeren zij dat hun license wordt ingenomen indien zij worden betrapt op een overtreding. Blijf echter de parkreglementen respecteren, ook als jouw chauffeur het niet zo nauw neemt. Ga nooit van de weg af 'omdat anderen dat ook doen'.

In veel wildparken moeten bezoekers op een bepaalde tijd het park verlaten of zich op vastgestelde kampeerplaatsen terugtrekken. Die maatregel is er onder andere om de dieren althans een deel van een etmaal rust te gunnen. Bovendien: 's avonds en 's nachts wordt er mogelijk gepatrouilleerd om stroperij tegen te gaan. Aanwezigheid van toeristervoertuigen verstoort

deze activiteit.

Feedback over het functioneren van parkbeleid

Parkregels horen bij Nationale Parken en wildparken. Deze regels zijn er voor behoud van de natuur en voor de veiligheid. Zorg dat je op de hoogte bent van wat er wel en niet mag. Maar 'werken' parkregels ook altijd? En wat te doen als dat niet

het geval is?

'Wij hadden ons afval netjes verzameld en bij de rangers afgegeven. Die hebben het vervolgens voor onze ogen in een afvalkuil achter de struiken gedumpt. De bavianen zaten al te wachten. Drie tellen later lag er overal plastic, en de bavianen zaten hoog in de bomen jampotten en blikjes leeg te likken. Ik deed mijn beklag bij de rangers, en wees ze op de bordjes 'Do not litter' en 'Do not feed the animals'. Maar de rangers haalden hun schouders op: zo deden ze het altijd, en ze vonden het niet nodig om hun routine op te geven omdat ik dat toevallig vroeg.'

Indien parkbeleid op een dergelijke manier faalt, kun je het beter melden bij een hogere parkmedewerker. Geef het ook door aan jouw organisatie. Die kan desgewenst proberen om echte misstanden op een hoger niveau ter discussie te stellen.

WILDE DIEREN

In de vrije natuur, maar ook op permanente kampeerterrinen, kunnen wilde dieren voorkomen. Zelfs als er alleen maar vogels en knaagdieren rond het kamp te vinden zijn, dien je er voor te

zorgen dat je hun leefomgeving niet verstoort of verniet. Het kan echter – ook buiten Nationale Parken en andere natuurgebieden – gaan om minder onschuldige dieren dan eekhoorns en egels; misschien heb je wel te maken met apen, beren, nijlpaarden of hyena's? De deelnemers zullen dan strikte regels moeten naleven voor hun eigen veiligheid, maar ook voor het belang van deze dieren.

In veel natuurgebieden en Nationale Parken zijn picknickplaatsen en kampeerterrainen die niet omheind zijn. Wilde dieren kunnen onbelemmerd het terrein oplopen, confrontaties tussen mens en dier zijn niet uitgesloten. Je zult daarom strikte (park)regels moeten naleven voor de veiligheid, maar ook voor het belang van deze dieren.

Laat de deelnemers ervan doordrongen zijn dat zij te gast zijn in het territorium van deze dieren. Geef ze voldoende informatie over verantwoord gedrag, en zoek daarbij een gepaste balans tussen waarschuwing en geruststelling. Het is ook weer niet de bedoeling dat een zo bijzondere ervaring overschaduwd wordt door angst. Vraag advies van een lokale gids of ranger, en laat die vertellen wat deelnemers moeten doen als zij onbedoeld oog in oog komen te staan met een potentieel gevaarlijk dier. Wegrennen is in die situatie lang niet altijd de beste reactie!

'We waren in Namibië op een kampeerplaats waar wilde olifanten kunnen lopen, en ja: loopt er een langs de campsite! Ik had mijn gasten netjes van tevoren gewaarschuwd om niet zomaar te gaan rennen, niet voor de dieren te gaan staan, geen eten in de tent te bewaren etc. Gaat vervolgens een andere groep toeristen achter de olifant aanrennen in de droge rivierbedding. Reisleiding staat gewoon te kijken, zegt niets, doet niets. Die vond het geweldig spannend allemaal. Ja logisch, als je gasten

met je chauffeur achter een wilde olifant aanrennen.'

Uiteraard moeten deelnemers een dergelijke situatie nooit opzoeken: geef de dieren de ruimte, laat ze rustig passeren als het moet, jaag ze nooit op en sluit ze zeker niet in. Zorg dat deelnemers zich nooit laten verleiden tot onverantwoord gedrag, ook niet als anderen het slechte voorbeeld geven.

'Bavianen probeerden voortdurend om iets eetbaars weg te grissen uit onze kampkeuken. Ook de truck moest altijd worden dichtgemaakt, er mocht niets eetbaars blijven slingeren. Met katapults en kleine steentjes probeerden we de bavianen te verjagen. Een serieuze situatie onttaardde in spel, wat wel erg leuk was maar wat ook flinke discussies opleverde: was het wel helemaal in orde om in een wildpark zo met dieren om te gaan? Hoe dichtbij mogen de bavianen ons eten naderen voordat we ingrijpen? En mag je dan wel lol hebben als je je eigen eten verdedigt?'

Er zijn plaatsen waar de wilde dieren zó gewend zijn geraakt aan de aanwezigheid van mensen, dat zij steeds dichterbij komen. Vaak zijn ze uit op etensresten, ze struinen afvalbakken af of zoeken een waterbron. Het geeft unieke kansen om dieren van dichtbij te zien, maar het is beslist niet wenselijk om dit gedrag te stimuleren.

Verzoek jouw deelnemers en de crew nadrukkelijk geen dieren te voeren. In Nationale Parken is dat trouwens doorgaans officieel verboden. Om te beginnen horen meegebrachte voedingswaren – maar ook keukenafval – niet tot het natuurlijke dieet van wilde dieren, en het is zeker geen natuurlijk gedrag als dieren keukenafval eten. Bovendien worden de dieren dan een omgeving binnengelokt waar zij worden blootgesteld aan ziek-

tekiemen waar zij geen natuurlijke weerstand tegen hebben. Uiteindelijk kan er een onhoudbare situatie ontstaan, waarbij dieren steeds opdringeriger op zoek gaan naar eten. De keuken verdedigen met katapults en kleine steentjes is dan nog relatief onschuldig. Uiteindelijk is er soms geen andere oplossing dan agressieve dieren te doden.

Samen met de deelnemers en de crew dien je er zorg voor te dragen dat dieren overdag zoveel mogelijk uit het kamp blijven en dat ze 's nachts niets eetbaars kunnen pakken. Uiteraard moet je meegebrachte voedingswaren goed opbergen. Hoe je dit het beste kunt doen, hangt af van de dieren die op of rond het kampeerterrein voorkomen. Het is doorgaans niet verstandig om etenswaren in een tent te bewaren, maar beter is het om ze in goed afsluitbare kisten of in een afgesloten voertuig op te slaan. Berg afval buiten het bereik van dieren op, en zorg dat je weet wat je bij vertrek met je afval moet doen. Vraag advies aan een lokale gids of ranger.

WANDELEN EN KAMPEREN IN DE NATUUR

ALGEMENE REGELS TER BESCHERMING VAN FLORA EN FAUNA

Laat de vegetatie zoveel mogelijk intact.

Ga niet onnodig van de paden af, zeker in gebieden met een kwetsbare vegetatie.

Stoor de (wilde) dieren niet, en houd afstand. Dieren hebben altijd voorrang.

Voer dieren (ook vogels) nooit.

Maak geen onnodig lawaai, ook niet om aandacht te trekken voor een foto.

Laat geen afval achter, ook geen wc-papier. Laat in wildparken zelfs geen biologisch afbreekbaar afval achter, dit past niet in het dieet van de wilde dieren.

Respecteer in wildparken de voorschriften met betrekking tot toiletgebruik en andere natuurbeschermende regels en voorschriften.

Maak melding van falend parkbeleid bij 'hogere' parkmedewerkers en bij jouw organisatie.

Een belangrijke regel die vaak genegeerd wordt: het slechte voorbeeld van anderen is nooit een excuus voor 'fout' gedrag.

DE KAMPPEL

Kies een terrein waar je zo min mogelijk schade aan de natuur aanricht door je aanwezigheid. Vertrap de aanwezige vegetatie niet onnodig.

Wees terughoudend met het stoken van een kampvuur, pas op met brandgevaar. Kap geen levende

bomen, maar maak eventueel gebruik van zwerfhout of dode takken. Maak zo mogelijk gebruik van een bestaande vuurplaats. Doof het vuur voor het slapen en bij vertrek, en dek de as af.

Maak van je kampplek geen openbaar toilet: houd het netjes. Graaf eventueel een wc-kuil en gooi die bij vertrek weer dicht.

Laat bij vertrek zo min mogelijk sporen achter.

WILDE DIEREN

Geef de deelnemers voldoende informatie over gedragsregels en eventueel parkregels in verband met hun veiligheid. Zoek een balans tussen waarschuwing en geruststelling.

Geef dieren rust en ruimte, houd afstand. Ook in het kamp hebben dieren altijd voorrang.

Wees altijd voorzichtig in de nabijheid van wilde dieren, ze kunnen onverwachts agressief reageren. Jaag wilde dieren nooit op en sluit ze niet in.

Lokale gidsen kunnen vertellen hoe je moet reageren als je onbedoeld oog in oog komt te staan met een wild dier; wegrennen is niet altijd de meest verstandige reactie.

Berg meegebrachte etenswaren en afval overdag en 's nachts goed op. Volg parkrichtlijnen met betrekking tot afvalverwerking op.

IMPACT VAN SPORTIEVE ACTIVITEITEN

Op veel bestemmingen is er een groeiend aanbod van fysiek uitdagende toeristische activiteiten met gebruikmaking van niet-lokale, geïntroduceerde technische hulpmiddelen en vervoersmiddelen (mountainbikes, quadbikes, duikapparatuur etc). Dergelijke sportieve excursies passen zelden in het traditionele plaatje van een exotische omgeving, maar dat hoeft geen bezwaar te zijn. Maar sommige activiteiten verstoren de rust of hebben een schadelijk effect op het milieu. Denk daarbij aan veiligheid voor mens en dier, geluidsoverlast, milieuvervuiling, verstoring of vernieling van de natuurlijke omgeving. Vraag je af in hoeverre bepaalde activiteiten passen in het plaatje van duurzaam toerisme, en of er keuzemogelijkheden zijn om de negatieve impact te minimaliseren.

Verlies daarbij niet uit het oog dat de deelnemers op vakantie zijn, en dat ethische dilemma's het plezier niet in de weg moeten staan als daar geen sterke aanleiding voor is. Maak zelf afwegingen, en open de discussie pas als je denkt dat de omstandigheden daarom vragen. Geef feedback aan jouw organisatie als je denkt dat er ruimte is voor verbetering in de keuze van excursies.

Slechts een paar sportieve activiteiten krijgen hier aandacht. Aan de hand van de genoemde argumenten kun je zelf afwegingen maken met betrekking tot andere activiteiten. Het is niet mogelijk om hiervoor harde richtlijnen te geven.

ACTIVITEITEN IN EN OP HET WATER

Duiken en snorkelen

'Tijdens een snorkelexcursie in een marine park was ik een beetje boos, want de lokale organisatie legde alle deelnemers een verbod op om gebruik te maken van zwemvliezen. 'Om het koraal te beschermen, om te voorkomen dat onervaren zwemmers met hun flippers het koraal beschadigen'. Ik was wel gevoelig voor het argument, maar voor een ervaren duiker

als ik konden ze toch wel een uitzondering maken? Niet dus, want 'er was al teveel beschadigd en ik zou wel zien hoe onhandige snorkelaars van andere organisaties boven het koraal tekeer zouden gaan'. Vanwege de nobele bedoelingen legde ik me bij de beslissing neer.

Verskillende boten lagen voor anker bij het rif. Onze groep ging zónder, de andere groepen mét zwemvliezen te water. Iedereen dobberde alle kanten op, het was een drukke bedoening. Binnen de kortste keren kleurde het water troebel van het zand door ongecontroleerd geflipper in ondiep water, en al snel zag ik de eerste moe gezwommen badgasten met hun flippers op het koraal staan: 'Even op adem komen, hoor. Het is hier mooi hè?' Nog wel, dacht ik.

Met blote voeten laat je het wel uit je hoofd om op het koraal te gaan staan. Ik was opnieuw boos, maar nu op de andere organisaties en al die onhandige zwemmers. Ik was ineens trots op mijn blote voeten, snorkelen zonder flippers is zo gek nog niet.'

Wie een duikbrevet heeft, heeft tijdens de duikcursus geleerd wat wel en niet geoorloofd is in en onder water, en waarom koraalriffen zo kwetsbaar zijn. Dat betekent nog niet dat duikers en duikscholen de regels perfect toepassen. Jammer genoeg zijn er duikscholen voor wie het commerciële belang prevaleert boven het milieubelang. Sommige organisatoren van duik- en snorkelexcursies besteden weinig aandacht aan informatieverstrekking over gedragsregels en zwemtechnieken. Bovendien richten ze zelf soms grote schade aan door onzorgvuldig te zijn bij het uitwerpen van het anker.

Wees alert op de kwaliteit van duikscholen, niet alleen waar het de veiligheid betreft, maar ook als het gaat om milieuaspecten. Geef onregelmatigheden door aan collega's en je reisorganisatie, en werk alleen met duikscholen die hart hebben voor het milieu. Bedenk dat de gouden regel onder water is: laat alles

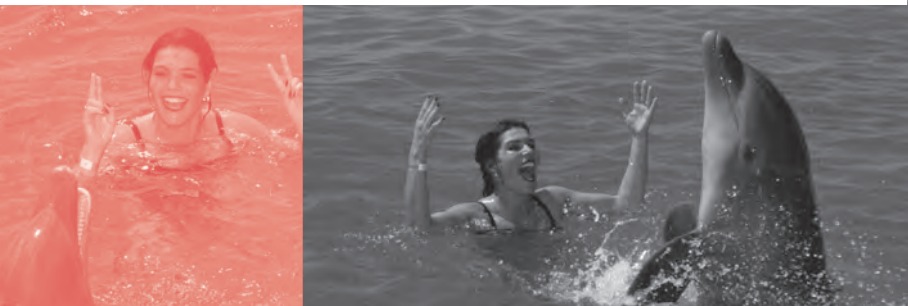
volledig intact, dus niets aanraken en niets meenemen.

Zwemmen met dolfijnen

De afgelopen jaren komen er steeds meer mogelijkheden om te zwemmen met dolfijnen. Wie onder water in contact is geweest met deze dieren, omschrijft het wel als een bijzondere, zelfs spirituele ervaring. Of het voor de dolfijnen ook zo prettig is, hangt af van de omstandigheden.

Als dolfijnen in het wild uit eigen beweging naar een boot toe komen, is er geen bezwaar. De excursie vindt dan plaats in de natuurlijke omgeving van de dieren, zij kunnen van de boot wegzwemmen als het te onrustig is. Gebruik van motoren is echter niet wenselijk, want het geluid en de trillingen dragen ver onder water. In de praktijk zal de afstand tussen mens en dolfijn relatief groot blijven, het is zelden mogelijk om de dieren aan te raken. Cruciaal is dat onder deze omstandigheden de dolfijnen op geen enkele manier gedwongen of gemanipuleerd worden.

Soms worden dolfijnen in het wild getraind, met als doel om ze dichterbij de mensen te laten komen. Contact is dan soms wel mogelijk, maar de dieren hebben onnatuurlijk gedrag aangeleerd, en dat verdient niet de voorkeur. Er zijn doelgroepen die zeer veel profijt hebben van de therapeutische werking van zwemmen met dolfijnen in gevangenschap. Echter, bij recreatief zwemmen met dolfijnen die in gevangenschap leven ligt

de kosten-baten balans anders. Het gaat immers om een volstrekt onnatuurlijke situatie, en door hieraan mee te doen stimuleer je dat er meer dolfijnen van hun vrijheid worden beroofd voor recreatieve doeleinden.

Jetski's

Veel watersporten maken gebruik van gemotoriseerde

boten, dus van enige milieuvuiling is meestal wel sprake. Echter, een groot bezwaar van jetski's is dat ze ontworpen zijn om snel te kunnen versnellen en afremmen, en dat jetski's doorgaans ook op die manier worden gebruikt. Dat heeft meer schadelijke uitstoot als gevolg. De uitstoot per persoon is bovendien hoog, omdat een jetski maar één of twee personen kan vervoeren. Daarbij produceren jetski's die snelheid maken veel lawaai, zowel onder als boven water.

Aan de andere kant zijn jetski's zeer geschikt om de natuur langs de kust te benaderen, mits er een gepaste snelheid in acht wordt genomen. Vanwege de wendbaarheid is het zelfs mogelijk om bijvoorbeeld mangrovegebieden in te gaan. Dan betreed je wel een kwetsbaar ecosysteem waar respect voor de natuur voorop moet staan, en waar geen plaats is voor

de kick van heftige manoeuvres en hoge snelheden.

ACTIVITEITEN OP HET LAND

Mountainbikes

Na wandelen is mountainbiken een van de meest natuurvriendelijke manieren om je te verplaatsen. Geen uitstoot, geen lawaai, geen hoge snelheden, de fietser houdt contact met de omgeving. Het risico van verhoogde erosie van de paden is wel reëel aanwezig. Dat risico wordt echt bezwaarlijk als mountainbikes voor cross country routes worden gebruikt. Bovendien levert dat schade op aan de vegetatie.

Quadbikes

Een verkenningstocht op een quadbike kan een opwindende

ervaring zijn. Net als bij jetski's is hier sprake van relatief hoge uitstoot, geen volledige verbranding en veel geluidsoverlast, en ook de quadbike nodigt uit om eens flink gas te geven.

Bovendien zijn ze ontworpen voor off-the-road gebruik, wat vernieling van de vegetatie en erosie tot gevolg heeft.

Een woestijn lijkt dan een uitgelezen omgeving, maar schijn bedriegt soms. Ook een woestijn is een ecosysteem, vaak met een uiterst fragiele balans. De 'opperhuid' kan bijvoorbeeld korstmossen en micro-organismen bevatten, en verstoring van een dergelijke toplaag resulteert in dode sporen, die zelfs na meerdere decennia nog zichtbaar zijn als littekens. Bovendien komen in de woestijn meer dieren voor dan je zou denken, zoals gazellen, kleine roofdieren, knaagdieren, vogels en reptielen. Die ondervinden allemaal last van het lawaai.

Als quadbike-routes door bewoond gebied gaan, is de veiligheid van de lokale bevolking een belangrijk aspect. Ook krijgt de bevolking te maken met geluidsoverlast. Heeft de lokale bevolking inspraak gehad in de opzet van een route?

Ondervinden zij op enige wijze schade en worden zij hiervoor gecompenseerd? Bekijk het eens van de andere kant en vraag je af of het acceptabel is om een bewoond gebied per quadbike te verkennen.

Er zijn genoeg factoren die pleiten tegen het gebruik van quadbikes. In theorie kunnen ze ook op een andere manier worden ingezet, bijvoorbeeld langs duidelijk gemarkeerde, vaste routes door een onbewoond gebied en zonder kwetsbare flora en fauna. De praktijk is meestal anders.

IMPACT VAN SPORTIEVE ACTIVITEITEN

Sta stil bij de mogelijke impact van sportieve activiteiten op de omgeving. Let daarbij op aspecten als milieuvuiling, (geluids)overlast voor mens en dier, veiligheid, vernieling van de natuurlijke omgeving, erosie etc.

Informeer jouw groepsleden over mogelijke schadelijke effecten van een activiteit, en geef aan hoe ze die effecten kunnen beperken.

Als schadelijke effecten niet voldoende te beperken zijn, vraag je dan af of de betreffende activiteit in het reisprogramma moet worden aangeboden. Overleg dit met jouw reisorganisatie.

Verlies niet uit het oog dat jouw deelnemers op vakantie zijn en dat plezier en ontspanning daar deel van uitmaken. Overtrokken discussies over ethische dilemma's passen niet in dat plaatje. Maak voor jezelf de afweging in welke situatie je de discussie over de impact van excursies opent.

FOUTE SOUVENIRS

De meeste toeristen weten wel dat je geen ivoor en koraal mag kopen, want dat zijn 'foute souvenirs'. Maar om welke producten gaat het precies, en wat is de regelgeving die bepaalt wat er uit- of ingevoerd mag worden? Er zijn twee categorieën foute souvenirs: enerzijds producten en artikelen die gemaakt zijn van (delen van) bedreigde dier- en plantensoorten, anderzijds objecten (of fragmenten daarvan) die behoren tot het culturele erfgoed van een land.

BEDREIGDE DIER- EN PLANTENSOORTEN

Wereldwijd zijn er meer dan 30.000 bedreigde en kwetsbare dier- en plantensoorten. Deze hebben een beschermde status, en dienen ongestoord in hun natuurlijke omgeving te kunnen voortbestaan. Tot deze soorten behoren onder meer koralen, grote schelpen, (zee)schildpadden, slangen, krokodillen en hagedissen, papegaaien, grote katten, olifanten, vlinders, orchideeën en cactussen. Handel in deze soorten – levend of dood – is verboden of kan alleen plaatsvinden met speciale vergunningen en ontheffingen. Desondanks worden er veel producten te koop aangeboden waarin (delen van) bedreigde dier- en planten soorten zijn verwerkt: tassen, riemen en schoenen; kleding, brilmonturen en sieraden (bijvoorbeeld met koraal, ivoor, tanden en nagels); beeldjes en sierkistjes; asbakken en lampen.

De ruim 30.000 bedreigde soorten zijn in kaart gebracht door CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora). Dit is een overeenkomst met als doel om de internationale handel in uitheemse dier- en plantensoor-

ten te controleren en in te dammen, om het voortbestaan van alle soorten te bewaken. De 169 landen die de overeenkomst getekend hebben, controleren bij handel of internationaal transport van uitheemse planten en dieren (ook bij delen of producten hiervan) of er aan de cites-voorwaarden is voldaan. Het Wereld Natuurfonds en het ifaw (International Fund for Animal Welfare) zijn de belangrijkste platforms waar reizigers informatie kunnen vinden over foute souvenirs die zijn gemaakt van (delen van) wilde dieren en planten. Door middel van campagnes proberen het wnf en ifaw zoveel mogelijk bekendheid te geven aan de noodzaak om de handel in deze artikelen tegen te gaan. Op de website van het wnf vind je per reisbestemming een uitgebreide lijst met de belangrijkste beschermde soorten, met daarbij een opsomming van vaak aangeboden foute souvenirs. Bekijk deze site eens en zorg dat je bekend bent met de meest genoemde bepalingen voor jouw reisbestemming.

Reizigers die bij douanecontroles in een van de 169 landen worden betrap op het bezit van verboden souvenirs, kunnen rekenen op inbeslagname en een geldboete. Ook landen die de overeenkomst niet hebben ondertekend, kunnen strafbepalingen hebben voor het in- of uitvoeren van verboden souvenirs.

CULTUREEL ERFGOED

'Na aankomst op de luchthaven moeten twee deelnemers hun koffer uitpakken omdat men op de scanner heeft gezien dat er verdachte stenen in hun koffer zitten. In de buurt van de archeologische stad Efese hadden ze deze stenen op het strand gevonden. De security op de luchthaven vermoedde dat ze de stenen uit Efese hadden meegenomen. De twee moesten met hun bagage naar een aparte ruimte. Hier moesten ze wachten totdat een historicus de stenen bekeken had. Hij constateerde dat de tekens die men voor hiërogliefen aanzag niet echt bleken te zijn. Gelukkig maar, want in Turkije staat er gevangenisstraf op de vernieling of uitvoer van hiëroglyfen. De deelnemers konden op het nippertje hun vlucht halen, nadat ze de bewuste stenen voor mij, als aandenken, hadden achtergelaten.'

Op sommige locaties is het duidelijk wanneer je te maken hebt met cultureel erfgoed: wanneer je bij een omheinde ruïne van

een historisch monument entreegeld moet betalen, of wanneer je een museum met archeologische vondsten bezoekt.

Cultureel erfgoed omvat echter veel meer, zoals bepaalde historische en religieuze voorwerpen, en antieke kunst- en gebruiksvoorwerpen. Soms ligt een waardevol cultuurofgoed onbeschermd in de natuur en letterlijk voor het oprapen: fossielen of overblijfselen van dinosauriërs, versteend hout, archeologische voorwerpen zoals potscherven, speerpunten, vuistbijlen en andere gereedschappen.

Met name in landen waar een gebrek is aan kennis over de historische waarde, of waar de financiële middelen ontbreken om bijzondere vindplaatsen en objecten te beschermen, is in het verleden al heel veel cultuurofgoed verdwenen. Dat is een treurige zaak: de culturele rijkdom en diversiteit hoort in de eerste plaats in het land van herkomst thuis. Bovendien is het voor onderzoekers van groot belang dat objecten binnen hun eigen context bestudeerd kunnen worden.

Inmiddels zijn er in steeds meer landen wetten aangenomen die verdere vernieling en verkwanseling van cultureel erfgoed tegengaan. Bepaalde objecten mogen alleen worden uitgevoerd met de juiste vergunningen, grenscontroles zijn verscherpt en strafmaatregelen zijn strenger geworden.

Desalniettemin is er wereldwijd een welige zwarte handel in antieke objecten en waardevolle vondsten, afkomstig uit landen die niet voldoende in staat zijn om het culturele erfgoed te beschermen. Ook binnen de landsgrenzen worden voorwerpen te koop aangeboden, simpelweg omdat de financiële waarde voor sommigen interessanter is dan enig historisch belang.

Voor toeristen die uit zijn op een oud en vooral authentiek souvenir, is de verleiding dan groot om toe te happen.

Soms is het niet eenvoudig om vast te stellen of een object antiek of historisch van grote waarde is. Souvenirhandelaars hebben in de loop der jaren goed begrepen dat sommige toeristen er de voorkeur aan geven om antieke en gebruikte voorwerpen te kopen. Er zijn dan ook veel nieuw vervaardigde souvenirs die kunstmatig van een oud jasje zijn voorzien: door een roestig patin aan te brengen, door het enige tijd te begraven of door het met een zuur of andere agressieve stoffen te bewerken. Deze worden vervolgens als kunst of antiek aangeboden, al dan niet met de nodige valse documenten.

Voorzichtigheid is geboden op onbeschermde archeologische vindplaatsen. Soms is dat gewoon zomaar ergens een plek in

de natuur, waar een hoge concentratie aan potscherven of pijlpuntjes aan de oppervlakte liggen. Een walhalla voor toeristen die graag 'iets ouds, iets echts' meenemen als souvenir, maar bedenk dat het in de meeste landen bij de wet verboden is om wat dan ook op te rapen en mee te nemen. Het wordt in veel landen aangemerkt als diefstal, vernieling en vandalisme, en er staan straffen op.

Helaas geven lokale gidsen vaak niet het goede voorbeeld: ook zij verzamelen soms dergelijke voorwerpen om ze via souvenirwinkeltjes aan toeristen aan te bieden. Een kleine, ogenschijn-

lijk tamelijk onschuldige, maar doorgaans verboden handel die onopgemerkt kan voortbestaan of die mogelijk tot op zekere hoogte wordt gedoogd. Het is een handel die je beslist niet moet ondersteunen. Allen die bij dergelijke handel betrokken zijn, zullen je waarschijnlijk vertellen dat het volkomen onschuldig is. Als je lokaal advies wilt vragen over wat er wel of niet geoorloofd is, weet dan wel aan wie je de vraag voorlegt.

NIET FOUT, TOCH AFBLIJVEN?

'Richtersveld is een ontzettend mooie bergwoestijn in Zuid-Afrika. Er zijn zoveel kristallen dat het soms wel lijkt of er sneeuwtoppen zijn. Wanneer je dichtbij staat blijkt het bijvoorbeeld een berg wit kwarts te zijn. Er zijn zoveel stenen, ze zijn zo mooi en er zijn zo weinig toeristen! Toeristen krijgen zo het idee om een stukje mee te nemen als souvenir. Bovendien zijn zulke half-edelstenen in Nederland hartstikke duur. Natuurlijk is het een mooie herinnering en zelfs ik als reisbegeleider voelde me net een kraai. Er is niet alleen wit kwarts wat al mooi schit-

tert en schijnt, maar er is ook roze kwarts en andere zeldzamere kristallen, soms zelfs met goudkleurige of zilverkleurige aderen. Ik dacht het mijn gasten duidelijk te hebben gemaakt: bewonderen mag, oppakken mag, maar meenemen in geen geval! Het hoort hier en het is hier het mooiste. Ik probeerde hen ook uit te leggen wat er gebeurde met alle stukken koraal die mee werden genomen als souvenir en waar ook oneindig veel van leek te bestaan.'

Juist omdat het soms gaat om een verwerking van delen van een bedreigde dier- of plantensoort, valt het niet altijd mee om foute souvenirs te herkennen. Bovendien is er ook nog een grijs tussengebied van aantrekkelijke objecten, of souvenirs van dier- of plantensoorten waarvan het niet duidelijk is in hoeverre die bij de wet beschermd zijn. Zelfs als je denkt dat het niet het geval is, kun je je afvragen of het verantwoord is om het een en ander mee te nemen. Gebieden die mooi zijn omdat er bijzondere stenen zijn, worden langzaam vernield als daar steentje voor steentje wordt verwijderd. Opgezette, 'gewone' insecten of reptielen in een doosje, of mooie schelpen die je langs het strand vindt en die dus toch al dood zijn: wees terughoudend. Realiseer je wat de lange- termijneffecten zullen zijn als groepen toeristen een gebied beetje bij beetje strippen van datgene wat het juist zo mooi maakt.

FOUTE SOUVENIRS

Zorg dat je voor aanvang van de reis een idee hebt van wat er op jouw reisbestemming wel en niet op de lijst van foute souvenirs staat.

Informeer jouw groepsleden zo uitgebreid mogelijk. Benadruk de onderliggende belangen: natuurbehoud, met name bescherming van met uitsterven bedreigde dier- en plantensoorten, en bescherming van cultuuroed.

Wijs deelnemers op de risico's als zij foute souvenirs uit- of invoeren. Leg de verantwoordelijkheid altijd bij de deelnemer; eventuele consequenties zijn voor de klant, niet voor jou.

Verwijs naar de websites van het wnf en het ifaw voor meer specifieke informatie over souvenirs die gemaakt zijn van bedreigde dier- en plantensoorten

Ontmoedig de groepsleden om ogenschijnlijk onschuldige objecten als fossielen, halfedelstenen, aangespoelde schelpen en stukjes koraal te kopen of op te rapen; laat de omgeving zoveel mogelijk intact.

Culturele- en sociaal- economische vraagstukken

- Bezoek aan inheemse volken
- Respect voor cultuur en religie
- Projecten en instellingen bezoeken
- Toerisme als armoedebestrijding
- Onderhandelen
- Het geven van fooien
- Bedelen
- Fotograferen
- Prostitutie en sekstoerisme

BEZOEK AAN INHEEMSE VOLKEN

Internationale organisaties pleiten ervoor om de culturele diversiteit en het culturele erfgoed van landen zoveel mogelijk te beschermen. Het gaat zowel om het tastbare als niet-tastbare erfgoed: bijvoorbeeld monumenten en voorwerpen die tot een cultuur behoren, maar ook levensovertuigingen, rituelen, talen, en kennis van de natuurlijke omgeving. Dit alles behoort tot het culturele erfgoed van een cultuur. In 2001 kwam de VN met de Universele Verklaring van Culturele Diversiteit. In deze verklaring is er veel aandacht voor inheemse volken.

INHEEMSE VOLKEN EN TOERISME

'Inheemse volken' zijn de oorspronkelijke bewoners van een gebied, dat later door anderen werd veroverd of gekoloniseerd. Het gaat bijna altijd om arme bevolkingsgroepen die nog op traditionele wijze leven. Zij vertegenwoordigen een enorme culturele diversiteit en leven van oorsprong in uitzonderlijke balans met hun natuurlijke omgeving. Hun leefgebieden en traditionele bestaanswijze staan vaak onder zware druk van buitenaf. In eigen land bevinden de inheemse volken zich meestal in een marginale positie, met weinig invloed van betekenis op de landspolitiek.

Naarmate er meer mensen reizen naar niet-westerse landen en op zoek gaan naar onontgonnen gebieden komen inheemse volken meer in aanraking met toerisme. De inheemse cultuur komt daarmee nog meer onder druk te staan. Het is allerminst vanzelfsprekend dat de inheemse volken ook van het toerisme profiteren, het tegendeel is eerder waar. Veel leefgebieden van inheemse volken zijn onteigend voor de ontwikkeling van toe-

ristische faciliteiten. Hun bewegingsruimte wordt steeds beperkter omdat zij niet langer toegang hebben tot bepaalde afgebakende natuurgebieden, zoals Nationale Parken. Daardoor worden zij ernstig belemmerd in hun traditionele bestaanswijze, terwijl er meestal weinig of geen compensatie tegenover staat. Ook worden inheemse volken geëxploiteerd als een soort 'exotisch cultuurgoed'. De meeste inkomsten uit deze excursies vloeien meestal rechtstreeks naar de exploitant. Toerisme betekent voor inheemse volken op deze manier in veel gevallen een schending van hun rechten. Om de rechten van inheemse volken te beschermen heeft de VN Mensenrechtenraad in juni 2006 de Verklaring van de Rechten van Inheemse Volken aangenomen. Daaronder vallen het zelfbeschikkingsrecht, recht op land en bestaansbronnen, het recht op behoud van cultuur, intellectueel eigendomsrecht, het recht op vrede en veiligheid en het recht op bescherming van inheemse kennis.

Toen de Ngorongorokrater en Serengeti de status van National Park kregen, werden de Maasai uit hun oorspronkelijke woongebied verwijderd. Zij zouden de natuurlijke balans verstoren. De overheid nam allerlei beslissingen zonder de Maasai daarin te kennen, protesten leverden niets op. Vervolgens zagen de Maasai hoe busjes vol toeristen de gebieden wél mochten betreden. Bezoekers gaven veel geld uit aan entree, vervoer, gidsen, accommodatie en dergelijke maar de Maasai zagen daar niets van, en dat leverde grote woede op. Toeristen voelen dat wel eens bij contacten met Maasai, want zij waren er mede 'schuld' aan dat de Maasai uit hun gebied moesten, zij worden gezien als indringers.

Na allerlei acties is er het een en ander veranderd: de Maasai mogen randgebieden weer met hun vee betreden, maar er zijn wel beperkingen in het vruchtgebruik opgelegd. Er worden ook Maasai opgeleid tot parkranger, wat enige werkgelegenheid oplevert. De Maasai exploiteren nu zelf hun cultuurgoed, door sommige van hun traditionele dorpen open te stellen voor bezoekers. Langs toeristische hoofdroutes vragen zij daar hoge bedragen voor en de contacten zijn erg commercieel. Maar wie kan ze dat kwalijk nemen? Er gaat veel geld om in het toerisme rond de wildparken, en na jaren van frustratie pikken de Maasai eindelijk hun grantje mee.

Om te voorkomen dat inheemse volken worden uitgebuit of

verdrukt, pleiten organisaties – zoals het Nederlands Centrum voor Inheemse Volken – ervoor om het beslissingsrecht geheel te leggen bij deze volken zelf. In internationaal rechtelijk verband spreekt men van vrije voorafgaande en geïnformeerde toestemming: inheemse volken moeten vooraf goed geïnformeerd zijn – dus in hun eigen taal – en vrijelijk instemmen met het toerisme. De inheemse volken krijgen zo zeggenschap over de aard van het toerisme waarmee zij te maken krijgen, over de omvang van faciliteiten, over de verdeling van de inkomsten. Sommige bepalingen worden op overheidsniveau vastgelegd, en toeristische organisaties worden in toenemende mate gestimuleerd om volgens deze principes overeenkomsten met inheemse volken aan te gaan.

Er is echter nog een lange weg te gaan voordat deze mooie ideeën op grote schaal in de praktijk worden toegepast. De uitwerking van deze principes komt in grote lijnen overeen met de opzet van Community Based Tourism (zie pag.88). Extra aandacht gaat daarbij uit naar de culturele rijkdommen van inheemse volkeren. Die worden nog vaak gepresenteerd als primitieve, exotische curiosa, zonder veel respect en begrip voor de bijzondere levensopvattingen die eraan ten grondslag liggen. Het gaat echter niet om instandhouding van uiterlijkheden. Tegelijkertijd mag inheemse volken niet het recht worden ontzegd om te veranderen, om elementen van de moderne samenleving over te nemen als zij dat wensen.

SPONTAAN OF AANGEKONDIGD BEZOEK?

'Ik heb het gevoel dat ik wanneer ik met mijn groep een traditioneel dorp bezoek het leven daar behoorlijk stoort. De privacy wordt gebroken als reizigers in mijn groep ongegeneerd het erf oplopen en lukraak fotograferen.'

In de ontwikkeling van manieren om een bezoek aan inheemse

volken beter te stroomlijnen, kun jij maar een beperkte rol spelen. Het gaat dan vooral om observeren en feedback geven naar jouw organisatie: verloopt een bezoek volgens de genoemde principes? Hoe kan jouw organisatie bijdragen aan een verbetering? Heeft een bezoek met toeristen negatieve effecten, en is het wel gewenst dat er groepen komen bij een bepaald inheems volk?

Naar de deelnemers toe is informatieverstrekking uitermate belangrijk. Maak hiervoor gebruik van een lokale gids, liefst iemand die deel uitmaakt van het volk dat je bezoekt. Het is erg belangrijk dat deelnemers openstaan voor andere levenswijzen en opvattingen, zonder daar een waardeoordeel aan te koppelen. Normen die in het thuisland gelden zijn niet de juiste toetssteen. Probeer het leven van een volk zoveel mogelijk in historische en culturele context te plaatsen. Het gaat om veel meer dan uiterlijkheden.

'Het programma voorzag een bezoek aan een Maasai nederzetting. Daar aangekomen zie ik netjes langs de weg een inderhaast gebouwde hut met een groepje krijgers die duidelijk verveeld staan te wachten tot er voldoende busjes zijn aangekomen. Onze beide jeeps voegen zich bij het half dozijn minibuses en prompt komt een leider de (verplichte) fooi innen: 10 US \$ per persoon. Ik vond dit toch wel al te gortig, temeer daar er geen sprake was van een traditionele kraal. Op mijn verzoek bracht de chauffeur van de jeep ons naar een Maasai dorp dat wat van de bewoonde wereld af lag. We werden hier niet vergast op de traditionele sprongdans van de krijgers want die zaten verspreid over de savanne om hun vee te laten grazen, maar werden verwelkomd door de chef van het dorp.'

Op plaatsen waar het toeristenbezoek georganiseerd is, rijzen er soms twijfels over het 'authentieke gehalte' van wat er te zien is. De deelnemers willen liever een 'echt' dorp zien, geen folkloristische show die voor elke groep wordt opgevoerd. Idealiter blijft gestroomlijnd toerisme kleinschalig, zodat de impact op een samenleving beperkt blijft en een zekere spontaniteit bewaard blijft. Maar wat als je alleen kunt kiezen tussen bovenstaande uitersten?

'Tijdens een meerdaagse wandeltocht in een afgelegen gebied vroegen de deelnemers uit de groep of we een bepaald dorpje

van dichterbij konden bekijken. Met ons veertien stonden we ineens op het erf tussen de huisjes. Sommige kinderen begonnen te huilen en verscholen zich achter hun moeders. Die stonden als aan de grond genageld. Verderop stonden een paar mannen naar ons te wijzen en ze overlegden kennelijk wat ze met ons aanmoesten. Ik dacht, ik zal ze maar gaan begroeten, en ik liep op ze af. Misschien vonden ze het raar dat een blanke vrouw ongevraagd op hen afliep, ze reageerden in elk geval erg terughoudend. Onze gids sprak hun taal niet, dus de communicatie bleef beperkt tot onhandige gebaren. Erg gezellig werd het niet, en na een tijdje besloten we maar weer te vertrekken. Het hele dorp keek zwijgend toe hoe wij uit beeld verdwenen.'

Er kleven bezwaren aan om op eigen initiatief afgelegen, authentieke dorpen te bezoeken. Het kan leiden tot toeristische wildgroei, een overdonderend bliksembezoek waar de lokale bevolking geen raad mee weet. Zolang een toeristisch bezoek niet is georganiseerd, is het wellicht beter om helemaal af te zien van bezoek aan een inheems volk.

Als je toch een afgelegen dorp bezoekt, maak dan gebruik van een lokale gids, of op zijn minst een vertaler. Die kan de inheemse bevolking uitleggen wat de reden van jullie bezoek is, en hij kan jou en de deelnemers vertellen wat een gebruikelijke procedure is om bij een inheemse bevolkingsgroep aan te

kloppen. Een formele begroeting van de lokale autoriteit hoort daar doorgaans bij, evenals overleg over het verloop van het bezoek en over een passende vergoeding of tegenprestatie. Informeer de groep hier duidelijk over, en neem de tijd voor het bezoek. Zorg ervoor dat het geen eenzijdig bezoek wordt, maar

stimuleer een uitwisseling van culturen.

Het is een misvatting dat een vooraf georganiseerd (groeps-) bezoek aan een inheems dorp niet duurzaam genoemd kan worden. Integendeel: waar het bezoek van toeristen gestructureerd is, biedt dit een compromis met een aantal voordelen:

- Er zijn vaak heldere prijsafspraken en afspraken met betrekking tot fotograferen.
- De aard van het bezoek is vastgelegd, iedereen weet waar hij aan toe is. Een bezoek wordt hiermee zakelijker, maar het schermt de bevolking buiten het bezochte gebied af van onaangekondigde bezoeken die het dagelijkse leven verstoren. Dit is vooral wenselijk op bestemmingen waar veel toeristen komen.
- Inkomsten komen vaak ten goede aan een groter deel van de bevolking, dus ook diegenen die niet direct bij het toeristenbezoek betrokken zijn.
- Vaak is er iemand aangesteld die een rondleiding of uitleg kan geven.

CULTURELE EROSIE?

'Een primitieve stam overladen met moderne geschenken zoals messen, T-shirts, aanstekers. Veroorzaakt dat geen culturele ero-

sie?'

Waar de inheemse bevolking het voordeel heeft van inkomsten uit toerisme, ontstaan op den duur voorzieningen die de kwaliteit van hun leven verbeteren, bijvoorbeeld een school of kli-

niek. Ook op andere manieren kunnen ‘moderne’ invloeden hun intrede doen in een traditionele samenleving: plastic jerrycans in plaats van kalebassen, westerse kleding in plaats van een traditionele omslagdoek, golfplaten daken in plaats van bananenbladeren. Het kan worden bestempeld als culturele erosie, maar het is uiteindelijk de keuze van een bevolkingsgroep om moderne middelen in hun leven te introduceren. Voor hen betekent het in veel gevallen vooruitgang.

Sommige moderne geschenken passen in dat plaatje. Vraag je wel steeds af hoe nuttig een voorwerp daadwerkelijk is: een Zwitsers zakmes – met kurkentrekker, schaar, nagelvijl – is wellicht minder functioneel dan een lokaal kapmes. Als het gepast is om na een bezoek een cadeau te geven, geef dan liever iets waar de lokale bevolking wat aan heeft.

‘Bij een bezoek aan de Himba in het noorden van Namibië gaan we vooraf met de lokale gids en enkele mensen uit de groep in de lokale supermarkt een aantal dingen kopen die de Himba dagelijks gebruiken. De groep vindt het leuk hier actief bij betrokken te zijn, de lokale winkeliers verdienen er wat aan en ook de Himba zijn hier erg blij mee omdat ze spullen krijgen zoals thee, meel, botervet en tabak waar het hele dorp iets aan heeft.’

BEZOEK AAN INHEEMSE VOLKEN

Wanneer groepen toeristen ongevraagd inheemse volken opzoeken kan dat leiden tot schadelijke exploitatie. Volgens internationale verdragen zouden inheemse volken toestemming moeten geven voor toerisme. Wees alert op negatieve effecten en geef zonodig feedback aan jouw reisorganisatie.

Informeer de deelnemers over de achtergronden van het volk dat je gaat bezoeken en voorkom waardeoordelen.

Bezoeken in een georganiseerde setting bieden de beste bescherming voor inheemse volken: iedereen weet waar hij aan toe is en er zijn vaak heldere afspraken. Maak hiervan gebruik, of sta in elk geval stil bij de mogelijke nadelen van een onaangemeld bezoek aan een weinig bezocht dorp.

Spontane bezoeken aan afgelegen dorpen dragen risico's met zich mee en moeten met veel beleid – met inachtneming van lokale normen – gebeuren.

RESPECT VOOR CULTUUR EN RELIGIE

'In mijn groep tref ik nogal eens reizigers die zeggen dat ze reizen leuk vinden omdat het zo anders is dan hun eigen land. Maar ter plekke hebben ze vaak de grootste moeite om hun grenzen te verleggen. Ze kunnen zich vaak moeilijk aanpassen aan andere waarden en normen en worden zelfs boos als ik ze daarop aanspreek.'

Wie verder reist dan Europa komt in aanraking met een andere cultuur en andere levenswijze. Zelfs als een deel van de reis zich afspeelt in resorts die geënt zijn op de westerse leefstijl, is er een achterland waar andere gedragscodes en tradities gelden. Het zou voor zich moeten spreken dat toeristen in het gastland rekening houden met de daar geldende normen en waarden, maar dat gebeurt niet altijd vanzelf. Dat komt meestal voort uit onwetendheid, omdat reizigers niet voldoende inzicht hebben in de cultuur van het land. Ook komt het voor dat zij er niet voldoende belang aan hechten om hun gedrag aan te passen, of dat zij de consequenties onprettig of overdreven vinden. Maar gedrag dat thuis volledig geaccepteerd wordt, kan in een ander land als kwetsend worden ervaren. Vaak hebben toeristen het niet eens in de gaten als zij gedragscodes overtreden. Ook al omdat de lokale bevolking lang niet altijd laat blijken dat zij een situatie als pijnlijk ervaart.

'Als ik met een groep door Thailand reis worden we vaak omringd door nieuwsgierige kinderen. Sommige mensen uit de groep hebben dan al snel de neiging om de lieverds een aai over de bol te geven. Ik attendeer hen er dan op om dat niet te doen. Volgens het boeddhistische denken brengt een aanra-

king van het hoofd ongeluk.'

Je kunt de deelnemers onderweg goed informeren over omgangsvormen, gewoonten en gebruiken als je je daar vooraf in verdiept hebt. Zeer toegankelijke informatie over gebruiken en gewoonten in tal van verre landen vind je in de landenserie te gast in van uitgeverij Informatie Verre Reizen. Daarnaast vind je de nodige informatie in de serie Cultuur Bewust van uitgeverij Elmar en de Landenreeks van het kit. Andere aanraders zijn de Engelstalige reeks Culture Shock!

en de Duitstalige serie Kultur Schock van uitgeverij Reise Know How.

Zelfs als jij al meerdere malen in een bepaald land bent geweest, zul je merken dat je je inzicht in lokale zeden en gewoontes steeds verder kunt verfijnen. Doe dit vooral en draag je kennis over op de deelnemers. Maak duidelijk dat ze best fouten mogen maken, als de intentie maar goed is. Jij bent een belangrijk referentiepunt waaraan reizigers zich zullen spiegelen. Geef daarom zelf zoveel mogelijk het goede voorbeeld. Informeer vooraf bij je organisatie of zij de deelnemers al geïnformeerd hebben over de cultuur en religie van de reisbestemming. Mogelijk is er al het een en ander onder de aandacht gebracht via een informatiepakket of een website. Verschillende reisorganisaties sturen hun klanten na boeking een te gast in-uitgave. Hier kun je altijd aan refereren.

LOKALE GIDSEN

In gebieden waar mensen op een traditionele manier leven, kunnen toeristenstromen dat leven verstoren. Het wordt niet altijd begrepen of gewaardeerd als toeristen zonder veel overleg rondlopen, fotograferen en overal met hun handen aanzitten

In Mali zorgden toeristen voor veel overlast in dorpen in het Dogon-gebied. Om dit zoveel mogelijk te beperken, hebben de lokale autoriteiten toeristen verplicht om een lokale gids – dus van Dogon-oorsprong – bij zich te hebben. Dat voorkomt ook dat heilige plaatsen met voeten getreden worden en kunstschatten beschadigd of gestolen worden. Deze inzet van lokale gidsen heeft veel jongeren gestimuleerd van de stad naar het platteland terug te keren. Zonder toerisme zou het platteland

leeglopen en zou de culturele kennis onder de jeugd verloren gaan.

Maak ter plaatse zoveel mogelijk gebruik van de kennis van lokale gidsen. Zij kunnen je van binnenuit over hun cultuur vertellen, en het bezoek aan hun omgeving in goede banen leiden. Het is niet alleen voor jou en je groep nuttig om gebruik te maken van de kennis en het inzicht van lokale gidsen. Het kan tevens een herwaardering van de lokale cultuur tot gevolg hebben. Veel fragiele, inheemse samenlevingen staan onder zware druk om te moderniseren, lokale tradities dreigen te vervlakken. Wanneer toeristen interesse tonen voor een bepaalde cultuur en allerlei gebruiken die daarmee samenhangen, heeft dat een positief effect op de lokale bevolking. Het betekent een erkenning van hun manier van leven en dat bevordert hun trots en gevoel van eigenwaarde.

KLEDINGADVIEZEN EN -VOORSCHRIFTEN

Wanneer mensen reizen lijken zij soms een andere kledingkeuze te maken dan in hun eigen land. Op zich prima uit praktisch oogpunt. Maar vraag je af of je dit in je eigen land ook zou dragen als je een plaats bezoekt. En ook al zou je dit doen, bedenk dat de opvattingen hierover in het land dat je bezoekt anders kunnen zijn. Het is goed te beseffen dat je te gast bent, voor de plaatselijke bevolking vertegenwoordig jij het land waar je vandaan komt.

De meeste deelnemers besteden veel aandacht aan het samenstellen van hun reisgarderobe. Sommigen schaffen speciale buitensportkleding aan, zoals afritsbroeken, sneldrogende shirts met ventilatievoorzieningen, speciale zonnepetjes en een sportief fleece jack. Anderen zien hun reis juist als een uitstekende gelegenheid om oude kleding nog eenmaal te dragen en dan weg te geven. En dan kan het gebeuren dat deelnemers in hun jungleoutfit als een uniform, of in zichtbaar afgeleefde kleding door een stad of dorp lopen, of aan het diner in een goed restaurant verschijnen. Dat rijke buitenlanders zich op een dergelijke manier kleden wordt niet altijd begrepen en ook niet altijd gewaardeerd.

Hoewel de kledingvoorschriften per land behoorlijk verschillen kunnen er toch enkele algemene opmerkingen over worden

gemaakt. Zo vindt men in veel ontwikkelingslanden het dragen van een korte broek door mannen kinderachtig. De bewoners moeten lachen om toeristen in korte broek met bergschoenen. Het dragen van oude kleren beschouwt men als een teken van armoede terwijl blote kleding vaak als uitdagend wordt opgevat. In een aantal landen zijn mensen erg gesteld op reinheid. Dus een fris lichaam in schone kleding. De bewoners kunnen zich mateloos ergeren aan toeristen die stinken naar zweetlucht. Moedig de deelnemers van je groep dus ook om die reden aan om zich geregeld op te frissen en een wasje te (laten) doen.

Specifieke voorschriften

Er zijn situaties waarin je als reisbegeleider verder moet gaan dan alleen een verzoek. Soms schrijft een religie of levensovertuiging bepaalde kleding voor, en uit respect mag men van gasten verwachten dat ze daarin meegaan. Doorgaans betekent dit dat het hoofd of bepaalde lichaamsdelen meer bedekt moeten zijn dan voor westerlingen gebruikelijk is. Zo is het bij een bezoek aan een moskee of tempel vaak vereist dat benen,

bovenlijf (inclusief de schouders) en hoofd bedekt zijn, terwijl schoenen juist uit moeten. De voorschriften wisselen van plaats tot plaats, zorg ervoor dat je zelf goed op de hoogte bent. Over het algemeen zijn de voorschriften voor vrouwen strikter dan die voor mannen. In sommige islamitische landen mogen vrouwen alleen de straat op in een alles bedekkende chador of burqa, een sober gewaad met lange mouwen dat tot over de knieën reikt. Ook hoofd en hals moeten bedekt zijn. Zo'n streng kledingvoorschrift is uitzonderlijk, doorgaans gaat het om vrij beperkte aanpassingen.

Op sommige plaatsen waar veel toeristen komen bestaat een tendens om kledingvoorschriften steeds losser te interpreteren. Aanstootgevend gedrag wordt uiteindelijk vaak getolereerd vanuit de toeristenindustrie, die zijn klanten graag tevreden houdt en om pragmatische redenen bereid is om concessies te doen. Ook lokale gidsen nemen – omdat het hun broodwinning is – soms een erg tolerante houding aan. Daarmee kunnen ze de indruk wekken dat toeristen nergens rekening mee hoeven te houden. Wees daar alert op en probeer oog te hebben voor lokale waarden en normen. In een gebied waar de bevolking erg traditioneel gekleed is betekent dat natuurlijk niet dat jij de groepsleden moet verzoeken om zich in een lokaal tenue te steken, maar zoek het compromis dat voor allen acceptabel is. Het getuigt van respect voor de lokale cultuur en het bevordert bovendien de toegankelijkheid van de bevolking.

'We bezochten de Air Panas in Banjar (Bali). Dat zijn warmwaterbronnen waar de plaatselijke bewoners komen baden. Het is een heilige, maar zeer toeristische plaats. Toen wij er gingen baden, waren er veel meer toeristen dan inwoners. Je kon ze zo

herkennen: de plaatselijke mensen baden met T-shirt aan. Blote bovenlijven passen niet op een heilige plaats. Ze waren in de minderheid: tientallen toeristen nemen er hun duikje zoals in het zwembad van het hotel. Ook mijn deelnemers zagen zo'n duikje wel zitten, en ondanks dat ik hen wees op het religieuze karakter van de plaats en de plaatselijke gewoonten, gingen de T-shirts gewoon uit. Iedereen doet dat hier toch, dus waarom wij niet?'

De belangrijkste religie op Zanzibar is de islam. Vrouwen gaan

daar veelal in het zwart gekleed, met lange, alles bedekkende gewaden en een hoofddoek. Ook de mannen dragen door- gaans lange, wijde kleding. Toeristen trekken zich daar vaak niets van aan, en lopen in badkleding of met korte broeken en strakke truitjes zo vanuit het hotel de stad in. De lokale bevol- king stoorde zich dermate aan dat gedrag, dat er in de hoofd- stad Stonetown posters werden opgehangen. Hierop verzocht men toeristen om de lokale, islamitische kledingvoorschriften te respecteren. Dit bracht heftige discussies op gang. Uiteindelijk wonnen de hoteliers en anderen die in het toerisme werkzaam zijn. Zij wilden hun klanten niet aanspreken op hun kleedgedrag, dat stond een goede relatie in de weg. De posters zijn jaren geleden verwijderd, toeristen worden niet langer van- uit de bevolking gestimuleerd om zich anders te kleden. Vanuit de traditie wordt dit nu weliswaar stilzwijgend getolereerd, maar nog altijd niet op prijs gesteld.

SPECIALE GEDRAGSREGELS

Naast kledingvoorschriften zijn er ontelbare andere culturele en religieuze gedragsregels. Soms zijn deze gekoppeld aan een

bepaalde locatie, andere regels hebben betrekking op de socia- le omgang in het algemeen. Voor reizigers die niet eerder in een land waren, is het onmogelijk om deze gebruiken te ken- nen. Zorg dat jij in elk geval op de hoogte bent van wijd ver- breide gedragsregels, bijvoorbeeld met betrekking tot begroe- tingen, eetgewoontes, contact tussen personen van het andere geslacht of van een andere status. Geef zoveel mogelijk uitleg over de oorsprong van bepaalde gewoonten en gebruiken. Hoe meer inzicht de deelnemers hebben ten aanzien van culturele achtergronden, hoe meer zij bereid zullen zijn om aanwijzingen

en voorschriften te respecteren.

In Varanasi (India) wordt het niet op prijs gesteld als je dicht in de buurt van de verbrandingsplaatsen aan de oevers van de Ganges komt.

In San Juan Chamula, een traditioneel indianendorp in Mexico, verzoekt een lokale gids toeristen die de kerk bezoeken niet tussen de lokalen vlak langs de offerplaatsen te lopen.

In Madagaskar bestaat een zeer complex stelsel van 'taboes' (fady). Er zijn fady die alleen gelden voor een bepaalde bevolkingsgroep, een familie of een individu. Andere fady gelden voor iedereen. Zo mag je bijvoorbeeld niet met uitgestrekte wijsvinger wijzen naar graftombes, maar je mag dit eventueel wel doen met een losse vuist of de elleboog.

RESPECT VOOR CULTUUR EN RELIGIE

Het getuigt van respect als bezoekers in het gastland rekening houden met lokale normen en waarden.

'Fout' gedrag komt vaak voort uit onwetendheid: zorg dat je de deelnemers goed kunt informeren over lokale gebruiken. Plaats adviezen in de culturele of religieuze context.

Geef adviezen over kledvoorschriften zoals bij bezoek aan moskeeën en tempels.

Maak daarbij onderscheid tussen wenselijke en noodzakelijke voorschriften, en voorschriften voor mannen en vrouwen.

Laat je niet misleiden door het kledinggedrag van andere toeristen, want het is niet gezegd dat deze de geaccepteerde normen en waarden weerspiegelt.

Geef adviezen met betrekking tot algemene gedragsregels, bijvoorbeeld begroetingen, eetgewoontes, contact tussen personen van het andere geslacht of van een andere status.

Maak gebruik van lokale gidsen om inzicht te krijgen in gedragsregels en andere voorschriften.

Vertel de deelnemers dat ze niet bang moeten zijn om 'fouten' te maken. Vaak wordt de goede intentie herkend en gewaardeerd. Waar dat niet zo is: je kunt nu eenmaal niet alles weten.

PROJECTEN EN INSTELLINGEN BEZOEKEN

De laatste jaren zijn er steeds meer touroperators die in het reisprogramma een bezoekje opnemen aan een instelling of project. Vaak gaat het om projecten en instellingen die niets met toerisme te maken hebben. Als bezoekers actief worden aangetrokken vanuit het project zelf, is daar niets mis mee. Er zijn voorbeelden te over van leerzame en leuke excursies waar de kas van het project er wel bij vaart door de steun van bezoekers. Maar aan de andere kant kunnen de spontane bezoeken van toeristen de dagelijkse gang van zaken ook drastisch verstoren. Dan kun je je afvragen of zo'n bezoekje nog wel gewenst is.

Het is onmogelijk om voor deze bezoeken algemeen geldende richtlijnen te geven, want elk project, elke context en elke bezoekersgroep is weer anders. Hier volgen daarom slechts enkele voorbeelden waarbij de aangehaalde argumenten als toetssteen kunnen worden gebruikt voor andere gevallen.

WEESHUIZEN, ZIEKENHUIZEN, SCHOLEN, ONTWIKKELINGSPROJECTEN

Van televisiebeelden weten toeristen wel dat het anders gesteld is met de gezondheidszorg en onderwijs in niet-westerse landen. Indringende beelden veroorzaken ongeloof en verbijstering over het feit dat wezen, zieken en schoolkinderen het met zo weinig moeten stellen. Een mengeling van nieuwsgierigheid en nobele motieven spoort toeristen aan om zelf eens een kijkje te willen nemen als de gelegenheid zich voordoet. Een gift in de vorm van geld of goederen lijkt dan een goed excuus om ergens aan te kloppen. Het is heel begrijpelijk en

menselijk, en het kan een geweldige manier zijn om ervaringen uit te wisselen. Maar er kunnen ook bezwaren kleven aan zo'n bezoekje.

'Op verzoek van de deelnemers gingen we naar een dorps-schooltje dat toevallig op de route lag. De hoofdonderwijzer liet zijn leerlingen alleen en gaf ons een rondleiding langs alle klassen. Anderhalf uur later eindigden we in zijn kantoortje, waar we hem ons cadeau – een tasje met schriften en pennen – gaven. Hij schoof een gastenboek naar voren, en daarin konden we zien dat we die week de vierde groep bezoekers waren. Daar schrok ik van. Deze school ligt langs een drukke toeristenroute, en kennelijk was het gewoon een van de bezienswaardigheden onderweg geworden. Dat moet wel ten koste van het onderwijs gaan, en dat is een hoge prijs voor alweer een stapeltje schriften en pennen.'

Ook een spontaan bezoekje aan een ziekenhuis kan de zorg voor patiënten verstoren, het kan zelfs iets voyeuristisch hebben. Toeristen laten vaak als dank hun meegebrachte medicijnen achter: een paar doosjes medicijnen met een Nederlandse bijsluiter en een handjevol injectienaalden. Een goedbedoeld maar weinig nuttig gebaar: is het de verstoring waard?

Voordat je ingaat op het verzoek van deelnemers om een schooltje of ziekenhuis te bezoeken, kun je je afvragen welk belang het dient. Een origineel uitstapje – al is het met de beste bedoelingen – is geen goed motief, daar zijn deze instellingen niet voor. Maar misschien heb je een bepaalde connectie met een ziekenhuis of weeshuis, waardoor je kunt inschatten in hoeverre een rondleiding gepast is. Ben je op de hoogte welke gift werkelijk nodig is? Of zijn er deelnemers die vanuit een speciale achtergrond willen rondkijken?

'Ik reisde een aantal seizoenen in dezelfde regio. We passeerden dan steeds een plattelandskliniek waar werkelijk een schrijnend gebrek aan medische hulpmiddelen was. De hoofdarts had mij een lijst gegeven met benodigde materialen voor de kraamafdeling. Met het geld dat ik van elke vorige groep had gekregen kocht ik tussen de reizen door in de hoofdstad steeds het hoognodige. Terwijl de meeste deelnemers op wandelexcursie waren, ging ik dan met een klein groepje (nooit de hele groep) naar de kliniek. We bekeken alleen de kraamkamer, die elke

keer een klein beetje beter toegerust was. De eerste keer hingen de uitgewassen latex handschoentjes er nog te drogen en zaten er bloedspatten op de muren. Dozen vol handschoentjes, ontsmettingsmiddelen en een paar emmers verf behoorden tot de eerste aankopen. Daarna steriliseertrommels, afwasbare schorten, oplaadbare acculampen voor als de stroom weer eens uitviel. Uiteindelijk zelfs een gynaecologische onderzoekstafel. Het bleef een uiterst sober geheel, maar het was al een stuk beter. Ik vond de bezoeken met mensen uit de groep op deze manier gerechtvaardigd. Als ik eerlijk ben heeft het mij wel erg veel rompslomp opgeleverd om alles goed te laten verlopen.'

Veel ontwikke-

lingsprojecten behoren tot de zorginstellingen, bijvoorbeeld een straatkinderenproject of opvang voor gehandicapten. De bezwaren die hierboven genoemd zijn, gelden ook hier. Toch zijn er projecten die openstaan voor bezoekers, om een maatschappelijk probleem onder de aandacht te brengen of om fondsen te werven. Vergewis je daar wel eerst van als je een bezoek overweegt. Andere projecten, zoals sos-kinderdorpen, zijn juist niet toegankelijk voor bezoekers, om een verstoring van de dagelijkse routine te voorkomen.

Projecten die niet gekoppeld zijn aan humane zorg, zijn hier minder gevoelig voor. Een naaiatelier van een vrouwencoöperatie, een houtsnijwerkplaats of een boomkwekerij bijvoorbeeld, daar kun je wellicht onverwachts aankloppen zonder dat het de werkzaamheden ernstig in de war brengt. Soms is er zelfs voorzien in de mogelijkheid om een rondleiding te krijgen.

Vraag je echter altijd af wat het effect is als jij met een groep ergens komt binnenwandelen. Bedenk ook wat een redelijke tegenprestatie is, en maak zo mogelijk van tevoren afspraken voor een bezoek.

‘Ik heb nu een paar keer met groepen tijdens vrije dagen verschillende lokale projecten bezocht. Onderwijsprojecten, jeugdgevangenis, koksschool, keramiekwerkplaats, broodbakkerij etc. Met lokale organisaties neem ik van te voren contact op en samen maken we een programma van een halve of een hele dag waarbij de groepsleden die deel willen nemen een verdiepende ervaring krijgen in de realiteit van veel mensen die weinig geld hebben, maar aan hun toekomst aan het werken zijn. Er is de mogelijkheid om ervaringen uit te wisselen en te praten met de initiatiefnemers. Mijn deelnemers vinden dit altijd super interessant en een verrijking van hun reis. Soms betalen ze wat om het project te steunen, soms worden ze donateur of ze kopen goederen uit de werkplaatsen waar de inkomsten de makers ten goede komt.’

PROJECTEN STEUNEN

‘Dankzij mijn reizigers heb ik in Kathmandu een project ontdekt waarbij een Belg een tehuis voor kansloze kinderen (o.a. kinderen waarvan ouders in gevangenissen zitten) heeft opgezet. Voor 40 euro per maand kan je deze kinderen structureel ondersteunen (het bedrag wordt besteed aan onderdak, gezondheid, medicatie en onderwijs). Dit project heb ik met een aantal reizigers bezocht en daar zijn reeds goede ontwikkelingen uit voortgekomen die voor de langere termijn interessant zijn. Ik vind dat we moeten uitkijken met ‘presentjes’ geven die slechts voor een moment interessant zijn maar structureel niets oplossen.’

Als je met jouw groep een project bezoekt, is er de hoop dat je ook een bijdrage levert. Deelnemers zullen daar meestal toe bereid zijn. Giften als schriften en pennen, of een handvol medicijnen, vallen in de categorie ‘presentjes’ die structureel niets oplossen. Het is wel een mooi en zinvol gebaar dat als zodanig gewaardeerd zal worden. Als deelnemers een meer substantiële bijdrage willen leveren, is dat prachtig. Een financiële bijdrage is altijd een welkom geschenk, maar wees wel kritisch:

er wordt ook misbruik gemaakt van de vrijgevigheid van toeristen.

'Via een hoofdgids wordt mij op een trekking in Nepal gevraagd om de groep te motiveren om een donatie voor een schoolje of bijvoorbeeld medische voorzieningen voor het dorp bij elkaar te brengen. Hoe weet je of de donatievrager het geld niet in eigen zak steekt? Het enige wat hielp om me daar niet druk om te maken was: gegeven is gegeven. Maar voor iedereen die in Nepal zijn ogen niet in zijn zak heeft is dit een lucratieve manier om wat bij te verdienen natuurlijk.'

Steeds meer reisorganisaties nemen een bezoek aan een zogenaamd steunproject op in hun reisprogramma. In dat geval zijn

er afspraken gemaakt over de duur en de aard van het bezoek, en ook over de vergoeding die daar tegenover staat. Doorgaans zijn dit uitstekende gelegenheden om toeristen binnen een vastgestelde structuur kennis te laten nemen van een maatschappelijke situatie. Blijf wel alert op de eerder genoemde bezwaren: jij kunt ter plaatse vaststellen of alle partijen daadwerkelijk gebaat zijn bij een bezoek of rondleiding. Geef hierover feedback naar jouw organisatie.

INITIATIEVEN VAN DEELNEMERS

'Mijn klanten waren aangedaan na een bezoek aan een troosteloos ogend weeshuis waar kinderen met blote billen op de betonnen vloer zaten.'Kunnen we niet iets doen? Kan de organisatie dit niet als steunproject in de reisroute opnemen? We

kunnen in Nederland speelgoed en kleertjes inzamelen. Kan dat dan met een volgende groep meegegeven worden?’

Regelmatig komen deelnemers met dergelijke verzoeken, en deels komt dat omdat het risicovol kan zijn om een geldbedrag achter te laten. De motieven zijn oprecht, ook al worden dergelijke initiatieven vaak ingegeven door de emoties van het moment. Het geeft deelnemers een goed gevoel als zij een directe bijdrage kunnen leveren aan iets wat zij met eigen ogen hebben gezien. Vervolgens vragen ze de medewerking van jou en jouw reisorganisatie, omdat dat zo voor de hand lijkt te liggen.

Echter, een hulpactie vergt niet alleen geld, maar ook inzet. Wie coördineert het geheel? Wie is verantwoordelijk voor het ver-

loop? In de praktijk zijn spontane hulpacties niet eenvoudig te reguleren. Jij zit daar wellicht niet op te wachten en jouw organisatie zeker niet. Die heeft mogelijk een bepaald beleid voor het steunen van projecten, maar volgt daarbij een andere, gestructureerde weg. Laat jouw organisatie daarom in ieder geval buiten dergelijke initiatieven van deelnemers. Of je zelf bereid bent om mee te werken aan een initiatief van groepsleden, is jouw keuze. Maak wel duidelijk dat je dit dan uit eigen naam doet, en dat jouw inzet los staat van de reisorganisatie. Vraag je af of je die verantwoording wilt en kunt dragen. Als deelnemers erop aandringen om zelf actie te ondernemen en je wilt daar niet bij betrokken raken, wees daar dan glashelder in. Leg de verantwoording bij de deelnemers, help ze eventueel door het geven van tips en contactgegevens, maar laat het verder aan hen over.

‘Een veel voorkomend dilemma is de spontane reactie van de reiziger, die na confrontatie met een lokale schrijnende situatie wil zien wat er aan gedaan kan worden. Er volgen beloftes voor latere materiële hulp. Goed bedoeld in de reiseuforie, maar even snel weer vergeten na terugkeer. Pas op voor het wekken van valse verwachtingen en het doen van goedbedoelde toezeggingen.’

Het alternatief is om deelnemers ‘los’ te maken van de directe hulp aan de plaats die zij bezocht hebben en hun behoefte om hulp te bieden naar een algemener plan te brengen. Als zij zo geraakt zijn bij de aanblik van een arm weeshuis, dan kunnen zij ook terecht bij stichtingen en organisaties die structurele steun bieden aan weeshuizen. Er zijn genoeg lokale en kleinschalige projecten waar directe hulp welkom is, al hebben de weesjes die zij met eigen ogen gezien hebben daar niets aan. Dat is een dilemma waar geen antwoord op is, maar iedereen snapt dat een groep toeristen niet alle weeskinderen van de wereld kan helpen. Er moeten altijd keuzes gemaakt worden. Structurele hulp biedt continuïteit, terwijl de realiteit leert dat de emotionele betrokkenheid direct na bezoek aan een instelling doorgaans van korte duur is.

PROJECTEN EN INSTELLINGEN BEZOEKEN

Lokale zorginstellingen (ziekenhuizen, weeshuizen etc), scholen en ontwikkelingsprojecten zijn niet bedoeld voor toeristisch bezoek. Soms zijn er wel mogelijkheden voor een rondleiding, maar er kleven bezwaren aan. Verstoring van de dagelijkse gang van zaken is een belangrijk bezwaar.

Als je een project of instelling wilt bezoeken, overtuig je er dan van dat deze baat heeft bij jouw bezoek en maak zo mogelijk van tevoren een afspraak.

Steun in de vorm van geld of goederen kan op zijn plaats zijn. Zorg dat de steun in verhouding staat tot de aard en duur van het bezoek.

Wees terughoudend als deelnemers met spontane initiatieven voor hulp aan een lokaal project komen. Koppel het los van de

reisorganisatie, en maak voor jezelf een duidelijke keuze of je betrokken wilt zijn. Pas op voor het wekken van valse verwachtingen bij een lokaal project.

TOERISME ALS ARMOEDEBESTRIJDING

Er is steeds meer belangstelling voor reizen naar niet-westerse, 'arme' landen. De economie van juist de allerarmste landen leunt voor een belangrijk deel op het toerisme. Tegelijkertijd kan worden vastgesteld dat veel van een betaalde reissom achterblijft of terugvloeit naar westerse, 'rijke' landen, want daar zijn de grootste investeerders in toerisme gevestigd. Dit verschijnsel noemt men in studies over toerisme wel de 'importlek'. Ook belandt een deel van de reissom bij de rijken in arme landen. Het armere deel van de bevolking van het gastland profiteert daarom maar ten dele van het toerisme.

Toerisme is echter zeer goed aan te wenden in de strijd tegen armoede. Er werken veel mensen in deze bedrijfstak, ook lager geschoold personeel; het werk is verspreid over het hele land; toerisme stimuleert veel nevenactiviteiten, zoals kunstnijverheid en culturele manifestaties; het draagt bij tot het behoud van natuurlijke en culturele rijkdom. Er moet echter wel aan een aantal voorwaarden worden voldaan om ervoor te zorgen dat ook de arme lokale bevolking meer profijt heeft van inkomsten uit toerisme.

Er zijn in de loop der jaren veel opvattingen en initiatieven ontwikkeld die dit doel nastreven. Slechts twee voorbeelden komen hier ter sprake: Pro Poor Tourism (een theoretisch kader met een brede invalshoek) en Community Based Tourism (een praktische uitwerking van toerisme als armoedebestrijding).

PRO POOR TOURISM

De term Pro Poor Tourism (ppt) staat voor een bepaalde benaderingswijze van toerisme die zich richt op alle segmenten van de toeristensector, dat wil zeggen van het zon-, zee- en strandtoerisme tot gespecialiseerde natuur- of cultuurreizen. Eén doel staat centraal: arme bevolkingsgroepen en individuen meer te laten profiteren van toerisme. De meest voor de hand liggende manier is om ernaar te streven dat meer arme mensen werk en

inkomsten vinden in de toerimesector. Dat kan op verschillende manieren:

- door mensen op te leiden voor banen in de sector (bijvoorbeeld gidsen, hotelpersoneel) en goede salarissen te garanderen;
- door lokale ondernemingen te verbeteren en meer te betrekken bij het toerisme (bijvoorbeeld toeleveringsbedrijven van voedingswaren, brandstof, bouwmaterialen etc, maar ook producenten van kunstnijverheid);
- door collectieve inkomstenbronnen te creëren (bijvoorbeeld in de vorm van toegangsgelden of aandelen).

Het gaat echter ook om een verbetering van leefomstandigheden in het algemeen. Dat kan bijvoorbeeld door een gemeenschap medezeggenschap te geven bij de opzet van een toeristische infrastructuur, en door binnen die gemeenschap mensen te trainen zodat ze zelf activiteiten kunnen beheren. Ook gaat het er om de directe gevolgen van toerisme in een natuurlijke of sociale omgeving te controleren. Mogelijk is er sprake van tegenstrijdige belangen, bijvoorbeeld in het geval van beperkt vruchtgebruik van een gebied omdat dit tot natuurpark is uitgeroepen. Dan is het nodig om de bevolking goed te informeren over het algemene belang, om naar oplossingen te zoeken en eventueel compensatie te bieden. Uiteindelijk is het ook wenselijk dat arme mensen meer toegang krijgen tot zaken als medische zorg, schoon water, media en vervoer.

Basisvoorwaarde voor succes is dat er op allerlei niveaus een dialoog plaatsvindt: uiteraard met de lokale bevolking en hun zakenpartners, ook uit de private sector. Daarnaast is essentieel dat de lokale en landelijke overheid betrokken worden in de besluitvorming en regelgeving, bijvoorbeeld waar het gaat om het verlenen van vergunningen, het beheer van land en de ontwikkeling van de benodigde infrastructuur.

Pro Poor Tourism is heel breed van opzet, en kijkt naar sociale, natuurlijke en commerciële belangen. Het overlapt daardoor veel andere ideologische benaderingen van toerisme.

Belangrijkste verschil blijft echter dat keuzes uiteindelijk worden gemaakt vanuit het centrale uitgangspunt: het belang van de arme individuen en bevolkingsgroepen.

COMMUNITY BASED TOURISM

Verschillende principes van duurzaam toerisme – zoals armoedebestrijding, fair trade, participatie, respect voor inheemse

culturen, maar ook natuurbehoud en zorg voor het milieu – vinden een gestroomlijnde toepassing in Community Based Tourism. Een van de kernpunten is dat de lokale bevolking nauw betrokken is bij zowel de opzet als de uitvoering van kleinschalige toeristische programma's. Bovendien moeten de sociale en economische voordelen in handen van die bevolking blijven.

Bij Community Based Tourism staan de traditionele karakteristieken en bestaansmiddelen van de lokale gemeenschap centraal. Bezoekers krijgen de gelegenheid om bijvoorbeeld scholen, werkplaatsen en lokaal gerunde projecten te bezoeken. Zij

worden rondgeleid door speciaal opgeleide, lokale gidsen, die onder andere uitleg geven over hun levenswijze, de natuurlijke en sociale omgeving. Faciliteiten worden doorgaans geheel gerund door de lokale bevolking. Zo zijn er campings en eenvoudige hotels, maaltijden worden verzorgd door vrouwen uit de lokale gemeenschap, er worden handwerkproducten aangeboden en er vinden dans- en muziekvoorstellingen plaats. Dergelijke programma's bieden veel werkgelegenheid en bovendien zijn er inkomsten uit excursies. Hiervan worden de gidsen en andere medewerkers betaald, en er gaat een percentage naar projecten die de hele gemeenschap ten goede komen, bijvoorbeeld onderwijs- of watervoorzieningen. Veel ideeën over Pro Poor Tourism en Community Based Tourism zijn ook terug te vinden in het st-ep initiatief van de World Tourism Organisation (un-wto). De afkorting staat voor Sustainable Tourism to Eliminate Poverty: duurzaam toerisme als wapen in de strijd tegen armoede.

Bezoek aan gemeenschapsprojecten

'Uren later dan afgesproken hotst ons busje naar Marawe-Kyura,

een klein dorp aan de voet van de Kilimanjaro. In het dorp wachten de leden van de vrouwencoöperatie ons op met hun gezang. Ze trekken ons zo uit de bus de danskring in. De vrouwen willen ons laten zien hoe het er in hun dorp aan toe gaat. In de avond verzorgen de vrouwen een traditionele maal-tijd. Hierna wordt de groep opgesplitst en verdeeld over gastgezinnen. De volgende ochtend gaat de ene helft van de groep koffie plukken, de andere helft gaat een school bezoeken. Aan het eind van de middag komen we weer bij elkaar en nemen de vrouwen ons mee naar een varkensstal die opgezet en beheerd wordt door de vrouwencoöperatie. Trots tonen de vrouwen ons de drie zeugen die zij dankzij ons bezoek hebben kunnen aanschaffen. 's Middags blijkt er een begrafenis in het dorp te zijn van een jonge vrouw. De bewoners stellen het erg op prijs dat we daarbij aanwezig zijn. Dat hoort ook bij hun leven.'

Wereldwijd starten er steeds meer Community Based Tourism programma's. Hierbij wordt soms nauw samengewerkt met reisorganisaties, zodat een zekere toeristenstroom bij voorbaat kan worden gegarandeerd. Door dergelijke projecten te bezoeken helpen toeristen de lokale economie op heel directe wijze.

Bovendien zijn het leerzame en weinig vercommercialiseerde ervaringen.

Veel projecten verzelfstandigen op den duur, terwijl andere nog maar net van start zijn gegaan. Vaak wordt er gewerkt met mensen die weinig of geen ervaring hebben in het toerisme. Dit kan als gevolg hebben dat de werkwijze en de omgang met toeristen onwennig, zelfs onhandig overkomen. De omstandigheden zijn veelal minder comfortabel dan men gewend is. Er staat echter veel tegenover: kleine projecten bieden vaak een uitgelezen kans om een kijkje te nemen in het alledaagse leven,

zonder dat de aanwezigheid van bezoekers als storend wordt ervaren. Integendeel, deelnemers krijgen het gevoel dat ze welkom zijn, de hele gemeenschap heeft immers profijt van de komst van toeristen. Het biedt een uitstekende gelegenheid om in direct contact met de lokale bevolking te komen. Een mogelijk gebrek aan luxe en routine staat daarom een uiterst innemende en boeiende ervaring allerminst in de weg. Het is belangrijk dat je de deelnemers goed voorbereidt op de omstandigheden die ze zullen aantreffen, zodat ze realistische verwachtingen hebben. Geef uitleg over de achtergronden van een Community Based Tourism project en vertel in welk ontwikkelingsstadium een project zich bevindt. Geef uitleg over het programma, en geef aan wat de afspraken zijn met betrekking tot vergoeding, fotograferen en dergelijke.

Ook op individuele basis kunnen de deelnemers hun steentje bijdragen aan bestrijding van armoede. In de volgende hoofdstukken komen verschillende mogelijkheden aan de orde, zoals het geven van fooien, het onderhandelen en wel of niet iets geven aan bedelaars. Door op allerlei momenten tijdens de reis keuzes te maken, kunnen toeristen heel directe hulp bieden. Het gaat niet om bijdragen die structurele veranderingen teweeg zullen brengen, maar het devies is simpel: alle beetjes helpen.

TOERISME ALS ARMOEDEBESTRIJDING

Toerisme is in veel landen een belangrijke economische sector. Dit geldt met name voor de armste landen van de wereld. In de praktijk vloeit er veel geld weg naar westerse bedrijven.

Armoedebestrijding door toerisme is haalbaar, mits er aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Twee belangrijke begrippen zijn 'Pro Poor Tourism' en 'Community Based Tourism'

'Pro Poor Tourism' is een ideologische benadering met een brede insteek. Het hoofddoel is om armen te laten (mee)profiteren van het toerisme, zowel door het creëren van inkomsten als door het verbeteren van de algemene leefomstandigheden.

'Community Based Tourism' is een praktische toepassing van georganiseerd toerisme, waarbij de lokale bevolking betrokken is bij zowel de ontwikkeling als de exploitatie van toerisme. Het levert werkgelegenheid en inkomsten voor de lokale bevolking.

Voor toeristen zijn Community Based Tourism-programma's aantrekkelijk omdat er direct contact is met de lokale bevolking en omdat er heldere afspraken zijn over de aard van het bezoek en de vergoeding die er tegenover staat.

ONDERHANDELEN

'Het is erg belangrijk dat je als toerist een eerlijke prijs betaalt voor souvenirs, diensten en dergelijke. Maar hoe weet je wat een eerlijke prijs is? Je moet bijna altijd onderhandelen, en vaak wordt er veel meer gevraagd aan toeristen dan aan lokale bewoners. Hoe hard moet je dan zijn? Als je te veel betaalt, geeft dat een gevoel van onrechtvaardigheid. Het kopen van een souvenir hoeft toch niet te ontaarden in ontwikkelingshulp. Aan de andere kant wil je ook weer niet te hard onderhandelen. Soms zijn prijzen al zo laag, de winstmarges kunnen nooit erg hoog zijn. Ik blijf vaak met een dubbel gevoel zitten, en ik kan dat gevoel bij de deelnemers ook niet wegnemen.'

In Nederland en België geldt voor bijna alle producten een vaste prijs. Voor seizoensproducten wordt de prijs voortdurend bijgesteld en vastgelegd zodat de klant kan zien wat iets op een bepaalde dag kost. In niet-westerse landen is de situatie vaak anders. Er zijn winkels waar vaste prijzen worden gehanteerd, maar op de markt, bij straatverkopers en souvenirverkopers dienen klanten te onderhandelen over de prijs, of ze nu om de hoek wonen of vreemdeling in het land zijn. Het is het spel van fluctuerende prijzen, loven en bieden, vraag en aanbod, en soms ook van opportunisme.

DE SPELREGELS

'Ik leg mensen uit dat onderhandelen over de prijs in veel landen normaal is om te doen. Het scheelt in welk land je bent maar over het algemeen gaat het niet alleen over de prijs. Vaak is het belangrijker voor de verkoper om een goede onderhandeling te hebben met de klant dan een hoge of lage prijs te ontvangen. Na een moeilijke, maar eerlijke onderhandeling kan de verkoper trots zijn de verkoop tot stand te hebben gebracht.'

De verkoper heeft een bodemprijs in gedachten, hij zal nooit

onder die prijs verkopen. Hoe hoog hij zijn eerste vraagprijs inzet, hangt onder meer af van de persoon die in het product is geïnteresseerd. Is dat een vermogend iemand, dan kan deze zich een hogere eindprijs veroorloven dan iemand die weinig vermogend is. De verkoper houdt daar rekening mee, hij zal spelen met de onderhandelruimte, het vermogen en inzicht van de potentiële klant.

Toeristen horen per definitie tot de vermogende klandizie, en meestal zijn ze snel herkend als toerist. Misschien is de toerist zelfs niet op de hoogte van een realistische prijs? Nog een reden voor de verkoper om het spel aan te passen, en hoger dan gebruikelijk in te zetten. Mits dit binnen redelijke grenzen gebeurt, past dat in de traditie van onderhandelen. Van de toerist wordt tegenspel verwacht, en zodra deze een eerste bod doet is het spel begonnen. Daarna komt het aan op overredingskracht en vasthoudendheid. Als de toerist uiteindelijk iets meer betaalt dan de bodemprijs, is dat nog altijd conform de spelregels.

Omdat er geen dwang achter zit – de toerist kan altijd besluiten om niets te kopen – zou onderhandelen een sympathiek gebeuren kunnen zijn dat eindigt met twee winnaars: een tevreden verkoper en een tevreden koper.

DE PRIJS VAN ONERVARENHEID

Westerlingen die geen of weinig ervaring hebben met onderhandelen, voelen zich vaak onzeker. Omdat ze niet echt ‘feeling’ hebben met het spel, omdat ze geen flauw benul hebben van reële prijzen, of omdat ze bang zijn om te worden afgezet. Om er maar snel vanaf te zijn, betalen toeristen soms pardoes de eerste vraagprijs, tot hilariteit van de verkoper. Juist dit gedrag heeft een prijsinflatie voor toeristen tot gevolg: als er eentje zo gek is om de eerste vraagprijs te betalen, dan was die voor deze klant kennelijk nog aan de lage kant! Bij de volgende toerist kan er dus hoger worden ingezet.

Lokale klanten vallen in een andere categorie, zij zullen niet gauw ‘te veel’ betalen. Maar toeristen moeten alert zijn op overtrokken vraagprijzen, er kan een sfeer van wantrouwen ontstaan, het spel wordt harder gespeeld. Zelfs als er uiteindelijk een eindprijs wordt overeengekomen, blijft de klant soms zitten met het gevoel dat ‘het toch wel te veel zal zijn geweest’. Veel toeristen vinden onderhandelen daarom geen leuk spel,

maar een noodzakelijk kwaad. Omdat ze de lokale markt niet kennen, zullen ze vaak bij jou aankloppen voor advies: hoeveel moet er van de vraagprijs af?

GEEN GOUDEN REGEL

'Ik vertel de mensen uit de groep altijd wel waar het geaccepteerd is om te onderhandelen en waar niet. En ook welke dingen goedkoop zijn op bepaalde plaatsen. Maar verder bemoei ik mij er niet mee. Ik ga niet onderhandelen voor de groepsleden. Dat moeten ze zelf doen.'

Een juiste inschatting voorafgaand aan de onderhandelingen is belangrijk. Met jouw ervaring in een land heb je waarschijnlijk inzicht in de reële waarde van verschillende producten, en je kunt de groepsleden hier een idee over geven. Er is echter geen gouden regel die zegt hoever je moet gaan bij het afdingen. Het hangt vaak samen met de locatie. Ligt die op een route waar veel toeristen komen? Of is het zelfs uitsluitend gericht op toerisme, bijvoorbeeld een souvenirstalletje? Dan is de kans groter dat de eerste vraagprijs opgeklopt is, maar er zijn ook verkopers die er niet op uit zijn om een argeloze klant af te zetten.

Als je niet op de hoogte bent van bepaalde prijzen, verwacht dan niet dat je van een lokale gids een duidelijk antwoord krijgt. In sommige landen bestaat bij souvenirstalletjes een stilzwijgende code die zegt dat onderhandelen een zaak is tussen verkoper en klant, zonder inmenging en advies van derden. Wees je daarvan bewust en als je toch prijsindicaties wilt geven: doe het discreet. Laat het daarna zoveel mogelijk aan de mensen uit de groep zelf over om te onderhandelen.

Veel deelnemers komen bij de reisbegeleider checken of zij een goede prijs hebben betaald. Wees zo positief mogelijk, ook al weet je dat het bedrag boven de bodemprijs ligt. Kennelijk was het voor de deelnemer een acceptabel bedrag, en dat is waar het in dit spel uiteindelijk om draait: een klant die tevreden is met zijn aankoop.

ONDERHANDELEN

bedrag voor eenzelfde product. Informeer de deelnemers over de gang van zaken bij onderhandelen, en spoor ze aan om op positieve wijze in het spel te stappen. Het bevordert het 'goede gevoel' na afloop van het onderhandelen. Verkopers verkopen hun producten nooit met verlies, en klanten betalen nooit meer dan dat ze iets waard vinden. Wat de eindprijs ook wordt, kenmerkend is die voor beide partijen acceptabel. Waarom zou je als klant dan niet gewoon tevreden zijn met een aankoop?

HET GEVEN VAN FOOIEN

'In Mongolië trekken wij tien dagen rond met eigen jeeps. De crew bestaat uit een lokale gids, een kok en enkele chauffeurs. De laatste avond hebben we een gezellige avond met een traditionele maaltijd en veel wodka. De groep heeft een geweldige tijd gehad en beloont de crew met een envelop met geld. Omdat ik de mensen vrij wil laten in wat ze als fooi willen geven heb ik alleen richtlijnen gegeven. Iemand uit de groep heeft dat geld verzameld en verdeeld over de crew. De volgende dag hoor ik van de gids dat de chauffeurs en de kok hevig teleurgesteld zijn in het bedrag dat zij van de groep gekregen hebben. Als ik later bij de groep informeer hoor ik dat enkele mensen het geadviseerde bedrag te hoog vonden, dat het niet in verhouding stond met de lokale salarissen en dat ze daarom niet bereid waren dat als tip te geven. Ik kon alleen maar mijn excuses aanbieden en probeerde de lokale gids uit te leggen dat het geven van een fooi nu eenmaal gebeurt op vrijwillige basis. Ik voelde een plaatsvervangende schaamte naar de mensen die tien dagen lang alles gedaan hadden om de groep een geweldige tijd te bezorgen.'

Er zijn verschillende opvattingen over het belang van het geven van fooien: het kan worden gezien als een blijk van waardering, een extraatje als dank voor geleverde diensten, of een ingecalculeerd percentage dat men hoort achter te laten. In niet-westerse landen gaat het om meer dan een extraatje: de fooi is over het algemeen een onmisbare aanvulling op een laag lokaal salaris. De verhouding tussen gebruikelijke fooibedragen en het salaris lijken daarom soms buitenproportioneel, en veel reizigers vragen zich af waarom dit zo is. Is het wel in de haak dat lokale salarissen zó laag zijn dat de klant daarvoor 'opdraait' en relatief hoge fooien moet geven? Wat is een goede richtlijn voor fooien en waarom?

HET BELANG VAN FOOIEN

In de toeristenindustrie zijn veel mensen werkzaam. Een groot deel van hen is ongeschoold of laaggeschoold. Per definitie zitten zij in een lage inkomensgroep, in een land waar de salarissen over het algemeen toch al ver beneden het Europese minimumloon zitten. Salarissen van slechts een paar euro per dag zijn beslist geen uitzondering. Een fooi is daarom uitermate belangrijk, het vormt de broodnodige aanvulling die de kwaliteit van het leven iets omhoog kan trekken. Als het lijkt dat het fooibedrag niet in verhouding staat tot het verdiende loon, bedenk dan dat salaris en fooi over het jaar én over de familie verdeeld zal worden. Waarom?

Werk in de toerismesector is bovendien vaak seizoensgebonden en salarissen worden doorgaans alleen uitbetaald over de gewerkte periode. De rest van het jaar is er wellicht geen ander inkomen. Het lage loon is over de hele linie dus nóg lager, want er moet een bedrag worden gereserveerd om die tijd te overbruggen. Verder is de kans groot dat er een hele familie moet leven van het inkomen uit toerisme. Niet iedereen heeft werk, en er is geen sociaal zorgstelsel van betekenis om op terug te vallen. Wie geen werk heeft, zal daarom aankloppen bij een familielid dat wel werk heeft.

Toeristen uiten soms kritiek op 'dat systeem', en bestempelen het als onrechtvaardig. Als argument voeren zij dan aan dat het niet goed is om daaraan mee te werken, want zo wordt het systeem van lage lonen en een slecht zorgstelsel immers in stand gehouden. Door geen of weinig fooi te geven verander je daar echter helemaal niets aan. De enigen die de gevolgen van zo'n houding voelen, zijn de mensen die in de toeristensector werken zélf. Door geen of weinig fooi te geven tref je daarom de verkeerde personen, en nota bene die personen die hard gewerkt hebben om een reis goed te laten verlopen. Hoe leg je aan deze personen uit dat het 'beter voor ze is' als ze geen of een lage fooi ontvangen, omdat het systeem niet deugt? In plaats van 'instandhouding van het systeem', is het beter om te spreken over een directe vorm van armoedebestrijding. Het geld komt rechtstreeks in handen van de personen die het hard kunnen gebruiken, en hun achterban profiteert mee.

'De kok met wie ik meerdere reizen achter elkaar werkte, ontving vaak echt goede fooien. Hij werkte er hard genoeg voor, en werd zeer gewaardeerd. Hij vertelde hoe hij dat geld

besteedde. Een vast deel draagt hij af aan zijn moeder, die het weer deelt met haar andere kinderen. De kinderen van de kok gaan alle drie naar school. Van de fooien betaalt hij hun uniforms, boeken en schriften, en het schoolgeld. Verder heeft hij een stukje grond gekocht waarop hij bonen en maïs verbouwt. Omdat hij zelf vaak op pad is, betaalt hij een paar dorpelingen om zijn akkers te onderhouden en om de oogst binnen te halen. Zij krijgen allen bovendien een deel van de oogst. Daarna kocht hij een maïsmolen, om het werk van de vrouwen te verlichten. Voor een symbolisch bedrag kunnen zij hun dagelijkse portie maïs komen malen. In de toekomst hoopt hij een barretje of een winkel te kunnen openen.'

RICHTLIJNEN VOOR FOOIEN

Het geven van een fooi is erg belangrijk, en tegelijkertijd is het geen verplichting om een fooi te geven. Je staat daarom voor de niet eenvoudige taak om te schipperen met tegenstrijdige argumenten. Enerzijds moet je de groepsleden de vrijheid gunnen om al dan niet te geven, en tegelijkertijd wil je ze over de streep trekken om wel te geven. Maak daarom goed gebruik van jouw overtuigingskracht. Je staat steviger in je schoenen als de reisorganisatie al iets heeft verteld over het belang van fooien. Soms staat er bij de te verwachten uitgaven op een bestemming al een richtbedrag aangegeven. Wijs de mensen uit de groep erop dat dit bedrag in het niet valt in verhouding met de hele reissom.

Het is onmogelijk om een vaste richtlijn voor fooien te geven. Het hangt af van de bestemming, de geleverde dienst, de duur van de reis, de grootte van de groep etc. Als jouw reisorganisatie duidelijke richtlijnen geeft, vraag de groepsleden dan om deze te respecteren als er goed gewerkt is.

Sommige fooien betreffen de hele groep en misschien hanteer je dan een groepsplot. Geef de deelnemers ook richtlijnen voor individuele fooien aan al diegenen die kleine diensten leveren, zoals kofferdragers en kamermeisjes.

HET GEVEN VAN FOOIEN

ste meestal het geval. Geef informatie over de achtergrond van lage lonen, seizoensarbeid en het feit dat het loon meestal met velen gedeeld moet worden.

Geef zo mogelijk duidelijke richtlijnen over de hoogte van fooien.

Maak duidelijk welke fooien er eventueel uit een gezamenlijke fooienpot betaald worden, en waar groepsleden individueel in de buidel moeten tasten.

Benadruk dat het totale bedrag dat de deelnemers gedurende een reis aan fooien uitgeven, slechts een klein deel uitmaakt van de totale reissom.

BEDELEN

‘In ontwikkelingslanden ontkomen toeristen niet aan het armoedebeeld op straat en aan bedelaars. De toeristen krijgen vaak medelijden en stoppen hen dan maar wat geld toe. Het is ook moeilijk om deze mensen te negeren terwijl wij het zo goed hebben en voor die ene dollar eten wij geen boterham minder. Maar deze mensen raken er aan gewend hun hand omhoog te houden elke keer wanneer zij toeristen zien.’

‘Ik ben geen voorstander van het op straat uitdelen van cadeautjes door toeristen omdat dit juist een bedelcultuur in de hand werkt. Vaak leidt dit tot ruzie bij de lokale bevolking ter plekke en tot spanning en irritatie bij toeristen omdat ze bestookt worden door bedelende mensen.’

In veel niet-westerse landen maken bedelaars deel uit van het straatbeeld, en op sommige plaatsen zijn (blanke) toeristen een geliefd doelwit van bedelaars. Dat kan indringende, soms lastige, en in elk geval uiterst confronterende situaties opleveren: de arm-rijk tegenstelling valt niet te negeren als je oog in oog staat met een bedelaar die een rechtstreeks beroep op je doet. Wat doe je dan: iets geven of niet? Moet je als reisbegeleider de mensen uit de groep aansporen tot geven, of juist niet? Eén ding staat vast: het is absoluut onmogelijk om aan elk bedelverzoek te voldoen. Reizigers zullen ergens een streep moeten trekken. Maar waar ligt die grens, en waarom? Een hanteerbaar criterium is of bedelen deel uitmaakt van de cultuur van een land, of dat het aangeleerd bedelgedrag is dat uitsluitend op (blanke) buitenstaanders, of zelfs specifiek op toeristen is gericht. Echter, zelfs als bedelen past in de cultuur van een

land, zijn er grenzen aan wat acceptabel is. Dit geldt vooral als het gaat om bedelende kinderen.

BEDELEN ALS ONDERDEEL VAN EEN CULTUUR

Onderdeel van een religie of levensovertuiging

Soms is het steunen van bedelaars voorgeschreven door een religie of levensovertuiging. Bijvoorbeeld: één van de Vijf Zuilen waarop de islam is gebaseerd, is het geven van aalmoezen aan armen. Diegenen die bedelen uit armoede hebben een weinig benijdbare, maar wel geaccepteerde plaats in de islamitische samenleving. Wie het zich kan veroorloven, zal regelmatig wat geven aan de allerarmsten.

'Leerlingen van de koranschool worden in veel Afrikaanse landen ondergebracht bij een marabout, hun islamitische leermeester. Deze verschafft zijn leerlingen wel een slaapplek, maar geen maaltijden. Voor het vergaren van eten zijn zij afhankelijk van de bedelnap. De leerlingen gaan dagelijks met een bakje of blik de straat op, reciteren koranverzen, en hopen op wat geld voor eten.'

'Bij het boeddhisme vormt het bedelen onderdeel van de cultuur. Door giften van leken kunnen monniken hun aandacht richten op het bestuderen van boeddhistische teksten. Even belangrijk is dat volgelingen de kans krijgen om te geven en daarmee iets goeds te doen. Vandaar dat ook bedelaars met een zekere welwillendheid tegemoet worden getreden.'

Sociaal vangnet

Uitgebreide sociale zorg is een fenomeen dat in de meeste niet-

westerse landen ontbreekt. Wie geen werk heeft, wie blind of invalide is, kan doorgaans alleen terugvallen op familie of op liefdadigheidsinstellingen – als die er al zijn.

Als die achterban ontoereikend is, is bedelen vaak het enige alternatief. Bedelen maakt deel uit van culturen waar armoede heerst, en het geven van aalmoezen past in dat plaatje. Het verandert niets aan het armoedeprobleem, maar het is wel het sociale vangnet waar de armsten op kunnen terugvallen: het meer welgestelde deel van de lokale bevolking ondersteunt de behoeftigen door geld of eten af te dragen. Onopvallend, een muntje dat op straat van hand tot hand gaat, of meer gestructureerd, bijvoorbeeld door dagelijks een deel van de maaltijd af te staan aan eenzelfde persoon of familie die geduldig aan de rand van het erf wacht.

In India is bedelen een beroep. Veel bedelaars zijn georganiseerd in wijk- of kasteverband. Vaak bevinden zij zich ook rond tempels. Ze hebben meestal een vaste plek en staan een deel van hun inkomsten af aan hun organisatie in ruil voor kleding of onderdak. Deze bedelaars zijn vaak oud of gehandicapt. Ik denk dat er niets op tegen is om deze professionele bedelaars muntjes te geven. De lokale bevolking doet dat ook.

Wanneer er sprake is van dergelijke, volkomen geïntegreerde vormen van bedelen, kunnen ook toeristen hun steentje bijdragen. Jij kunt een richtlijn geven voor een gepast bedrag: als een bord eten een paar centen kost, is dat al genoeg. Geef liever vaker een beetje dan één keer een groot bedrag. Bedenk dat het geven van aalmoezen geen verplichting is. Reizigers bepa-

len uiteindelijk zelf in welke situaties zij wel of niet iets willen geven. Zelfs diegenen die in dit opzicht erg welwillend zijn, zullen ergens een streep moeten trekken, en ook de lokale bevolking zegt wel eens 'nee'.

In sommige landen is het niet ongebruikelijk om eten – ook etensresten – te geven in plaats van geld. Echter, er zijn landen waar het uit den boze is om restjes uit te delen. Informeer daarom hoe dat op jouw bestemming is.

Zelfs als het lokaal een volkomen geaccepteerd fenomeen is, vinden veel reizigers het 'niet kunnen' om etensrestanten weg te geven. Hoe kun je de drempel verlagen om etensresten in te zamelen en af te staan aan behoeftigen? Benadruk dat je geen afval weggeeft, maar dat je je eten deelt met een ander. Of sta eens stil bij het woord 'doggy bag': in de westerse wereld eten veel honden beter dan de armsten in de niet-westerse wereld. Een wrange gedachte?

'Ik was eens in Peru, in een lokaal restaurantje en had mijn bord nog nét niet helemaal leeggegeten: er lagen nog een door mij afgekloven kippenbotje en een paar korrels rijst op. Stonden er ineens twee armoedige kindertjes (met van die grote snottebellen) met een leeg conservenblik voor mijn neus, die naar dat kippenbotje wezen... mijn verbouwereerde reactie werd niet afgewacht, voor ik het wist was dat wat er nog op mijn bord lag in het blik geschraapt. Ik vond dit toen erg confronterend. Echter, inmiddels is het overhouden van eten voor bedelaars een vast ritueel. In de meeste restaurants kan men vragen om een doggy bag voor het overgebleven eten wat anders toch wordt weggegooid.'

BEDELENDE KINDEREN

Het is een treurig gegeven dat kinderen die geboren worden in de allerarmste, vooral stedelijke milieus, veelal opgroeien in een omgeving waar bedelen deel van uitmaakt. Sommige kinderen worden zelfs uitgebuit door de volwassenen, naar voren geschoven om aalmoezen te vragen. Een pover gekleed snotneusje met – vaak aangeleerd – zielig gedrag brengt meer op, zo simpel is het soms. Per definitie gaat het in al deze gevallen om uiterst kansarme kinderen. Het feit dat ze op de één of andere manier worden geëxploiteerd om te bedelen, ontnemt ze een kans op een argeloze jeugd waarin een positief funda-

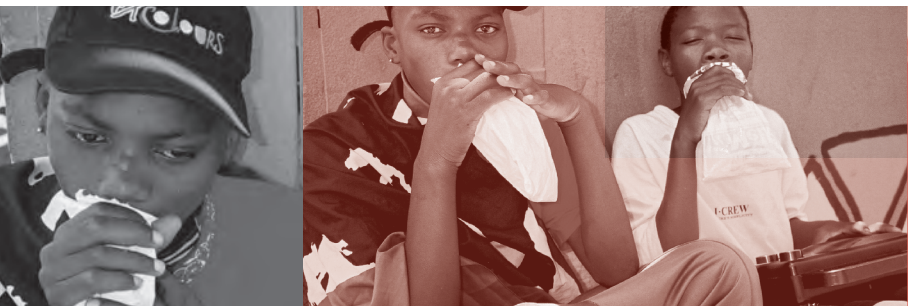
ment voor volwassenheid wordt gelegd.

Als toerist verander je niets aan het overkoepelende armoede-probleem, je kunt er hooguit voor waken dat je je verre houdt van werkelijk onwenselijke situaties. Zoals in extreme gevallen waar kinderen opzettelijk worden verminkt om medelijden op te wekken, en dus meer geld op te brengen. Hier is een duidelijke grens overschreden; het kind is voor de rest van zijn leven zonder twijfel blijvend gedupeerd. Als reisbegeleider of toerist ben je niet in de positie om in te grijpen, maar ondersteun ernstige kinderuitbuiting op geen enkele manier.

Het is echter lang niet altijd mogelijk om vast te stellen of er sprake is van een grensoverschrijdende situatie. Een voorbeeld: het komt voor dat kinderen worden ingezet als blindegeleide, tevens hulpje bij het bedelen. Een geval van 'bedelen als sociaal vangnet', maar wel ten koste van een kind? Het zijn die situaties waar je als reiziger misschien uiteindelijk gewoon je hart moet volgen, in het besef dat het niet de taak van een toerist is om ingewikkelde ethische kwesties op te lossen. Er zullen altijd vragen blijven bestaan.

Straatkinderen

'Wat als er een écht zielig kind op straat leeft en zijn hand ophoudt? Soms zagen we straatkinderen met een plastic flesje

met daarin een klodder stinkende lijm. Door het oplosmiddel uit het flesje te snuiven raken ze steeds weer een beetje bedwelmd. Het neemt het hongergevoel weg, maar op den duur tast het hun hersenen aan en dan worden ze langzaam gek. De lijmsnuivende straatjochies, zonder huis, zonder eten, zonder toekomst. Die geven we soms wat te eten, dan hebben ze tenminste even een gevulde buik. Maar nooit geven we ze geld, want daar kopen ze vervolgens weer lijm van.'

Overal ter wereld, vooral in grote steden, zijn straatkinderen. Soms zijn het verweesde kinderen, of verschoppelingen die op de een of andere manier niet meer bij hun familie kunnen of willen wonen. Een trieste groep jongeren met weinig hoop op een plezierige toekomst; hulp en opvang zijn niet overal voorhanden en aangeleerde 'straatgewoontes' zijn moeilijk af te leren. Het is zelden hun eigen schuld dat ze in de keiharde subcultuur van de straat zijn terechtgekomen. Wie niet het geluk heeft om tijdig uit het milieu te worden gehaald, kan verstrikt raken in de vicieuze cirkel van bedelen, diefstal, prostitutie, druggebruik en lijmsnuiven.

Soms kunnen ze terugvallen op een onzichtbaar en spontaan netwerk van mensen die etensresten doorschuiven naar deze kinderen, maar veelal moeten ze eigenhandig hun kostje verwerven. Bedelen is dan een relatief onschuldige vorm van zelfredzaamheid. Geld wordt misschien besteed aan alcohol, lijm of andere drugs, iets te eten daarentegen helpt ze de dag door. Geef daarom nooit geld maar iets voedzaams zoals een bord eten, een brood, een gezonde drank. Verkies iets gezonds dat de maag vult boven snoep en andere luxeartikelen.

KINDEREN DIE BEDELEN BIJ TOERISTEN

Wie gunt een arm kind nou niet een shirt zonder gaten of een pen of een beetje geld? Op veel plaatsen zijn de gevolgen van goedbedoeld uitdeel-gedrag uitermate hardnekkig: overal ter wereld zijn er kinderen die de gewoonte hebben ontwikkeld om (blanke) vreemdelingen pardoes om geld, snoep, een pen of een cadeau te vragen. Het is veelal aangeleerd schooigedrag

dat buiten de eigen cultuur staat, en dat bovendien vaak de lokale normen van respect overschrijdt. De gebruikelijke begroetingen worden doorgaans overgeslagen en men komt meteen ter zake: geef me een pen!

Ter verdediging kan gezegd worden dat het schooien om cadeautjes ooit door toeristen is ingegeven, en dat elke volgende generatie kinderen het gedrag van hun oudere broers en zussen, hun ouders of zelfs grootouders imiteert. In arme landen heet het opportunisme: je weet maar nooit of het iets oplevert, en iets is beter dan niets. Het is een welhaast onomkeerbaar randverschijnsel van toerisme.

'Tijdens een trektocht in Tibet kampeerden we aan de rand van een dorp. Dat was leuk de eerste keer natuurlijk. Kinderen kwamen nieuwsgierig naar ons rare mensen met onze rare spullen kijken. En wij vonden het even leuk om een beetje met die kinderen te lachen, te dollen, foto's van ze te maken. Geheel ongevraagd, geheel onnodig, geheel ondoordacht beginnen een paar toeristen spulletjes aan die kinderen te geven, in het genre pennen en ballonnen. Een paar groepsreizen later raakt de spontaniteit ervan af. Kinderen komen niet meer uit nieuwsgierigheid kijken, ze zijn nu op jacht naar pennen e.d., waar ze openlijk om vragen. Nog een paar reizen later gooien die kinderen baldadig tussen de tenten de lege bierflessen aan scherven, die ze krijgen om in huis te gebruiken of om er het statiegeld van te innen. We waren gedwongen in het vervolg een kilometer verderop te gaan kamperen, buiten het bereik van de overlast die ons inmiddels bij het dorp ten deel viel. Het duurde minder dan een zomerseizoen, en maar zo'n zeven of acht groepsreizen dat de situatie verknoeid was.'

Hoe het ook ontstaan is: doe niet mee aan uitdeelgedrag! Ontmoedig de deelnemers nadrukkelijk om snoep, ballonnen en dergelijke uit te delen aan kinderen. Wees zelfs voorzichtig met het geven van een cadeautje in ruil voor een kleine dienst, bijvoorbeeld het helpen opzetten van tenten. Het werkt opdringerig gedrag in de hand. Door in te gaan op de vraag om cadeautjes te geven help je zeker om het fenomeen in stand te houden, en dus ook om het idee in stand te houden dat toeristen niet met hetzelfde respect benaderd hoeven te worden als de lokale bevolking. Bovendien kunnen onderlinge verhoudin-

gen verstoord worden: het kan – buiten het gezichtsveld van de gever – leiden tot ruzies en conflicten. Het kortdurende gevoel een kind blij te maken weegt niet op tegen dergelijke negatieve langetermijneffecten, en het geven van een cadeautje biedt absoluut geen structurele hulp. Als jouw reisorganisatie zich in de richtlijnen of in een informatiepakket uitsprekt over dit onderwerp, dan kun je hierop terugvallen en sta je steviger in je schoenen. Neem zelf in ieder geval ferm stelling en probeer de deelnemers te overtuigen.

Wat dan te doen met al die kinderen die bij het zien van toeristen in een automatische reflex om pennen en cadeautjes vragen? Veel kinderen zijn verrassend eenvoudig op een ander idee te brengen, bijvoorbeeld door een gesprekje aan te knopen. Een opdringerige situatie kan dan ineens een heel plezierige wending nemen, en de kinderen blijken ook een heel andere kant te hebben.

'Als de tijd het toelaat probeer ik gewoon lekker te praten of grapjes te maken met bedelende kinderen. Om te voelen wat ze bezighoudt. Sommige kinderen zitten in een grammofonplaatprogramma van bedelen, die moet je daar dus uithalen

voordat je überhaupt met ze kan praten, door iets te doen wat ze niet verwachten. Bijvoorbeeld het bedelen omdraaien (ik vraag de kinderen dan om geld en een pen), wat ik heel vaak doe tot stomme verbazing van de meeste kinderen. Sommigen vinden het grappig, anderen worden een beetje boos, wat ook goed is want dan begint er een gesprek. Je kunt ook gewoon op een leuke manier zeggen wat je van bedelen vindt, even wakker schudden ...'

Wat kun je doen om tegemoet te komen aan de behoefte van

groepsleden die iets willen geven? Er zijn talrijke, veel betere alternatieven om direct hulp te bieden zonder de culturele normen te doorbreken en zonder 'bedelen bij toeristen' tot een algemeen fenomeen te verheffen. Zo kun je kleding, sportartikelen of schoolmateriaal aan kinderen geven. Doe dat wel via hun ouders, een leerkracht of lokale gids. Zij kunnen voor een eerlijke verdeling zorgen en zijn beter in staat om onenigheid en bedelgedrag te voorkomen. Ook kun je overwegen om een lokaal project of een instelling voor kinderen te steunen.

BEDELEN OF OPLICHTERIJ?

'Op sommige plekken in Peru worden zoveel pennen uitgedeeld dat er een handel is ontstaan in de verkoop van weggeven pennen in plaats dat ze daadwerkelijk op school gebruikt worden!'

'Tijdens een trekking vernam ik dat er kinderen waren die om een bal vroegen. Die wordt dan voor hun gekocht maar even later leveren ze deze bal weer in bij de winkel en dan krijgen ze daar geld voor.'

Wees er alert op dat bedelgedrag niet uitdraait op oplichterij. Ook als je besluit om met jouw groep gezamenlijk geld of spullen weg te geven, vergewis je er dan eerst van dat het daadwerkelijk op de bedoelde plek terecht komt. Het geven van geld is meer risicovol, maar ook aan het geven van goederen kleven risico's.

BEDELEN

ALGEMEEN

Probeer op de hoogte te zijn van de rol die bedelen speelt op jouw bestemming en informeer de groepsleden hierover.

Geef aan waar de uitersten liggen: die situaties waarin het binnen de lokale samenleving algemeen geaccepteerd is om bedelaars een aalmoes te geven, versus die situaties die onwenselijk of zelfs illegaal zijn. In het grijze tussengebied zijn keuzes niet altijd gemakkelijk te verantwoorden, maar je kunt wel het kader schetsen.

Wees alert op verdeckte vormen van oplichterij.

ALS BEDELEN DEEL UITMAAKT VAN DE CULTUUR

Aalmoezen geven is een mooi gebaar, maar geen verplichting. Reizigers bepalen uiteindelijk zelf in welke situaties ze wel of niet iets geven.

Geef een richtlijn voor een geschikt bedrag als aalmoes. Als een bord eten een paar centen kost, is dat al genoeg. Geef liever wat vaker een beetje dan één keer een extravagant bedrag.

Eten of etensrestanten geven is vaak een goed alternatief voor het geven van geld. In sommige landen is dat echter juist een onacceptabel gebaar. Zorg dat je weet hoe er op jouw bestemming over wordt gedacht.

BEDELENDE KINDEREN

Wees alert op extreme vormen van uitbuiting van kinderen. Werk hier niet aan mee.

Geef nooit geld aan straatkinderen; het risico dat zij daarvoor alcohol, lijm of andere drugs kopen is groot. Geef eventueel iets te eten of te drinken.

Ontmoedig de groepsleden sterk om in te gaan op het schooigedrag van kinderen die om pennen en andere cadeautjes vragen. Leg uit waarom dit aangeleerd, respectloos gedrag is. Wijs de deelnemers op de gevolgen op lange termijn.

De wens om pennen en andere cadeautjes uit te delen komt vaak voort uit de wens om op directe wijze 'goed te doen'. Die wens mag je jouw deelnemers niet afnemen. Geef aan op welke manier ze een meer constructieve bijdrage kunnen leveren.

FOTOGRAFEREN

'Tijdens een kampeerreis naar Kenia en Tanzania was fotografie de hele reis een issue. Het viel mij als reisbegeleider vanaf het begin af aan op dat iedereen veel foto's maakte. Vooral tijdens de lange tochten per truck werd er te pas en te onpas gefotografeerd: de voorbijgangers, de huisjes langs de weg, de markten, juichende schoolkinderen, alles was interessant om de fotograferen. Het leek wel alsof sommigen de reis alleen door de lens van hun camera beleefden.'

Er zijn maar weinig toeristen die van huis gaan zonder een film- of fotocamera mee te nemen, en er wordt onderweg veel aandacht besteed aan fotografie. Met de opkomst van de digitale fotografie wordt er nog meer gefotografeerd dan voorheen. Een van de vragen die vaak al tijdens de eerste informatiebijeenkomst in een land aan de orde komt, is: kunnen we overal onze batterijen opladen?

Fotografie neemt een prominente plaats in bij reizigers, en inderdaad: sommigen lijken de reis voor een belangrijk deel te beleven door de lens van de camera. Wat doe je met dat gegeven? Mag of moet je groepsleden beperkingen opleggen? Soms wel. Het hangt af van de plek waar je bent, van het object dat iemand wil fotograferen, of van de personen op wie de camera gericht wordt. Ga ervan uit dat alleen landschappen en dieren neutrale onderwerpen zijn.

GEVOELIGE OBJECTEN

In de meeste landen is het officieel niet toegestaan om locaties te fotograferen die een kwetsbaar doelwit zouden kunnen zijn

van aanslagen. Het gaat dan om militaire gebouwen en voertuigen, bruggen en tunnels, vliegvelden en havengebieden, belangrijke overheidsgebouwen (herkenbaar aan de landsvlag) zoals ambassades en parlamentsgebouwen, grensovergangen, maar ook geüniformeerde ordebewakers zoals militairen, politie en marechaussee. Hoe strikt het beleid is, wisselt enorm van land tot land. Er zijn landen en plaatsen waar je je een hoop ellende op de hals kunt halen als fotografieverboden niet worden gerespecteerd. De fotograaf riskeert bijvoorbeeld inbeslagname van de camera, het fotorolletje of de geheugenkaart, of een geldboete.

Op de websites van het Nederlandse en Belgische ministerie van Buitenlandse Zaken staan reizigersadviezen per land gesorteerd. Daaronder vallen ook adviezen en beperkingen met betrekking tot fotografie, al is het niet gegarandeerd dat deze adviezen volledig zijn. Zorg desalniettemin dat je van deze adviezen op de hoogte bent.

'In een traditioneel indianendorp in Mexico dat ik vaak bezocht heb, nemen de lokale autoriteiten camera's in beslag als men foto's maakt in de kerk of van plaatselijke gezagvoerders. De lokale autoriteiten zijn zeer streng op naleving van dit verbod en daarom worden toeristen verzocht voor het betreden van de kerk de camera's op te bergen in hun tas. Maar ook al zijn bovengenoemde maatregelen niet van toepassing, bedenk dan dat het soms uit respect beter is de herinnering in je geheugen op te slaan in plaats van met een camera.'

Plaatsen en gebouwen die een bijzondere betekenis hebben binnen een cultuur of religie mogen soms ook niet worden gefotografeerd. Wanneer het gaat om een plaats die veel door toeristen wordt bezocht, bijvoorbeeld een monumentale tempel, klooster of moskee, dan staat dit doorgaans wel aangegeven.

Hoe verder je van de gebaande paden afgaat, hoe groter de kans dat je – wellicht zonder er erg in te hebben – respectloos handelt wanneer je foto's maakt van heilige plaatsen, gewijde objecten of rituele handelingen. Dit kan tot pijnlijke situaties leiden. Wat voor jou en jouw groepsleden een onschuldig incident lijkt, kan binnen sommige culturen als zeer schokkend worden ervaren. Het komt vaker voor dan je denkt, ook al omdat de lokale bevolking soms niet weet of durft te reageren.

Als je niet weet wat de gevoeligheden zijn, wees dan extra terughoudend, en wees alert op reacties uit de omgeving.

MENSEN FOTOGRAFEREN

‘Meermaals moet ik de deelnemers van groepen aanraden hun foto toestel niet op 30 cm van het gezicht van de mensen te ‘planten’. De meesten hebben joekels van lenzen en willen dan nog zo indiscreet doen ten opzichte van de lokale bevolking. Het is dikwijls tergend te zien dat verschillende mensen elkaar wegdringen om zo dichtbij mogelijk foto’s te nemen.’

Westerse toeristen zijn van huis uit opgegroeid met fotografie, voor hen is mensen fotograferen en gefotografeerd worden over het algemeen een probleemloze, neutrale handeling. Voor de lokale bevolking op de reisbestemming is fotografie minder vanzelfsprekend. Er zijn reizigers die wel weten dat fotografie gevoelige reacties kan oproepen bij de lokale bevolking, maar sommigen vinden het onzin om hun fotografiegedrag daardoor te veranderen. Anderen staan er misschien niet eens bij stil hoe fotografie door de lokale bevolking wordt gezien. Er zijn ook reizigers die geneigd zijn om gedrag van medereizigers te kopiëren: als een ander foto’s maakt, kan dat kennelijk.

Wees al deze houdingen en opvattingen voor, en snijd het onderwerp ‘mensen fotograferen’ al aan het begin van de reis aan. Hieronder volgen een paar belangrijke punten die je in het gesprek over fotografie kunt noemen.

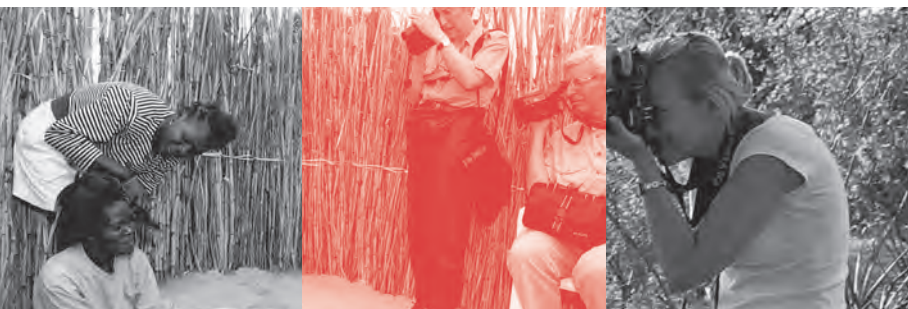
CONTACT LEGGEN

‘Na een urenlange expeditie door de jungle van Borneo komen we aan op een open gekapte plek in de jungle. Het is de tijdelijke verblijfplaats van een van de laatst overgebleven primitieve jagers-verzamelaar culturen van de wereld. Er zijn van takken wat eenvoudige hutjes gemaakt. Hier en daar zijn er aapjes, makaken, aan de bomen gebonden. De bewoners, de nomadische Penan, staan in een groepje wat verlegen naar ons te kijken. Vrouwen en kinderen duiken weg in de takkenhutjes. De mannen staan op een kluitje naar ons te staren. Ze zijn gekleed in een lendendoek en in hun hand hebben ze een blaaspijp. Blijkbaar wilden ze net op jacht gaan. De groepsliden met wie ik op pad ben werpen hun rugzak af, trekken

hun videocamera of camera te voorschijn en beginnen te filmen. Overal om me heen flitst het van de camera's. Ik voel een plaatsvervangende schaamte opkomen en roep: "Hallo mensen, ff rustig! Hoe zou jij het vinden als er opeens een groep Japanners door je keukenraam heen kwam en begon te flitsen?"

Sommigen bergen hun camera op, de meest brutalen filmen nog even door, dit is zo geweldig, primitieve mensen, dat moeten ze toch echt thuis laten zien. Daarna gaan ze ongemakkelijk naar elkaar staan staren, in de overtuiging dat ze toch elkaars taal niet kunnen praten. Maar non-verbale communicatie is internationaal. Daarom loop ik op de Penan af, met een vriendelijke lach en een woord van dank omdat we hier mochten komen, en stel ik iedereen voor. Door het maken van (oog)contact, glimlachen en het wachten op het juiste moment konden er later alsnog foto's voor het thuisfront worden geschoten. Ditmaal stonden de Penan er lachend op...!

Hoe kleiner de afstand is tussen de fotograaf en de personen die in beeld worden gebracht, hoe belangrijker het is om te

beseffen dat het hier niet gaat om dode, willoze objecten. Wat de context verder ook is, er is altijd sprake van een relatie tussen de fotograaf en de personen op wie de camera wordt gericht. Dat kan tot verschillende reacties leiden. Veel mensen vinden het prima of zelfs leuk om te worden gefotografeerd. Kennelijk zijn ze op de een of andere manier de moeite waard, het kan als compliment worden opgevat. Anderen hebben bezwaren, en die kunnen van uiteenlopende aard zijn. Het getuigt van weinig respect om zonder meer een foto te 'stelen', dat maakt inbreuk op de privacy van een individu. Daarom is

het erg belangrijk om in elk geval af te tasten hoe de ander reageert als de camera op hem of haar wordt gericht. Dat kan heel eenvoudig, ook zonder taal, door de camera omhoog te houden en met gebaren duidelijk te maken dat je een foto zou willen maken. Een positieve of een afwerende reactie is eenvoudig herkend.

Het is sympathieker om een persoonlijker contact tot stand te brengen, door iemand eerst te begroeten en een praatje te maken bijvoorbeeld. Daar zijn soms minder woorden voor nodig dan je zou denken, en een vriendelijk kennismakingsgebaar wordt over het algemeen zeer gewaardeerd. Het werkt ontwapenend als de (digitale) fotograaf eens laat zien wat er op het beeldschermje te zien is. Volwassenen vinden dit vaak net zo spannend als kinderen, zeker op plaatsen waar men niet erg bekend is met het fenomeen fotografie.

ALS MENSEN NIET OP DE FOTO WILLEN

‘Een toerist in mijn groep was constant de lokale bevolking aan het fotograferen zonder daarvoor toestemming te vragen. Toen ik daar wat van zei, ontplofte hij en vond het allemaal onzin. Hij had veel geld betaald, en wilde gewoon foto’s maken.’

Deelnemers die voor hun reis betaald hebben, hebben daarmee niet het recht gekocht om willekeurig wat of wie te fotograferen. Net zo goed als er restricties kunnen zijn als het gaat om het fotograferen van ‘dode’ objecten, zijn er ook restricties voor het fotograferen van mensen. Wat die beperkingen zijn, bepalen die mensen zelf. Als iemand het niet goed vindt om op de foto te worden gezet, is daar altijd een reden voor.

Angst kan een motief zijn, omdat iemand niet goed weet wat een camera is, of wat er met je kan gebeuren als je voor de lens staat. Er zijn mensen die bang zijn dat er iets van hun ziel wordt ‘gestolen’, of dat foto’s gebruikt worden voor hekserij, voodoo of andere magische praktijken. Er zijn mensen die geloven dat het uit den boze is om een foto te maken van een deel van een persoon, bijvoorbeeld een portret. De eenheid van het lichaam komt daarmee in gevaar, het is slecht voor de gezondheid. Dergelijke angsten kunnen reëel zijn, en toeristen hebben niet het recht dit te bagatelliseren.

Een ander mogelijk motief: een cultureel of religieus gebod kan inhouden dat mensen nooit, of niet binnen een bepaalde con-

text mogen worden afgebeeld (zoals personen die rituele handelingen verrichten of in gebed zijn).

Ook kan het zijn dat mensen het gewoonweg vervelend vinden als zij gefotografeerd worden. Bijvoorbeeld omdat zij vinden dat hun kleding, uiterlijk of omgeving niet representatief zijn. Het kan zijn dat er zó vaak foto's worden gemaakt dat het als storend wordt ervaren, helemaal als de fotograaf geen enkele poging doet om contact te leggen. Het gevoel dat de fotograaf weinig respect toont speelt een belangrijke rol, mensen voelen dat zij weinig meer zijn dan 'een object'.

Als iemand duidelijk aangeeft dat die niet op de foto wil, dienen toeristen dat te respecteren. Zij zijn te gast in een land, waar andere normen en waarden gelden. Reizigers kunnen nooit rechten ontlene aan de normen die in hun eigen cultuur gelden, noch aan het feit dat zij hebben betaald voor een reis.

MENSEN FOTOGRAFEREN TEGEN BETALING

'Waar we ook stopten, mensen uit de groep deelden geld en snoepjes uit in ruil voor foto's. Niet echt een gewenste situatie,

want er was nauwelijks sprake van contact, het ging alleen maar om de foto's enerzijds en het geld anderzijds.'

Op sommige toeristische locaties laten mensen zich uitsluitend tegen betaling fotograferen. Er zijn er die er hun beroep van hebben gemaakt om model te staan in traditionele kleding. Poseren voor toeristen is hun inkomstenbron. Wél fotograferen maar niet betalen wordt dan ook als diefstal beschouwd. Het is duidelijk dat het hier om een zakelijke verstandhouding gaat: het gaat niet om het onderlinge contact, als je maar betaalt

voor een foto.

Hoewel daar niets mis mee is, willen veel toeristen het liever anders zien: 'echte' traditionele mensen, die in hun eigen sociale omgeving te zien zijn met hun dagelijkse bezigheden. Voor meer spontane foto's die authenticiteit uitstralen. Vanuit de bewoners gezien liggen de kaarten heel anders: er passeren toeristen die een kijkje komen nemen binnen lokale gemeenschappen, en die toeristen betalen daar veel geld voor.

Diegenen die in het toerisme werkzaam zijn, verdienen geld aan de toeristen. Wie daarbuiten valt, kan hooguit proberen een graantje mee te pikken van al die toeristen die blijkbaar rijk genoeg zijn om naar andere landen en culturen te komen kijken. Kun je deze mensen het recht ontzeggen om wat geld te vragen in ruil voor een foto? Toerisme heeft nu eenmaal 'bijwerkingen' waardoor spontane contacten verzakelijken.

Het hangt van de situatie af of de fotograaf op zo'n verzoek om geld-voor-een-foto moet ingaan, of de gelegenheid moet laten passeren. Het is in elk geval gerechtvaardigd om over een prijs te onderhandelen. Het is ook raadzaam om tot een duidelijke afspraak te komen, met name op die plaatsen waar excessieve bedragen worden gevraagd voor een foto. Dat zijn doorgaans ook de plaatsen waar je problemen mag verwachten als er wordt gefotografeerd zonder dat er overleg heeft plaatsgevonden. Als je weet op welke plaatsen dit het geval kan zijn, waar schuw je groepsleden hier dan nog eens extra voor.

'Bij een bezoek aan de Mursi in het zuiden van Ethiopië heb ik vooraf met de groep goede afspraken gemaakt. Voor elke foto die gemaakt wordt moet betaald worden. In de loop der jaren is de vraagprijs flink gestegen. En stiekem een extra foto maken zonder te betalen zal ook niet lukken – ze tellen het aantal keren dat ze de ontspanknop horen en vermenigvuldigen dat

met het afgesproken bedrag.

Als wij aankomen, worden onze jeeps direct belaagd door indrukwekkend beschilderde en uitbundig versierde mannen en vrouwen maar het zijn vooral de vele kalashnikovs die respect afdwingen. Volgens afspraak blijft iedereen in de jeeps zitten. Ik stap samen met de lokale gids uit en we vragen naar het stamhoofd. Samen met hem wil ik een prijs afspreken voor het maken van foto's zodat er geen gênante taferelen zullen ontstaan. We spreken af dat we twee bir voor elke gemaakte foto zullen betalen. Daarna roep ik mijn groep bij elkaar en vertel hen over de afspraken. Ik merk het ongeduld en dat iedereen uitsluitend hier is om foto's te scoren.

Zodra ik uitgesproken ben kan het spel beginnen. Eerst aan beide zijden nog onwennig maar al snel begint het duw- en trekwerk als blijkt dat de meest flamboyante Mursi het meest gefotografeerd worden, en dus het meeste geld verdienen. Mijn voorspelling dat iedereen binnen tien minuten weer in zijn jeep zal zitten komt dus ook uit. Zelfs de meest fanatieke fotografen uit de groep vluchten naar de veiligheid van de jeeps (raampjes dicht!) alsof ze achterna gezeten zijn door een nest geïrriteerde wespen. Als de bron van inkomsten binnen een paar minuten dan ook weer op het punt van vertrek staan, ontstaat er bij de Mursi onderling ruzie. Het geld dat betaald is aan het stamhoofd voor het bezoek aan het dorp blijkt niet voldoende. Ik zie dat onze gids en de chauffeurs zich steeds ongemakkelijker voelen en als ik aangeef dat ik mijn groep weer compleet heb wordt er ook direct gas gegeven.'

Hoewel het gedrag van de Mursi wel erg extreem is, zijn er meer stammen die laten blijken dat ze er niet van gediend zijn om ongevraagd gefotografeerd te worden. Het is kortzichtig simpelweg te concluderen dat deze stammen geldzuchtig zijn. Dikwijls is er heel wat aan vooraf gegaan dat moet worden gezien in een breder kader: dat van de (negatieve) beleving van toerisme in zijn totaliteit. Of het nu gaat om eerdere slechte ervaringen tussen groepen toeristen en de lokale bevolking, of om een toerismebeleid dat tot gevolg heeft dat groepen van de lokale bevolking ervaren dat zij wel de lasten, maar niet de lusten van toerisme dragen. Oordeel dus niet te snel. Bezoek je als groep een dorp of gemeenschap, dan is het meer en meer gebruikelijk dat het reisgezelschap een overeenkomst aangaat met die lokale gemeenschap. Afspraken kunnen gaan over het

verloop van een bezoek, en de kosten die eraan verbonden zijn. Als afspraken over fotografie hierin zijn opgenomen, hoeven toeristen niet individueel in onderhandeling te gaan met de lokale bevolking. Het is wenselijk om deze zakelijke onderhandelingen van tevoren te voeren, zodat deze buiten het bezoek zelf komen te liggen. Het herstelt tot op zekere hoogte de illusie van de spontaniteit, en het voorkomt die ongemakkelijke discussies over geld op het moment dat deelnemers eigenlijk ongestoord rond willen kijken – en fotograferen. Jij bent de aangewezen persoon om deze afspraken te maken, of – als die afspraken vooraf worden gemaakt door de reisorganisatie – om deze afspraken te checken.

BELOFTE MAAKT SCHULD

En dan zijn de foto's gemaakt: van een groep mensen, een familie, een individu. Veel reizigers beloven in hun enthousiasme aan deze personen dat zij de foto's zullen opsturen, er wordt een adres gekrabbeld op een briefje. De ervaring leert dat de foto's vaker niet dan wel worden opgestuurd. Dat is een grote desillusie voor de achterblijvers, die niet vaak de kans krijgen om een foto van zichzelf te ontvangen. De volgende keer dat er een toerist komt die foto's wil maken, zullen ze om die reden wellicht minder enthousiast reageren. Of ze vragen nu toch maar om geld, dat is tastbaarder dan een holle toezegging. Druk de deelnemers op het hart om gedane beloftes na te komen.

FOTOGRAFEREN

Zorg dat je op de hoogte bent van officiële fotografieverboden op jouw bestemming, en informeer de groepsleden hierover.

Wees als reisbegeleider alert op de mogelijkheid dat fotografie van sommige locaties en objecten binnen bepaalde culturen en religies ongewenst en beledigend kan zijn. Wijs deelnemers hier ook op.

Laat je informeren door een lokale gids en respecteer aanwijzingen. Wijs de deelnemers er op dat zij niet argeloos mensen kunnen fotograferen. Doe dit meteen aan het begin van de reis, en kom er zonodig later op terug.

Leg uit dat lokale mensen het recht hebben om te weigeren op de foto gezet te worden, en vertel welke culturele, religieuze of persoonlijke motieven een rol kunnen spelen. Ontkracht de gedachte dat toeristen het recht hebben om te fotograferen omdat zij voor de reis betaald hebben.

Vertel dat lokale mensen soms geld vragen voor foto's, en geef aan waarom toeristen dat moeten respecteren. Vraag deelnemers om terughoudend te zijn, te onderhandelen, en niet zelf voor te stellen om te betalen voor een foto

Probeer waar mogelijk van tevoren (prijz)afspraken te maken over fotograferen

Benadruk dat het van respect getuigt als groepsleden eerst contact leggen met de mensen die zij willen fotograferen.

Stimuleer jouw groep om gemaakte afspraken over het opsturen van foto's daadwerkelijk na te komen.

'Het is wel vaker voorgekomen dat ik te weten kom dat bepaalde groepsleden prostituees opzochten. Ze doen maar. Iedereen zijn manier van op vakantie gaan. Zolang ze er maar discreet in zijn en er de andere gasten niet mee lastig vallen. Minderjarige prostituees dat is een andere zaak. Daar ben ik voorlopig nog niet mee in aanraking gekomen.'

'In veel Braziliaanse steden is sekstoerisme een probleem. Bijvoorbeeld: op de boulevard van Ponta Negra bieden Braziliaanse dames van alle leeftijden zich aan. Niet alle mannelijke toeristen hebben door dat er voor deze dames betaald moet worden en dat kan heikele situaties opleveren. Soms moet de politie er dan aan te pas komen.'

Prostitutie is zo oud als de wereld en komt in alle landen voor. Sekstoerisme echter is een jong fenomeen dat gedurende de laatste decennia een enorme vaart heeft genomen. Het gaat hier om toeristen die erop uit zijn om op hun doelbewust gekozen reisbestemming tegen betaling seksueel contact te hebben met prostituees. Wereldwijd (ook in Europa) zijn er steeds meer landen waar sprake is van sekstoerisme, en waar een groeiend netwerk is van bars en bordelen waar vrouwen en meisjes, en soms ook mannen en jongens, beschikbaar zijn.

Als je bemerkt dat er tijdens jouw reis groepsleden naar prostituees gaan, moet je daar dan wat van zeggen of niet? Dat is niet zonder meer vanzelfsprekend, tenzij er een cruciale grens wordt overschreden: als er sprake is van seksuele omgang met minderjarigen. Vaak is het overigens niet makkelijk om de juiste leeftijd van een prostituee te schatten of te achterhalen.

KINDERPROSTITUTIE

Als gevolg van een toename van sekstoerisme, is de vraag naar minderjarige prostituees enorm gestegen. Om aan die vraag te kunnen voldoen, worden er op allerlei manieren kinderen geronseld. Sommigen worden onder valse voorwendselen bij hun ouders weggehaald, al dan niet tegen betaling. Anderen worden ontvoerd en verhandeld, vaak naar andere landen om de kans te verkleinen dat zij kunnen vluchten. Kinderen en jongeren die beweren vrijwillig in de seksindustrie terecht te zijn gekomen, hebben die stap doorgaans gezet onder grote druk vanuit hun omgeving. Extreme armoede en drugsverslaving vormen belangrijke drijfveren.

Veel kinderen en jongeren die seksueel worden misbruikt, krijgen ook te maken met geweld, fysieke en emotionele mishandeling, en drugsgebruik. Bovendien lopen zij een grote kans om een geslachtsziekte op te lopen, of om besmet te raken met het hiv-virus.

In de meeste landen is seksuele omgang met minderjarigen strafbaar, en wordt gedefinieerd als seksueel misbruik, seksuele uitbuiting en soms zelfs verkrachting. Welke leeftijd als minderjarig wordt opgevat, verschilt van land tot land. Tot de strafmaatregelen behoren geldboetes, vrijheidsstraffen en schadevergoedingen aan het slachtoffer. Of de wetgeving ook daadwerkelijk enige bescherming biedt, wisselt per bestemming. Er zijn landen waar corrupte politieagenten en 'officials' zelf het nodige verdienen aan de seksindustrie.

Verschillende internationale organisaties hebben verdragen en regels opgesteld om seksuele uitbuiting te bestrijden en aan te pakken. Een belangrijk verdrag is het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind van de vn. Hierin is vastgelegd dat alle kinderen – dat wil hier zeggen: personen jonger dan achttien jaar – dienen te worden beschermd tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik. Deze verdragen hebben geleid tot verscherpte wetgeving: de Nederlandse en Belgische wetgeving op dit gebied heeft extraterritoriale werking, wat betekent dat deze ook geldt in het buitenland. Bovendien geldt voor Nederland en België dat het zogenaamde dubbele criminaliteitsbeginsel voor deze misdaden is opgeheven. Dat houdt in dat het er niet toe doet of deze misdrijven strafbaar zijn in het land waar ze begaan zijn. Zo is het in Nederland en België

mogelijk om personen te vervolgen die zich in het buitenland schuldig hebben gemaakt aan seksuele omgang met minderjarigen.

Als je meer informatie wilt over sekstoerisme en seksuele uitbuiting van kinderen en jongeren, dan kun je terecht bij ecpat. Dit staat voor End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes. Het is een internationale organisatie die de strijd heeft aangeboden tegen seksuele uitbuiting van kinderen.

De website van ecpat geeft uitgebreide achtergrondinformatie over dit onderwerp. Ook zijn er links naar verschillende internationale verdragen en regelgevingen, en je leest er over de acties van ecpat in samenwerking met andere organisaties en bedrijven die in de reisbranche werkzaam zijn. Zo biedt ecpat reisorganisaties de mogelijkheid om een Code of Conduct ter bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting in toerisme te ondertekenen. Hiermee verplichten reisorganisaties zich om kinderprostitutie in relatie tot reizen tegen te gaan.

ecpat heeft factsheets samengesteld van een aantal bestemmingen waar sekstoerisme op grote schaal voorkomt, bijvoorbeeld Brazilië, Cuba, Dominicaanse Republiek, Mexico, Thailand en Indonesië. Hierin staat onder meer relevante informatie over de wetgeving. Sommige reisorganisaties geven die factsheets mee in het draaiboek. Als dat niet het geval is kun je deze factsheets zelf bij ecpat opvragen.

En wat doe je dan als je het ernstige vermoeden hebt dat een klant seksueel misbruik maakt van een minderjarige? Er is dan mogelijk sprake van een zedenmisdrijf. Neem altijd eerst contact op met jouw reisorganisatie en vraag advies. Als jouw organisatie een protocol heeft voor dergelijke situaties, kun je in overleg en binnen de begrenzingen van dat protocol eventu-

eel actie ondernemen. Maar neem nooit in je eentje zware beslissingen die ernstige consequenties kunnen hebben voor jou en alle betrokkenen.

Wees in elk geval uiterst terughoudend en discreet, ook naar de andere groepsleden toe. Als je jouw vermoeden openlijk uitsprekt, heeft dat mogelijk ingrijpende gevolgen voor de stemming gedurende de rest van de reis.

MEERDERJARIGE PROSTITUEES

Volwassen vrouwen en mannen die werkzaam zijn in de seksindustrie, zijn er niet altijd beter aan toe dan kinderprostituees. Ook zij zijn vaak onder dubieuze omstandigheden in de prostitutie beland, en hun leefomstandigheden kunnen op zijn zachtst gezegd deprimerend zijn. In veel landen is prostitutie door meerderjarigen echter niet algemeen verboden. Er zijn wel wetten en regels die beperkingen opleggen, maar die betreffen doorgaans niet de sekstoerist. Strafbepalingen zijn eerder gericht op diegenen die vrouwen en mannen werven voor de seksindustrie, met name als zij zich daarbij vaak schuldig maken aan misleiding, dwang, corruptie en mishandeling. Ook kunnen er bepalingen zijn met betrekking tot de locatie waar prostituees hun diensten aanbieden. Hoe effectief het beleid is, wisselt echter sterk van land tot land. Als reisbegeleider kun je niet veel doen als je het vermoeden hebt dat een klant op jouw reisbestemming (volwassen) prostituees bezoekt. Misschien voel je de neiging om een discussie aan te gaan, maar vraag je af wat het effect daarvan kan zijn. Waarschijnlijk breng je de persoon niet op andere gedachten, en levert het alleen maar een slechte verstandhouding op. Een openlijke discussie kan nuttig zijn en kan tot andere inzichten leiden, maar het kan ook complicaties binnen de groep veroorzaken. Maak daarom onderscheid tussen jouw persoonlijke opvattingen over prostitutie en sekstoerisme enerzijds, en jouw taken als reisbegeleider anderzijds. Als er sprake is van bezoek aan een meerderjarige prostituee in een land waar dat niet strafbaar is, is dat de keuze van de klant en valt het buiten jouw verantwoordelijkheid als reisbegeleider.

RELATIES MET PERSONEN UIT HET GASTLAND

'In Nepal maak ik regelmatig mee dat jonge -maar toch al getrouwde - Nepalese mannen een relatie aangaan met

(vaak veel oudere) westerse vrouwen. Het achterliggende doel is doorgaans om naar Europa te kunnen komen. Mijn Nepalese hoofdgids ergerde zich aan de leugens die veel van zijn gidsen en dragers aan Europese vrouwen vertellen; ze ontkennen vaak dat zij gehuwd zijn: 'Ik haat dit leugengedrag. De volgende keer wanneer we weer een trekking hebben zal ik de gidsen en dragers voorstellen en er meteen bij vertellen wie er getrouwd is' en: 'ik zie hier in dit dorp zoveel ellende doordat mannen hun verantwoordelijkheid niet meer nemen tegenover hun gezin' en: 'Europese vrouwen zijn veel te goedgelovig, ze geloven alles wat Nepalese mannen hen vertellen.'

Heel vaak krijgen de achtergebleven Nepalese vrouwen ook wel geld toegestuurd uit Europa, dus vaak profiteert de hele familie ervan... De vraag is wat het met de cultuur doet. Die Nepalese gidsen wonen vaak in bergdorpjes op een middel-eeuwse manier en plotseling zien ze om hen heen dat de een na de andere gids die iets 'krijgt' met een westerse vrouw er financieel enorm op vooruit gaat, dus dat willen ze ook wel. Beter dan in Maleisië of een van de Arabische landen gaan zwoegen ver van hun familie vandaan. Natuurlijk kan het ook echte liefde zijn of worden, maar de eerste motivatie is meestal om weg te kunnen uit de armoede van Nepal en te werken in Europa of Amerika ... en soms zeggen ze dat ook eerlijk.'

Als je in jouw groep een vergelijkbare situatie tegenkomt, is jouw rol zeer beperkt. Als twee volwassenen een relatie met elkaar willen aangaan, is dat in principe hun zaak. Echter, als jij duidelijke aanwijzingen hebt dat zo'n relatie gebaseerd is op leugens en als er duidelijk gedupeerden zijn, dan wil je misschien toch iets doen. Geef jouw klant dan inzicht in het hele plaatje, en geef aan wat de mogelijke consequenties zijn voor de betrokkenen. Houd het uiteraard zeer discreet.

PROSTITUTIE EN KINDERSEKSTOERISME

Zeker als jouw reisdoel bekend staat als een bestemming waar sekstoerisme voorkomt, is het van belang dat je zelf goed geïnformeerd bent.

Overweeg in hoeverre het nodig is om de deelnemers hierover te informeren:

Vertel in elk geval dat prostitutie voorkomt.

Prostituees werken vaak in een omgeving waar corruptie, geweld en drugs voorkomen. Geef aan welke plaatsen deelnemers het beste kunnen vermijden.

Waarschuw voor het risico van besmetting met seksueel overdraagbare aandoeningen en HIV.

Maak duidelijk dat seks met minderjarigen tegen betaling in geld, goederen of andere beloften strafbaar is. Dit geldt niet alleen voor de reisbestemming, maar ook in Nederland en België kan dit tot rechtsvervolging leiden.

Als het ernstige vermoeden bestaat dat een deelnemer zich schuldig maakt aan seksueel misbruik van een minderjarige:

Om als reisbegeleider in te kunnen grijpen in dit soort situaties is het noodzakelijk dat de reisorganisatie een protocol heeft waarop je terug kunt vallen zodat je je gesteund voelt door je organisatie.

Neem nooit in je eentje zware beslissingen die heftige consequenties voor de betrokkenen kunnen hebben.

Appendix

Duurzaam toerisme

Belangrijke VN-conventies in verband met duurzaam toerisme:

unesco (United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation):

- Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972).

Onderwerp van deze conventie is het tastbare culturele en natuurlijke erfgoed, zoals: gebieden met zeer kwetsbare of met uitsterven bedreigde flora en fauna; natuurlijke formaties en locaties (o.a. geologische formaties); monumenten (niet alleen gebouwen, maar ook monumentale schilderijen of beeldhouwwerken, en grotten met inscripties en schilderijen); groepen gebouwen; en door de mens gevormde locaties (zoals archeologische vindplaatsen).

- Universal Declaration on Cultural Diversity (2001). De behoefte om deze verklaring op te stellen werd voortgestuwd door de gevolgen van globalisering, waardoor kwetsbare culturen en minderheden dreigden te vervlakken of verdwijnen. Deze verklaring betreft naast het tastbare erfgoed ook het niet-tastbare erfgoed zoals culturele expressievormen (bijvoorbeeld talen, kunstnijverheid, lokale kennis van de natuur). Bovendien pleit de verklaring onder meer voor respect voor mensenrechten; de promotie van een interculturele dialoog; de strijd tegen racisme; en acties ter behoud van inheemse volken. <http://portal.unesco.org/culture>

unep (United Nations Environment Programme):

- Convention on Biodiversity (1993). De doelstellingen van deze conventie zijn gericht op: het behoud van biodiversiteit, het duurzaam gebruik van de bestanddelen daarvan en een eerlijke en rechtvaardige verdeling van de opbrengsten die voortvloeien uit het gebruik van natuurlijke rijkdommen. www.unep.org/pc/tourism

un-wto (United Nations World Tourism Organisation)

- Global Code of Ethics for Tourism (1999). Bevat een tiental richtlijnen voor verschillende betrokken partijen die werkzaam zijn in het toerisme.
- Tourism and Poverty Allevation (2001) Een rapport over hoe toerisme kan bijdragen aan armoedebestrijding. De un-wto is de organisatie binnen de VN die specifiek op toerisme is gericht is. Ze vormt de spreekbuis van overheden en werkt veel met de private sector. De un-wto stimuleert duurzame vormen van toerisme die bijdragen aan de economische ontwikkeling, internationale verdraagzaamheid, respect en vrede. Armoedebestrijding – met name in niet-westerse landen – door middel van toerisme vormt een van de belangrijkste agendapunten. www.world-tourism.org

Meer informatie over duurzaam toerisme:

www.ecotourism.org: International Ecotourism Society (ties)

www.greentravelmarket.info: data base van initiatieven gericht op duurzaam toerisme

www.ecotonline.org: Ecumenical Coalition on Third World Tourism (ectwt)

www.tourismconcern.org.uk: Tourism Concern, Engeland

www.tourism-watch.de: Duitstalige nieuwsbrief over toerisme in ontwikkelingslanden.

Initiatieven in Nederland/België

www.idut.nl: Platform Initiatiefgroep Duurzaam Uitgaand Toerisme. Dit platform telt momenteel 23 leden uit bedrijfsleven, overheid, maatschappelijke organisaties en onderwijs.

www.ecotoerisme.startpagina.nl: overzicht van organisaties die in meer of mindere mate oog hebben voor duurzaam reizen.

www.travelsense.nl: duurzame reizen en accommodaties geselecteerd uit het aanbod van Nederlandse reisorganisaties.

www.duurzaam-toerisme.be: duurzaam toerisme in Vlaanderen.

Natuur- en milieuvraagstukken

• Natuurlijke hulpbronnen:

www.greenseat.nl, www.klimaatneutraal.nl, www.treesfortravel.nl: biedt toeristen de mogelijkheid schadelijke uitstoot van CO2 te compenseren.

www.vakantievoetafdruk.nl: berekent de ecologische impact van je vakantie.

• Drinkwater en voedsel:

www.goedevis.nl: voor het kopen van duurzame vis

• Afvalbeleid:

www.toinitiative.org: initiatieven van touroperators

• Natuurbescherming:

www.natourdata.net: iucn Nederlands Comité brengt op deze site informatie over natuur en toerisme bij elkaar.

www.wnf.nl, www.wwf.be: Wereld Natuur Fonds

www.panparks.org: pan parks is een kwaliteitslogo voor natuur en toerisme. In een pan park is de natuur goed beschermd én de toerist welkom.

• Foute souvenirs:

www.ifaw.org: International Fund for Animal Welfare

www.denkgoedna.org: informatie over foute souvenirs.

www.wwf.nl/souvenirs: campagne van het Wereld Natuur Fonds

www.aap.nl: over opvang voor uitheemse dieren

Culturele- en sociaal economische vraagstukken

• Inheemse volken:

www.nciv.net: Nederland Centrum voor Inheemse Volken.

• Respect voor cultuur en religie:

www.tegastin.nl: bevat actueel overzicht van landenuitgaven 'te gast in'

www.minbuza.nl, www.diplomatie.be: de websites van de ministeries van Buitenlandse Zaken in Nederland en België bevatten nuttige reisadviezen.

• Projecten en instellingen bezoeken:

www.impulsis.nl, www.linkis.nl: bieden ondersteuning en/of begeleiding bij het opzetten van een ontwikkelingsproject.

• Armoedebestrijding:

www.propoortourism.org.uk: geeft informatie over Pro Poor Tourism

www.snvworld.org: snv is erg actief op het terrein van Community Based Tourism (klik op 'practice areas' en vervolgens 'tourism')

www.cordaid.nl: Cordaid ondersteunt in diverse landen toerismeprojecten

www.paseo.nu: promoot 'fair trade' in toerisme

• Kindersekstoerisme:

www.ecpat.nl: richt zich op bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting.

Reisbegeleiding

Instituut Voor Opleidingen in de Reiswereld (ivor)

ivor verzorgt korte, maar intensieve praktijkcursussen voor aankomende reisbegeleiders.

Bij de inhoud van de opleidingen staat de praktijk centraal. Er wordt uitsluitend gewerkt in kleine groepen onder begeleiding van docenten met een uitgebreide professionele ervaring. De inhoud van de opleidingen is samengesteld in nauw overleg met touroperators.

www.ivor-reisbegeleiding.nl

Stichting Cerbran

Houdt zich bezig met het opzetten van een certificeringssysteem voor reisleiders in Nederland.

Doel van de stichting is het vak van reisbegeleider te professionaliseren. www.cerbran.nl

Uitgeverij Toerboek

ToerBoek is een gespecialiseerde uitgeverij van informatiedragers op het gebied van toerisme, recreatie en vrije tijd. Speciale vermelding verdient het boek 'Reisbegeleiding geven; handboek voor reisleiders' geschreven door Wout Raadgers en Eppo Steenhuisen. ToerBoek heeft al sinds haar bestaan boeken over duurzaam toerisme in het fonds. www.toerboek.nl

Karavaan vzw

Karavaan is een vereniging van reisbegeleiders die, geboeid door de culturele verscheidenheid van deze wereld, allerlei activiteiten opzet in verband met reizen, andere culturen en duurzaam toerisme. Karavaan organiseert jaarlijks een opleiding voor reisbegeleiders, zet sociaal-culturele activiteiten op in Vlaanderen, organiseert de begeleiding van 400 reizen over de hele wereld, geeft een reistijdschrift uit en is bovenal een vriendengroep van 500, overwegend jonge mensen die éénzelfde passie delen: reizen. www.karavaan.be

Reis- en Opleiding Centrum vzw

roc in Gent is een Vlaams, onafhankelijk opleidingscentrum voor reisleiders.

www.rocvzw.com

Tijdens het reizen in niet-westerse landen krijgen reisbegeleiders regelmatig te maken met situaties die vragen oproepen maar waar geen standaard oplossing voor is. Wat doe je met afval tijdens een kampeersafari? Kun je deelnemers adviseren om te gaan quadbiken in de woestijn? Wat zeg je tegen groepsleden die pennen en ballonnen aan kinderen uitdelen? Hoe maak je duidelijk dat bepaalde mensen liever niet gefotografeerd willen worden? Bij dit soort vragen wordt stil gestaan in deze uitgave.

Dit boek pretendeert niet om pasklare antwoorden te geven. Daarvoor zijn veel dilemma's te zeer situatie-afhankelijk: in een andere cultuur of context is er mogelijk helemaal geen sprake van een dilemma! Wel gaat het in op een aantal belangrijke vraagstukken en schetst het een kader dat houvast biedt om standpunten te funderen en over te dragen.

'Vanwege de snel groeiende belangstelling voor duurzaam toerisme besteden wij er binnen onze opleiding voor reisbegeleiders aandacht aan. Daarbij geeft deze uitgave cursisten een praktische ondersteuning met handige handvatten en tips' Emile Reinards, directeur IVOR